

ÉRTEKEZÉSEK

A

TÁRSADALMI TUDOM. KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

KILENCZEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

BUDAPEST, 1888.

3 13 6 02

TARTALOM.

- I. szám. Az európai monarchiák rendszeres törvényeiről, tekintettel ezeknek alkotmány-történelmi előzményeire. Schvarcz Gyula l. tagtól.
- II. » Az athenei állam és társadalom jelentősége az emberi haladásra nézve Kleisthenestől Ephialtesig. Schvarcz Gyula l. tagtól.
- III. » A középoktatás hazánkban (1867—1886). Láng Lajos l. tagtól.
- IV. » Lucius Cornelius Sulla a római alkotmányjog történelmében. Székfoglaló értekezés. Schvarcz Gyula r. tagtól.
- V. » Dante, mint politikai író. Domanovszky Endre l. tagtól.
- VI. » Fegyházi tanulmányok. A rab munka. Tóth Lőrincz r. tagtól.
- VII. » A jog- és állam-bölcsészet feladatai. Székfoglaló értekezés. Pulszky Ágost l. tagtól.
- VIII. » Egyéni szabadság és parlamentarizmus Angliában. Székfoglaló értekezés. Concha Győző l. tagtól.
- IX. » Magyarország népmozgalma 1880—1885. Láng Lajos l. tagtól.
- X. » Tudomány és társadalom. Schvarcz Gyula r. tagtól.
-

ÉRTEKEZÉSEK
A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

IX. KÖTET. IV. SZÁM.

LUCIUS CORNELIUS SULLA

A RÓMAI

ALKOTMÁNYJOG TÖRTÉNELMÉBEN.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

SCHVARCZ GYULA

RENDES TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztálynak 1887. október 10-diki ülésében.)

— Ára 50 kr. —

BUDAPEST, 1887.

LUCIUS CORNELIUS SULLA

A RÓMAI

ALKOTMÁNYJOG TÖRTÉNELMÉBEN.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

SCHVARCZ GYULA

RENDES TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztálynak 1887. október 10-diki ülésében.)

BUDAPEST, 1887.

KIADJA A M. TUD. AKADEMIA.

Korunk bűvárai bámulatra méltó buzgalmat és elmeélt fejtettek ki már is a római jog forrásainak tanulmányozásában, tagadhatatlanul: és mégis, ha csak ámitani nem akarjuk magunkat, lehetetlen be nem vallanunk, hogy jó része annak, a mit egy Mommsen, Marquardt, Madvig, Herzog és mások a római alkotmányjog irodalmi és epigraphikai maradványaiból rendszerré, bevégzett egészszé építeni igyekeztek, vajmi gyakran s nem egy tekintetben még mindig csakis a töredékszerűség jellegét viseli magán. Bátran el lehet mondani ma már ezt még azon korszakról is, a melynek emlékezete a legélénkebb benyomásokat hagyta hátra az egész római történelem folyamából a modern alkotmánypolitikusok elméjében: sem C. Julius Caesar, sem Octavianus Augustus korából nem birjuk még tiszta, világos képét nyújtani a római alkotmánynak, kellő jogi élel és tudományos szabatosséggal az államhatalmi jogkör valamennyi nagy ágában; sőt minél jobban belemélyednek bűváraink a források kritikai tanulmányozásába, annál nagyobb mérvben halmozódnak föl a lépésről lépésre nagy erőfeszítéssel kisajtott államjogi eredmények folytán a vitás kérdések.

Vajjon hol gyökerezik a szülő oka e sajátságos helyzetnek?

Nézetem szerint mind e kritikai válság magával a korrunkra szállott összes kútfők belső természetével áll elválaszthatatlan oktatni kapcsolatban: nem birjuk többé a maga egészében felölelni a múltat, a melynek oly sok tanújele örökre visszahozhatatlanul lebbent előlünk vissza az idők homályába; ámde kétségtelenül kevesebb nehézséggel állanánk ma már szemközt, ha bűváraink s köztök mindjárt első helyen Mommsen, a nagy forrásfölfedező, esetről esetre meg nem feledkeznének, — folyton újabb és újabb fölíratok diadalérzetteljes

értékesítése közben azon — kitölthetetlen hézagról, melyet minden egyes alkotmánytörténelmi korszakra vonatkozólag, maga a római szakirodalom hagyott hátra a XIX. század reálphilologiai kutatásaira. Hisz ma már azt sem vagyunk képesek határozottan megmondani, hogy Junius Gracchanus könyvei »De potestatribus«¹⁾ mennyire fognának kritikailag megbízható világot vetni a Kr. e. második század illető évtizedeiben fönnállott köztársasági intézmények összességére, mint egy »önmagában bevégezett, következetesen keresztülvitt alap gondolatokon nyugvó egész«-re, ha e könyvek, eltekintve egyes, ki nem egészülő töredékeiktől, már jó korán el nem veszték volna! Hogy lehetnénk tehát képesek kimutatni, hogy vajjon Q. Mucius Scaevola, C. Aquilius Gallus és ennek tanítványa, Sext. Sulpicius Rufus mennyire engedtek tért, és ugyan mennyire helyes kritikai alapon az államjogi kérdéseknek az ő jogi tankönyveikben, s hogy tételeik mennyire vágtak össze a velök egykorú államjogi juris interpretatio nyilatkozványaival, a köztársaság azon éveiben, a melyekben az annalisták már mindent pártszempontból, mintegy visszafelé okoskodva a saját koruk intézményeiből és pártviszonyaiból, gyártogathatták egész szabadon, egész kényelmes biztosságban a régibb századok római államéletének történelmét? Igen, épen ezért, mert a magánjog terén oly nagyszerű római géniusz nem hagyott az utókorra oly műveket, a melyek kritikailag megbízható egészét tárnák eléink minden egyes alkotmánytörténelmi korszakból az azidétt érvényben állott római

¹⁾ Ulpian. Dig. I. 13. 1.: »Gracchanus denique Junius libro septimo de potestatribus.« — Joh. Lyd. De Magistr. I. 24.: Ἰούλιος Γραχχανὸς ἐν τῷ περὶ ἐξουσιῶν — M. Junius Sodalís — írja Cicero Pomponius fiának, Atticusnak — de potestatum jure pluribus verbis scripsit ad patrem tuum, perite meo quidem judicio et diligenter.« Ez a dicséret, hogy »periter meo quidem judicio« nem valami sokat nyom ugyan a latban, Cicero tollából, a ki minden nagy szónoki és irodalmi érdemei mellett sem lehet tekintélyszámba, midőn a Junius Gracchanus idejebeli római alkotmányjogról van szó: ámde magának Junius Gracchanusnak töredékei mégis komolyabb méltatást igényelhetnének a modern államtudomány részéről, mint a minőben azok Niebuhr óta, — ennek túlzásai daczára, tényleg a jogtörténelemmel foglalkozó philologok részéről egész mai napig részesültek. L. majd a »Demokratie« czimű művem II. köt., hol bővebben fogok e kérdéstről szólni.

államjognak, s mert az, a mi a köztársaság különböző alkotmánytörténelmi korszakainak államjogi törvényhozásából a Digestákba szorult, az a többszörös szerkesztői át meg átöntés folytán a maga szerves államjogi összefüggését, mint alkotmánytörténelmi anyag, legnagyobbbrészt már rég elvesztette, sőt jórészt a byzanti autokratoria államjogának szellemében át meg átidomítva, eredetileg köztársasági jelentőségéből már rég kivetköztetve lón: épen ezért nagyon is túlmerész föladatra vállalkozott Mommsen, midőn a fönlévő irodalmi készletből, meg a — különben eléggé meg nem becsülhető föliratokból — egy önmagában teljesen bevégzett, minden ízében következetesen keresztülvitt alapgondolatokon nyugvó egész államjogi rendszert igyekezett reconstruálni — ein geschlossenes, auf konsequent durchgeführten Grundgedanken ruhendes Ganzes ¹⁾ — a maga »Römisches Staatsrecht« című nagy művében. S ha még ezt csak egy vagy más kortani háttárvonalaiiban élesen kimetsződő fejlődési phasisra igyekezett volna csupán kimutatni! Nem, Mommsen a római államjog alapgondolatainak egyöntetűségét keresztül igyekszik vezetni a római történelem összes korszakain; hatalmában mindannak, a mit a rómaiak a királyság végnapjaitól le egész a császárság byzanti hanyatlásaig irodalmilag és epigraphikailag ránk szállítottak, szembe száll ezen erős szellem vajmi gyakran még azon követelményekkel is, a melyeket egy több mint tizenkétszáz éves történelmi fejlődés elvitázhatatlan nagy tényének tekintetei támasztanak az alkotmánytörténelmi kritika irányában. Valóban nem lehet, hogy bárminő csodálattal viseltessünk is Mommsen epochalis bűvárlatai iránt, mégis némi skepsis ne fogjon el bennünket azon egységes államjogi rendszer belső történelmi hűségének kimerítő volta iránt, a mely egységes államjogi rendszernek különben oly mesterileg kidolgozott keretébe ép annyira körültekintő, mint élesemű kritikával az egymástól legtávolabb fekvő korszakok, tehát a legkülönbözőbb fejlődési phasisok legapróbb államjogi mozzanatait is beleilleszteni törekszik ez a nagynevű bűvár. Hisz a római magánjog fejlődési menetében is három nagy

¹⁾ Hsl. ö. Herzog, »Geschichte u. System d. röm. Staatsverfass.« I. XXXIV. és köv. ll.

korszakot ismer föl még egy oly egyetemlegiesítésekre hajló jogi gondolkodó is, mint Ihering: pedig mennyire szingazdag változatosságot mutatnak még csak a királyság megszűntétől Diocletian kormányzati reformjának keresztülviteléig is az államintézmények, a magánjog aránylagos mozdulatlanságához képest!

Ily gondolatok támadnak önkéntelenül is bennünk, midőn a római alkotmányjog válságait tanulmányozva, azon vezéreszméket keressük, a melyek az államintézmények többszörös módosítása által a római császárság tulajdonképeni megalapításához vezettek Tiberius korában.

Jelen értekezésemnek is ez képezi a tárgyát: örvendeni fogok, ha, midőn rendes tagi székemet ez értekezésem által az Akadémia kegyességéből ezen osztályban elfoglalni szerencsém vagyon, némi részben e nagy kérdések tisztázásához hozzájárulhatok.

Tisztelt Akadémia!

Azt szokják hangoztatni még a legújabb államtudományi szakirodalomban is, hogy nagyon nehéz a római császárságot szabatosan berovatolni azon államformák bármelyikébe is, a melyeket eddigelé a tudomány föllállított.

Hogy azonban ezt tehessük, ki kell előbb tisztáznunk, ugyancsak az államformatan szempontjából, azon anyagot, melyet a történelmi fejlődés a tudományos elemzésnek szolgáltat. Más szavakkal, hogy megérthessük Octavianus Augustus államjogi állását, mint a melytől a római császárság fölavatását, habár nagyon is hibásan, keltezni szokták, vissza kell mennünk Lucius Cornelius Sulla dictatorságáig »legibus scribendis et reipublicae constituendae,« és hogy megérthessük Sulla alkotmányreformját, föl kell kutatnunk az alkotmánypolitikai mozgalmak azon rugóit, a melyek a politikai pártküzdelemnek már M. Livius Drusus kezdeményezése folytán megtermékenyítő lökerőt kölcsönöznek vala.

A sociusok szövetséges köztársaságának *confiniumi* alkotmányozása kimagasló tünet az ódonság történetében. Róma nem merített tanulságot az új eszméből; Róma azt teljes horderejé-

ben tán még akkor meg sem értette: de a római állampolgár jogot azért ha nem is fölttétlenül egyszerre, mégis kénytelen volt a szövetséges köztársasággal vítt kemény csaták után lassacs- kán kiterjeszteni majd mindazon népekre, a melyek számára azt a kegyes és bölcs Livius Drusus békés úton, vérontás nél- kül, törvényhozás útján megszerezni óhajtotta volt. Már Kr. e. 90-ben Lucius Julius Caesar consul törvényjavaslatot fogadtatott el, a melynek értelmében római állampolgárjogot nyertek mindazon latin városok s egyéb itáliai városok is, a melyek e háború folyamában Róma iránti hűségöket meg- őrizték, föltéve, t. i. hogy e városok a római polgárjogot saját magok is elnyerni óhajtották. Ekkor léptek a római állam- polgárjog kötelékébe a latinok és etruskok; Herakleia és Neapolis görög városok azonban nem óhajtottak részesülni ezen előléptetésben; kevéssel ezután jött létre a Lex Plautia Papiria, tribuni törvény, melynek értelmében szintén meg- nyerhették a római állampolgárjogot mindazon községei a Róma ellen hűsileg harczoló szövetséges köztársaságnak, a mely községek 60 nap alatt e végett a római praetornál jelent- keztek. E rendszabály meg is tette csakhamar a maga hatá- sát: L. Cornelius Sulla és Cn. Pompeius több ponton győz- tek volt már ekkor Italia seregei fölött és a szövetséges köz- társaságnak számos községe jelentkezett is ily körülmények között azon konczért, melyet mint diadalt fegyverrel kivínia Pompeidius Stilónak nem adatott, Livius Drususnak pedig törvényhozás útján kieszközlenie nem sikerült.

A római állampolgárjog kiterjesztésének követelményeit a győztes párt természetesen korántsem vette oly komolyan, mint azt a Livius Drusus politikája kilátásba helyezi vala; Gn. Pompeius consul a maga törvényével csakis latin polgári jogokat, nem pedig római állampolgári jogkört adatott a transpadan gallok kiváló, Rómához hű elemeinek és a Kr. e. 89-dik évi census alkalmával P. Crassus és L. Julius Caesar censorok az új római állampolgárokat nem az összes 35 tribusba osztották be, hanem csakis 8 tribusba: nehogy az ősi időktől fogva vezetést gyakorlott elemek a maguk mester- ségesen ápoltságával szavazattöbbségével most háttérbe szoríttasanak.

az újabban fölvetett elemek szavazatai által a comitiákon.¹⁾ Ez tehát korántsem oly rendszabály volt, a mely kielégíthette volna a fönnálló alkotmány erőszakos kitágítására, vagy épen szétrobbantására törekvő új néppártot; és ha ugyancsak még 89-ben sikerült is a derék M. Plautius tribunnak keresztülvinnie egy törvényt, a melynek értelmében a lovagrendiek az esküdtbirósági uévjegyzék monopoliumát elvesztették, és az esküdtbirák választása a tributcomitiákra ruházott, még pedig akként, hogy minden egyes tribus a saját kebeléből 15 esküdtbirót volt választandó, tekintet nélkül a maga rangosztályi, úgy mint senatorius, lovagrendi vagy egyszerű plebeius állására: e jogtágítás még sem volt, de nem is lehetett képes az új néppártot a fönnálló alkotmánynyal kibékíteni, és ugyan már csak azért sem, mintán csupán a 8 tribus új állampolgárai magokat a többi tribus régibb állampolgárainak óriási szavazattöbbségével szemben, a végeredményben ez alapon sem érvényesíthették; pedig a Lex Varia de maiestate még mindig megkövetelte, és első sorban az új néppárt közöl, a maga áldozatait. Másfelől azonban a közgazdasági válság oda szorította még a mérsékeltebb pártárnyalatokat is, hogy lehetővé tette Asellio praetornak törvényt alkottatni, a mely betiltott a kölcsönzött tőke után egyáltalán minden kamatot és a birákat is oda utasította, hogy kamatot semmiféle hitelezőnek többé meg ne ítéljenek.²⁾ A tőkepénzesek e törvényre azután azzal feleltek, hogy e törvény indítványozóját, Plautius praetort, midőn ez épen holmi válásos szertartással volt elfoglalva, agyonüttették, és jellemző az akkori római jogrendre, hogy nem akadt senki, a ki ezért a gyilkosokat feleletre vonta volna.

Ez alatt Rómát M. Aquillius dőre diplomatai fogásai egy óriási háborúba bonyolították: a Mithridates elleni háborút értem, a melynek vészteljes esélyeitől csak L. Cornelius Sulla hadvezéri lángelméje mentette meg. De Sulla, már 93-ban praetor, nem oly könnyen jutott hozzá, hogy átvehesse azon legiók

¹⁾ Vell. Patere. II. 20. Hsl. e. Mommsen R. G. II. 230. kv. és Herzog I. 498. l. — Mommsen, Röm. Staatsrecht, III. 1. 678.

²⁾ Appian. I. 54. — μή δαείζουσιν ἐπὶ τόκῳ. Hsl. e. Herzog. I. 250. A. 4. Ihering ih. Mommsen i. h. Büchschenschutz Erb. u. Bes. i. Alt. il. h.

parancsnokságát, a melyek alatta azután megtették Rómának ezt a hazamentő szolgálatot. Consul volt ugyan ez évben Sulla, s így mint különben is már 93 óta jártas keleten, teljes joggal ragaszkodott ama legiók vezényletéhez: ámde Marius, a cimberék legyőzője is élt még, és a maga javíthatatlan hiúságában egyáltalán nem akart alkalmat engedni másnak arra, hogy az ő hírnevét a csatatéren elhomályosítsa. A korlátolt tehetségű, műveletlen vén katona teljesen elvesztette népszerűségét a Saturninus-féle államesiny alkalmával: akkor odaadta magát vakeszközül a senatus többségének, csakhogy legbensőbb politikai barátját, Saturninust, hiveivel és itálbarát terveivel együtt agyongázolhassa: vajjon hogy lett volna ő képes most kicsavarni a consul kezéből a vezérbotot, ha nem számíthatott volna egyéb segédre, mint Vercelli és Aquae Sextiae babéraitra! Meg is találta ezt Publius Sulpicius Rufusban, ez ékesszóló néptribunban, a ki patriciusi születése daczára beállott plebeiusnak, csakhogy magát tribunná választathassa, és mint ilyen átalakítólag hathasson törvényhozásilag a tarthatatlan államintézményekre. Nem akart ő gyökeres reformot, mint Saturninus: a kiegyenlítés, az érdekek egyeztetése képezte az ő politikai törekvéseinek is a célját, mint egykor Livius Drususnak. Sulpicius oly törvényjavaslatokkal lépett föl mint néptribun a comitiák előtt, a mely törvényjavaslatok ismét nyíltan hatat izentek a senatus többsége politikájának, sőt érzékenyen sújtották annak társadalmi tekintélyét. A legártatlanabb volt e törvényjavaslatok közt talán még az, a mely a Lex Varia alapján száműzöttek visszahívását volt elrendelendő. Egy másik törvényjavaslatban Sulpicius az új állampolgárok szétoasztását az összes tribusokba követeli vala, és egyúttal a fölszabadítottak, tehát a volt rabszolgák szavazatjoggal való fölsruháztatását szintén az összes tribusokban; egy harmadik törvényjavaslat pedig oda irányult, hogy zárassanak ki a senatusból mindazon senatorok, a kiknek több adósságuk van 2000 denárnál. Elképzelhetjük, hogy minő hangulatba hozták e törvényjavaslatok azon nagy államtestnek összes pártárnyalatait, a melynek eddigelé csak a társadalmi tekintélye volt nagyobb tagjai egy részének legendaszerűleg megdicsőült vérgőgjénél, s a másik

jó nagy résznek embertelenül lelketlen uzsorás üzelmek, vagy provinciális zsarolások által fölhalmozott roppant vagyonértékénél. Még ha nem jelentette volna is az új állampolgárok követelt szétosztása az összes tribusokba teljes tönkrejutását a senatus eddigi többsége politikájának: úgy e megbélyegző rántálás számos senator zilált anyagi viszonyaira, függő helyzetére már magában véve elégséges lett volna arra, hogy a conservatív érdekek összes hagyományos bajnokai, mindenek fölött pedig a senatus többsége mindent megmozgassanak, csakhogy Sulpicius javaslatai törvényerőre ne emelkedhesenek. A senatus tehát utasította a consulokat, L. Cornelius Sullát és Quintus Pompeius Rufust, hogy gátolják meg valamiképen, ha fegyveres erővel nem lehet, hát holmi vallási szertartással a Sulpicius törvényjavaslatának megszavaztatását, rendeljenek holmi ünnepélyességeket, a melyek folyama alatt a római államjog értelmében a comitiák egybe ne gyűlhessenek.

Sulla bizonyára örömeztőbb választotta volna — miként az alábbiakból megérthetjük — a Sulpicius törvényjavaslatainak megszavaztatását, mint e babonásdi szemfényvesztést, melyet mint fölvilágosult, sőt magas műveltségű, valóban gondolkodó államférfi csak utálhatott lelke mélyéből. De a legiók sem voltak kéznél; ott táboroztak az ő consularis hadai a Strabo proconsuléival együtt a messze Campaniában: azt a fegyveres erőt pedig, a melyet rögtön alkalmazhatott volna a városban, vajmi könnyen szétugrasztották volna a néppárt fölfegyverzett hivei, s ezek közt Sulpiciusnak 3000 főnyi úgynevezett testőre. Sulla tehát jó képet vágott a rá nézve oly kellemetlen játékhoz, és megkezdte a vallásos szertartás álczájába burkolt szemfényvesztő műveleteket, a mint ezt 700 éven át előtte a Romulus fideicommissumának letéteményesei a római államjog szabványai szerint, hitbuzgó kegyelethől, kötelességtudó lelkeségénységből, ha nem csupán az állami eszélyesség kedvéért tevék. Sulpicius csapatai azonban fölvonulnak a piacra, és oly nagy erővel lépnek föl, hogy megfutamodik előlük mindenki: egy véres összecsapás után, még magok a consulok is. A menekvő consul Sulla azután beszünteti a szertartásteljes műveleteket, a comitiák összegyűlhetnek és megszavazzák a Sulpicius törvényeit.

Ezzel a Sulpiciussal lépett most benső frigre Marius. Sulpicius reformját hajlandó volt támogatni a Livius Drusus letiprója: viszontszolgálat fejében csak azt követelte a néptribuntól, hogy törvényt alkottasson, a mely megfoszszza Sullát a consult a főparancsnokságtól, és ő rá, Mariusra, ruháztassa a Mithridates ellen indítandó összes hadak fővezérségét. A comitiák meg is szavazták e törvényt: de Sulla, ki ez alatt Campaniába ment a táborba, Róma ellen vezette most a legiókat, betört a városba, halálra íteltette egyszerű senatusconsultum által a Sulpicius pártjának tizenkét főemberét, — Sulpiciust ki is végezték, Marius megmenekült — és hogy betetőzze ezen államcsínyt, ő, a consul Sulla, figyelmen kívül hagyva a köztársaság államjogát, önhatalmilag oly intézkedéseket tett, a melyek jórészt átalakították már most az öröklött alkotmányt. Elsőben is a centuriata comitiák szervezetét módosította: Mommsen azt hiszi, hogy Sulla a conservatív alkotmánypolitikát igyekezett érvényre emelni, midőn módosításával a Kr. e. 241-ben létre jött szervezetnek, mely minden egyes vagyonfoki osztálynak az öt vagyonfoki osztály közül egyenlő szavazatmennységet biztosít vala — látszólag ez ősrégi, serviusi timokratia értelmében — az összes szavazatoknak majdnem felével magát az első vagyonfoki osztályt vagyis azon osztályt ruházta föl,¹⁾ a melynek tagjai legalább is 100,000 sestercius értékre voltak becsülve: ámde helyesebben fejezi ki, a gyökeresen megváltozott gazdasági viszonyokhoz képest e rendszabály alkotmánypolitikai jelentőségét — nézetem szerint — Herzog, a ki azt mondja, hogy a centuriata comitiák ezen szavazatjogi reformja által Sulla a közép-vagyonú állampolgároknak kívánta a szavazattöbbséget, és így a consulok, praetorok, censorok választásánál is túlnyomó befolyást biztosítani.²⁾ — A néptribuni jogkört Sulla ugyan-

¹⁾ Mommsen R. G. II. 259.

²⁾ Herzog i. m. I. 502. Drumann (Röm. Gesch. II. 438.) egyébként azt hiszi, hogy Appian (I. 59.) szolgálván e részben főforrásul mind e rendszabályok részleteinek megítélésénél, még az is lehetséges, sőt valószínű, hogy a görögül író római író ezen állítólag Kr. e. 88-ban tett intézkedéseket egyszerűleg egybetévesztette a későbbi, 81-diki törvényhozásával Sullának. Drumann egyáltalán nagyon rossz szemmel tekint Sullára.

ekkor megszorította: csak oly javaslatokat engedett a tribunok által a comitiák elé terjesztetni, a melyekre nézve a senatus előleges határozata e jogot már engedélyezte; hogy épen oly értelemben veendő ez, mint a hogy a senatus beavatkozási joga a tribunok által a comitiák elé terjesztendő javaslatok érvényét illetőleg Hortensius törvényhozása előtt fennállott, ezt Mommsen és Herzog aligha tudnák beigazolni. Együttal — kapcsolatban e törvények megalkotásával — Sulla kiegészítette az utóbbi időkben számerejében nagyon megfogyatkozott senatust: 300 új senatort léptetvén bele e nagy államtestbe. Ámde Mommsen és Herzog újból kritikátlanul járnak el, midőn amaz azt mondja, hogy »natürlich im optimistischen Interesse,«¹⁾ emez pedig azt, hogy »mit 300 neuen Mitgliedern aus der konservativen Partei«²⁾ Sulla későbbi 81-diki törvényhozásából ugyan támpontot e nézet beigazolására alig fogna valaki találni: a fenforgó esetre nézve pedig forrásaink hallgatnak. Végül, hogy segítsen a közgazdasági nyomoron: Sulla törvényt alkotott, a mely az adósok érdekében a kamatot 10%-ra szállította le, és ugyanekkor nagymérvű gyarmatalapítást helyezett kilátásba. Appian szerint³⁾ Sulla mind e törvényeit consultársával Pompeius Rufussal egyetemben szavagtatta meg, tehát e tekintetben szerényebb államjogi álcza alatt, mintsem hogy egyszerűleg kényúri eljárást lehetne Sulla e kezdeményezésében fölfedezni: ámde kétséges még így is, hogy vajjon csakis a comitiák által szavagtatta-e meg Sulla e »törvényeit,« vagy pedig első sorban a »senatus« által? Megtörténhetett ez utóbbi is; hisz ha nem érezte magát a legiói élén a Róma város belsejébe égő zsarátnokkal a kezében berontó Sulla feszélyezve a római állam egyik ősrégi sarktétele, a provocatio joga által, hanem félrelökve a Valerius Poplicola legendaszerű törvényhozásának e szent örökét mint valami τὸ πᾶν, és megvonva a római állam-

¹⁾ és ²⁾ Ii. hh.

³⁾ A kamattörvényre nézve legalább ugyanezt mondja Festus is: p. 675: »unciaria lex appellari coepta est, quam L. Sulla et Pompeius Rufus tulerunt, qua sancitum est, ut pebitores decimam partem etc.« Drumann nézetének ellent mond azon bevégzett tény, miszerint Sulla a maga 81-diki törvényeit nem mint consul, hanem mint »dictator legibus scribendis et reipublicae constituendae« alkotta meg.

polgároktól egyéni, sőt személyes szabadságuk legnagyobb biztosítékát, egyszerűleg *senatusconsultum* által ítéltete halálra, minden állami jogszolgáltatás nyílt gúnyjára, a leverett ellenpárt vezetőit: ugyan mért kimélte volna a rohamos államsínye alkalmából a *comitiákat*, midőn a törvényhozási kezdeményezés jogát Sulla maga is végérvényesen a *senatus* ellenőrzése alá óhajtotta, még a későbbi, majdani békés, normális időket, normális államéletet illetőleg is helyeztetni. Azután Sulla egész később kifejtett alkotmánypolitikájának szellemében állott volna-e, csakis a *comitiák* által szavaztatni meg egy ily törvényt, mely pl. a *centuriata comitiák* szavazati jogkörét volt átalakítandó? Bizonyára nem; és ha leszavaztatta is Sulla e törvények fölött a *comitiákat*, minden valószínűség szerint ez csak azután történhetett, miután már előbb a maga javaslatait a *senatussal* elfogadtatta volt.

Az új *consul*választások már Sulla törvényeinek értelmében ejtettek meg: Gnaeus Octavius *optimat*párti mellett azonban Lucius Cornelius Cinna lett megválasztva *consullá*, tehát oly jelölt, a ki a legszélsőbb néppárthoz tartozott. Minden elfogulatlan kritikus e tényből azt fogná következtetni, hogy Sulla említett törvényei korántsem voltak tehát oly szűkkeblűleg *conservatív* pártpolitikai *actusok*, hogy a néppárt még csak életjelt sem birt volna adni maga felől ezen állítólag oly szörnyen *conservatív* törvények lélekfojtólag ránehezedő súlya alatt; sőt midőn a forrásainkban azt olvasuk, hogy ez a rengeteg hatalmú Sulla, a ki alig egy évvel ezelőtt majd csak hogy nem agyonzúzta és majd csak hogy nem el is hamvasztotta Rómát, a Cinnának *consullá* választása folytán nemcsak hogy nem gerjed ádáz haragra, sőt inkább jóindulatúlag kezet fog Cinnával, e szélső néppárti rajongóval, és a helyett, hogy valamely önkényszerű fogással megfosztaná őt a *consulságától*, hát még egész nyugodt lélekkel száll hajóra Ázsiába vitorlázandó, beérve azzal, hogy Cinna is fölesküdült immár az új törvényekre, — mondom, midőn ezt olvassuk a legjobb hitelességű forrásainkban, hát akkor minden elfogulatlan államtudományi kritikus egyszerűleg bevallaná, hogy nem szükség ezért Sullát könnyelműséggel, politikai érzékhiánnyal, botránynos *non-chalance*-szal stb.

vádolni, a mint ezt Mommsen s részben Herzog is teszi,¹⁾ de hogy sokkal könnyebben kimagyarázhatja magának a történetíró e tünetet, ha nem azon merev előítéletből indul ki, hogy Sullát okvetetlenül csakis mint a lehető legszűkkeblűbb conservatív alkotmánypolitikust szabad méltatni, hanem ha előbb fontolóra vesszük Sulla összes alkotásait, tárgyilagosan számítoljuk le azok értékét az akkori politikai, közművelődési és gazdasági viszonyokhoz képest, és csak azután, ha már minden oldalról tüzetesen szemügyre vettük az ő alkotásainak természetét, csakis ezután mondjuk ki, hogy minő irányzatot követett Sulla az ő törvényhozásában? Sulla nem akarta sem a történelmileg megdicsőült családok régi hatalmának restaurációját; nem akarta sem ezzel együtt, sem e nélkül a nagy tőke és a nagy fekvő birtok megingott uralmának consolidálását, az állampolgári egyéni erők szabad fejleszthetésének rovására, miként fényesen ki fog ez világlni az ő 81-diki alkotmányozó törvényhozásából. Sulla tehát nem volt conservatív. És ha Sulla nem volt conservatív politikus: úgy nem hibát követett ő el a saját maga szempontjából, midőn oly törvényt alkotott, a mely lehetővé tette egy Cinnának consullá választását, és a midőn ő a rengeteg hatalmú, sem nem akadályozta, sem nem semmisítette meg ezen consulyavasztást: nem, nem hibát követett el Sulla az ő alkotmánypolitikájának szempontjából, hanem egyszerűleg kimutatta tán akaratlanúl is úgy a kortársak, mint az utókor előtt, hogy sokkal szabadlevűbb alapokon óhajtotta ő a római állam szervezetét regenerálni, mint ahogy ezt, töredékszerű forrásaink némely helyét félreértve, Mommsen és Herzog hinni szeretik.

Sulla tehát elhagyta Rómát, hogy viasszaszorítsa Mithridatest. Távollétében Cinna mint consul törvényt kívánt alkottatni, mely kimondja az összes új állampolgárok és az összes fölszabadultak teljes egyenjogosítását a többi állampolgárokkal.²⁾ Az optimatok conservatív pártja megfeszítette minden erejét, hogy egy ily törvény alkotását meggátolja. Cinnának tulajdon consultársa Gn. Octavius vezérlete alatt

¹⁾ Mommsen R. G. II. 258. l. kv. Herzog I. 503. l. kv.

²⁾ Cie. Philipp. VIII. 7. Schol. Gronov. p. 410. Or. Hsl. ö. Herzog I. 504. l.

fegyvert is fogott nem a Sulla pártja, de a conservatív párt, és iszonyú vérontás keletkezett. E »bellum Octavianum«-ban nem kevesebb, mint 10,000 ember esett el csak a néppárt, a Cinna pártja részéről. Az első támadásnál az optimatok conservatív pártja győzött: de megérkezett Marius is, hazatérve a Sulla távoztának hírére, és e két férfiú most, a jobb műveltségű, rajongó Cinna, és a babérdús folyton ittas, tanulatlan, szűklátkörű vén katona oly haderőt gyűjtött nagyhirtelen maga köré, hogy Róma a kezökbe került. Marius most boszút állhatott ellenfelein, és a cimberék legyőzője nem is kimélte Rómában sem a vért. Valódi mézsárlás volt ez és valódi rémuralom. Marius és Cinna — amaz már a Sulpicius fölkelésekor is — nemcsak állampolgárokat vezényeltek a conservatív pártemberek lekaszabolására, de rabszolgákat is, kik főleg a vidéken engedtek a fölhívásnak cserébe adni fegyveres szolgálataikat a nekik ez áron ígért szabadságért. E kegyetlen öldöklésben elpusztult jó nagy része a patriciusi elemeknek; aránylag kevésbé sújtotta az az újabb keletű plutokratikus nagyságokat: sőt a meggazdagodott üzérvilág bizonyos titkos kárörömmel nézte, mint hevernek — az alantas eredetű vérszomjas Mariusnak rendeletéből — halomszámra eltemetetlenül Róma utczáin a régi nagy családok leölt ivadékai, és lázas sietséggel vásárolta most össze elkobzott javaikat a nyilvános árveréseken. Már ez undok jelenet tanúsága is arra int, hogy ne kövessük Mommsent, a ki Sullát egyúttal a plutokratikus elemek előbajnokául is igyekszik feltüntetni. Nem, valamint Sulla nem conservatív reformot akart, sem a szónak patriciusi, sem a szónak plutokratikus értelmében: szintűgy nem képviselte Marius sem a demokratikus állameszmét e vértelt forradalomban. Alkotmánypolitikai eszme egyáltalán nem vezette e műveletlen vén katonát, hanem legfőlebb az itáliaiak megállampolgárosításának taktikai szükséglete, meg a vele-született gyűlölet a patricius elemek irányában. Cinna fejével gondolkozott most alkotmánypolitikai kérdésekben az egész győzelmes marianuspárt; Cinna pedig maga sem jöhet komolyan szóba, ha a római alkotmánypolitikusokról van szó.

Az a hat év, mely a Mariusék rémuralmától Sulla visszatértéig lefolyt, mindenesetre inkább mutat demokratikus

állapotokat Rómában, mint bármely korábbi időszaka a római alkotmánytörténelemnek. Ámde csakis az állampolgári jog azon nagymérvű kiterjesztésére nézve mondhatjuk ezt első sorban, a melylyel Marius és Cinna pártja most már az államhatalom birtokába jutva, a maga állását megerősíteni igyekezett. — Beosztották az összes új állampolgárokat, sőt mint Liviusból kitünik, az összes fölszabadultakat is az összes 35 tribusba még a »bellum Octavianum« előtt; az ellenpárt leveretése után pedig, miután időközben a megrémült senatus állampolgári joggal ruházta föl az itáliaiak közül a dediticiusokat, a Cinna pártja végleg kormányra kerülve, megadta most az állampolgárjogot az itáliai népeknek, még a samniteknek is.¹⁾ Ennek köszönhető Cinna, hogy négy éven át korlátlan ura maradhatott a köztársaság egész államéletének. A nélkül, hogy magát évről évre alávetette volna a választásnak az alkotmányjog értelmében, egyfolytában gyakorolta a consuli hatalmat, szintűgy tőn consultársa Carbo, természetesen Cinna akarataból, a comitiák hallgatag beleegyezésével.²⁾ Alkotmányellenes uralom volt ez kétségen kívül: mert annak, hogy Cinna magának ily uralom gyakorlására rendkívüli hatalmat, dictatori vagy egyéb czímen adatott volna, semmi nyoma forrásainkban; sőt Liviusból egyenesen az tűnik ki, hogy saját maga önkényűleg hosszabbította meg egy-egy év leteltével a saját consulságát, s ennek folytán, nehogy a consularis alkotmány kettős tetőzetén erőszakot látszassék ejteni, consultársának, Carbónak consulságát is. Az alkotmányos formákhoz szokott, komolyabb jogérzékű állampolgárok megdöbbenhettek e demagogi kényuralomnak ily alakban való megállandósulása fölött: de nem emelkedett a városban hang, mely számon kérte volna Cinnától a törvények uralmán alapuló politikai szabadságot. Nem emelték föl a szavokat a néptribu-

¹⁾ Liv. epit. 80. . *Italicis populis a senatu civitas data est; Samnites — Cinnae et Mario se coniunxerunt. Licinian. p. 27: senatus abnuit dignitatem antiquam prae se ferentibus patribus; quibus cognitis Cinna per Flavium Fimbriam in leges quas postulabant, eos recepit et copiis suis iunxit. Dediticiis omnibus civitas data.*

²⁾ Appian. I. 77.; Liv. epit. 83.

³⁾ Cic. de offic. III. 80.

nok sem; sőt Cinna egész uralma alatt még csak annyit sem hallattak magokról, mint 88-ban, 87-ben, midőn Sulla állott a hatalom élén. Cinna egyáltalán mellőzte a comitiákat, a hol csak tehetett; még a pénzforgalomra vonatkozó intézkedését is a comitiák teljes mellőztével, a magistratusok és a néptribunok meghallgatása után praetori edictummal eszközölte. A következő három éven át teljes rend, ha nem is alkotmányos rend, de zavartalan rend és nyugalom honolt e sajátoszerű államjogi állapotok daczára is Rómában. »Triennium fere fuit urbs sine armis,« — mondja maga Cicero a maga »Brutus«-ában. Hogy történhetett ez? Minő alapokon nyugodott hát mégis a kormányzat? Cinnának első gondja természetesen az volt, hogy hatályon kívül helyezze a Sulla által 88-ban alkotott összes törvényeket.¹⁾ Nem érintette a bíróságokat, sőt háborítatlanul hagyta azokat működni a Lex Plautia alapján; nem szervezte újjá a senatust, csak kiegészítette, és szintén hagyta működni annak Sulla előtti jogkörében; engedte pedig ezt azon biztos tudatban, hogy a 87-diki rémuralom iszonyait nem felejtették el még az ő pártjához nem tartozó senatorok sem. Szóval Cinna egyáltalán nem tett az új polgárok, fölszabadultak egyenjogosításán, és az italiaiak megállampolgárisításán kívül egyáltalán alkotmánypolitikai intézkedéseket: de igen is tett két taktikai fogást, a mely közelebbről érdekelte Róma legzajongóbb elemeit pártkülönbség nélkül, mint bármely alkotmánypolitikai kísérlet. — Törvényt alkottatott Capua gyarmatosításáról a Gaius Gracchus szellemében és törvényt alkottatott Lucius Valerius Flaccus által az adósok javára; törvényt, a mely minden magánadósságot a kötelevényben jelzett kölcsöntőke névleges értékének egy negyed-résztől szállított le, és a többbit, a háromnegyedrészről egyszerűleg semmisnek jelentette ki. »Valerius Flaccus, turpissimae legis auctor, qua creditoribus quadrantem solvi iusserat« kiált föl annyi idő múlva még Vellejus is.²⁾

Ily rendszabályok által biztosította magának Cinna a tömeg föltétlen bizalmát és tántoríthatatlan ragaszkodását, minden gondolkodó, műveltebb lelkű római állampolgárnak

¹⁾ Appian. I. 73.: ἀνατροπὴ τῶν ἐπὶ Σύλλῃ τεθέντων νόμων.

²⁾ Vellej. II. 23.

bensőségteljes megütközésére. Igen, mert nemcsak az üzéri elemek, nemcsak a plutokraták fordultak el immár most tőle a Flaccus törvényének kibocsájtása után: de elfordultak mindazok, a kik belátták, hogy ha zsarnokilag kegyetlen szigorral járt is el Sulla, midőn a köztársaság irtézményein — az akkori viszonyokhoz képest — javítani igyekezett, Sullának mégis voltak eszméi, a melyek az államéletnek adott körülmények között kedvező kibontakozást ígértek: Cinnának azonban nem volt egyetlen gondolata sem, a melylyel a mármár tarthatatlan anarchiává fajuló államéletbe a törvények uralmának üde, megtermékenyítő erejét önthette, és akár a legközelebbi jövőt a folytonos rémuralomtól, majd e, majd ama párti esélyek reménynélküli anatonizmusától megmenthette volna. Cinna hatalomrajutásának csak egyetlen egy nagy eredménye volt: az egyenjogosítás, és az italiaiak megállampolgáriasítása; ámde ez nemcsak a Cinna által vezérelt néppárt programja volt már ez időben: maga Sulla sem akarta a kor e nagy követelményét kielégítlenül hagyni, és midőn Cinna a comitiák által a Mithradates ellen a távol Ázsiában diadalmasan küzdő Sulla proconsult a parancsnokságától botor módon megfosztatta, Sulla megkötve a békét Mithridatessel, azt ír a többek közt a senatusnak, hogy az új állampolgároknak, tehát most már az italiaiaknak adott jogokat ő is tiszteletben fogja mindenha tartani. A jogtágítás ez irányban tehát nem csupán a Cinna pártjának programja volt: hogy Sulla 88-ban nem ment el annyira a törvényhozás útján, mint a mennyire elment pár évvel később Cinna: ennek nem Cinna nagyobb mérvű szabadelvűsége volt az oka első sorban, de a Marius viszonya a szövetséges népekhez. Másfelől azonban Cinna teljesen tehetetlennek bizonyult az államélet regenerálására; nem adott ő, a néppárt vezére, a római népnek nagyobb szabadságot, mint a melyet ez a századoktól örököl vala, semmiféle irányban; az alkotmányos jogrendet pedig nemcsak hogy nem szilárdította meg, de sőt, daczára a három-négy évi békés állapotnak, teljesen megingatta a hitet egy ily széles alapon nyugvó város-államnak, mint jogállamnak lehetőségében. Consultarsa Carbo túlélte őt, kit épen akkor konzoltak föl saját katonái, midőn Sulla

ellen akart indulni Ázsiába az Italiában maradt legiók egy részével: azon kísérlete azonban, hogy ő maga ragadhassa meg az államhatalmat, mint egyedüli consul, nem sikerült, habár e kísérlet is azt mutatja csak, hogy a két consullal betetőzött köztársaság tarthatatlanságáról meggyőződtek a beteg alkotmányfejlődés e stadiumában Rómában már a higadtabb elemek is. Anarchia volt ez, a hagyományos formák álczája alatt; vajúdas folytonos vértelt rázkódtatások közben a szétbomlás felé.

L. Cornelius Sullának lőn föntartva, helyreállítani az államrendet és életbeléptetni egy alkotmányreformot, mely ismét egy rémuralom iszonyai közepette jött ugyan létre, és nem az eddigi történelmi fejlődés által előírt útján a törvényhozásnak, de azért határozottan életképesebb alapra volt fektetendő a római államhatalom szervezetét, mint a minőt a köztársaságnak a Marius-párti eszmeszegény demagogia ígérhet vala.

Azon jól átgondolt alkotmányreformot értem, melyet az Ázsiából hazatérő Sulla, mint »Dictator legibus scribendis et reipublicae constituende,« tehát egy eddigelé a római államjogban ily alakban még föl nem merült hatalmi jogcizimen vitt keresztül Kr. e. 81-ben. Mommsen egész következetességgel »Oligarchenregiment«-nek, »Oligarchische Restauratio«-nak nevezi, sok annyi más történetirő példájára ez alkotmányreformot, Sullát magát »General der Oligarchie«-nak, a pártját pedig majd »Oligarchenpartei«-nak majd »Optimatenpartei«-nak. Az államtudományi kritikának határozottan tiltakoznia kell e műszók ellen; egészen más világításban fog föltűnni előttünk a Sulla alkotmánypolitikai törvényhozása, ha elfogulatlanúl, és nem már à priori azon meggyőződéssel fogunk a forrásaink tanulmányozásához, hogy Sulla 81-diki műve által nem is akarhatott egyebet, csak oligarchikus restauratiót.

Hogy megérthessük Sulla alkotmányreformjának tulajdonképeni természetét, nem szabad felednünk két mozzanatot: először azt, hogy Sulla, még mielőtt Rómába bevonúlt, már is ismételten kijelentette a senatushoz menesztett proconsuli üzenetében, hogy teljesen épségben fogja ő is tartani a Cinna

forradalmi consulsága alatt alkotott mind azon törvényeket, a melyek az itáliaiaknak a római állampolgárjogot és az új polgároknak az egyenjogusítást megadják vala,¹⁾ sőt Rómának vonuló katonáit egyenként föl is eskette arra, hogy minden egyes itáliai községi szabad polgárt olybá fognak tekinteni, mint barátjokat és tulajdon római állampolgártársukat. Meg is tartotta Sulla ez irányban adott szavát a legkövetkezetesebb készséggel. Másfelől nem találjuk Sullanak följegyezve egyetlen intézkedését, egyetlen nyilatkozatát sem, a mely vérgőgből eredő politikai türelmetlenséget, szűkeblőséget árult volna el, még mielőtt magához ragadta a legfőbb hatalmat, az ő részéről: sőt éppen ellenkezőleg, minden oda mutat, hogy ő, a magas műveltségű, gondolkodó államférfiú, emelkedettebb álláspontra bírt helyezkedni mindenha, mint akár az alantas műveltségű katona Marius, akár mint az egyoldalú rajongó Cinna. Ezek azért követték el a mézszárlásnak sok ezer meg ezer állampolgár ártatlan vérének kiontó iszonyait, mert megátalkodott elvi ellenségei voltak a patriciusoknak és politikai hiveiknek; Sulla szintén követett el rettentő vérengzéseket 88-ban is, meg most 82-ben is, de csak azért, hogy boszút álljon azon demagogokon, a kik Rómában tömegesen gyilkoltatták le és rabolták ki az ő pártjának hiveit az ő távollétében; csak azért szennyezte be ő az ő szerepét, mert ő, kit hadvezéri lángelméje a hatalom elére juttat vala, a köztársaság kétségbeesett helyzetében nem talált más módot az ő hazamentő missiójának betöltésére, mint a demagog rémuralom gáztetteinek szintén rémuralommal megtorlását. Marius szomjúhozta a vért, a patriciusok, az őspolgárok vérének: Sulla minden öldöklése közben is állameszélység önmérséklést tanúsított. Mielőtt megütközött volna a Marius-párti seregekkel, komoly alkudozásokba bocsátkozott mind a két consullal, sőt Scipio consullal már meg is kötötte volt a békét, csak hogy kimélhesse a vért. De nem a patricius dühöngött ő benne a plebeius elemek ellen; sőt inkább Sulla a maga ellenforradalmi hadjáratának folyamában legörömbösebb oly férfakkal osztotta meg a vezényletet, a kik mint Lucius Flaccus,

¹⁾ Liv. Epit. 86.

Lucius Philippus, Quintus Ofella, Gnaeus Pompeius a népies elemnek voltak szószólói, részben gyermekei is. Át is csaptak hozzá a marianuspárt összes felvilágosult elemei, mihelyt az ő politikai törekvésének irányát még az ellenforradalmi hadjárat alatt megértették; ezrenként jöttek át hozzá az ellentáborból a közkatonák is; hozzá csatlakoztak az itáliaiak is jó részt mindjárt partraszálltakor: csak a samnitek maradtak meg mindvégig a Mariusék táborában: tehát azon nép, mely sok százados ádáz szenvedéseieért cserébe most nem a római állampolgárságot akarta csupán, de egyúttal Róma városának ősi népét egytől egyig ki is akarta irtani. November első napján, Kr. e. 82-ben zúzta szét Sulla a marianus-hadakat a collini kapunál. Ez a tumultus pro recuperanda republica teljesen hatalmába adta Rómát: és ő hozzá is látott azonnal az állam rendezéséhez. Az út, a melyen haladva Sulla a hatalom polczára elért, alkotmányellenes, mert valódi ellenforradalom volt ugyan: de most, midőn a győzőnek már lábainál fetrengett mind az, a mi még megmaradt a senatusból és népből, most már Sulla nem mint törvénytaposó τυραννος, de mint alkotmányos αὐτοκράτης kívánt eljárni, és az alkotmányos eljárásra meg is teremtette csakhamar az alapot ő maga. Mindenek előtt ráparancsolt a csonka senatusra, hogy nevezzen Interrexet — bizonyára nem az ősrégi római államjog értelmében. A célját ezen interrex-nevezésnek szintén maga Sulla szabta meg a senatushoz intézett üzenetében. »Szüksége van most a köztársaságnak, — írja a senatushoz Sulla — szüksége van most a köztársaságnak arra, hogy az állam rendeztessék; ezt az állam rendezését csakis egy emberre kell bízni, de rendkívüli és korlátlan hatalommal kell fölruházni őt, hogy föladatának megfelelhessen; ő maga Sulla alkalmasnak tartja magát e nehéz missió teljesítésére: tehát a senatus intézkedjék.« — Ily férfias nyílt hangon követelte magának Sulla a legfőbb hatalom államjogi ráruházását: és a senatus engedelmeskedett.

Igen, a senatus engedelmeskedett ez alkotmányellenes paranasszónak: azért is, mert meg volt a csak imént ledöfött 4000 ellenzéki állampolgár halálmorajától rémülve, de meg azért is, mert ez anarchikus állapotok közepette csakis ez

ellenforradalmi actus révén remélhetett most már visszavezethetni egy új alkotmányos államéletbe. A senatus interrexé nevezé tehát a saját princepsét, L. Valerius Flaccust: az interrex pedig megtette — még kétes, hogy a senatus formaszertintí leszavazásával-e vagy a nélkül — Lucius Cornelius Sullát, a haza megmentőjét, az állam fejévé ez új címen — »Dictator legibus scribendis et reipublicae constituendae«, egyúttal kimondván határozatilag a senatus, hogy helyesli mindazon intézkedéseket, a melyeket Sulla a multban mint consul és mint proconsul tett — ily módon törvényesítvén e remegő senatus mindazon alkotmánysértést és törvénysértést, a melyek árán Sulla magának az utat a legfőbb hatalomhoz egyengeti vala. »Omnium legum iniquissimam dissimillimamque legis esse arbitror eam, quam L. Flaccus interrex de Sulla tulit ut omnia quaecumque ille fecisset, essent rata.«¹⁾ Így jajdul föl Cicero. És Cicero nem is tartja alkotmányosnak, hogy Sulla interrex által tetette meg magát dictatorrá: »volet — írja Atticushoz²⁾ — consules roget praetor vel dictatorem dicat, quorum neutrum ius est; sed si Sulla potuit efficere ab interrege ut dictator diceretur, cur hic non possit?« Mommsen is alkotmányellenesnek³⁾ látszik tartani az interrex szerepeltetését consul vagy praetor helyett és csakis Dionysios Halikarnassosból⁴⁾ mondja egy helyütt, hogy ὡςπερ εἰώθασιν ποιεῖν οἱ μεσοβασιλεῖς. — Nagyobb alkotmánysérelem volt a római államjogra nézve azon teljhatalom jogi természete, amely e dictatorsággal Sullára ruháztatott. Mert ha nem is eshetik államjogi szempont alá, a mit Cicero a maga Verresében⁵⁾ a szónoki pathos nekibőszült hangján hallat, midőn így sohajt föl, hogy »De (Sulla) legem populus Romanus iusserat, ut ipsius voluntas ei posset esse pro lege« — annyi bizonyos, hogy nem meríti ki Appian⁶⁾ a Sulla teljhatalmát, midőn elmondja, hogy Sulla

¹⁾ Cic. de l. agr. III, 2.

²⁾ Cic. ad Att. IX, 15. 3.

³⁾ Röm. Staatsr. II, 663. köv. II. és II. 130 — 131.

⁴⁾ V, 72.

⁵⁾ III, 35, 82.

⁶⁾ Appian I, 98—99. Mommsen az illető fejezetben (Röm. Staatsr.

üzenetére, miszerint ἄρχειν οὐκ ἐς χρόνον ῥητόν, ἀλλὰ μέχρι τὴν πόλιν καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν ἀρχὴν ὅλην στάσσει καὶ πολέμοις σεσαλευμένην στηρίσειεν — megválasztották ők dictatorrá — annyi időre, a meddig csak saját maga jónak fogja látni e dictatori hatalmat megtartani — ἐς ὅσον θέλοι — »megválasztották őt« mondja Appian¹⁾ — τοσόνδε μέντοι προσέθεσαν ἐς εὐπρέπειαν τοῦ ῥήματος, ὅτι αὐτὸν αἰροῖντο δικτάτορα ἐπὶ θέσει νόμον ὧν αὐτός ἐφ' ἑαυτοῦ δοκιμάσεις, καὶ καταστήσει τῆς πόλεως. E kifejezések θέσει νόμων és καταστήσει τῆς πόλεως szóról szóra megfelelőnek ugyan a legibus scribendis és a reipublicae constituendae latin műszóknak, de ez incisum — ὃν αὐτός ἐφ' ἑαυτοῦ δοκιμάσεις nem is sejtetik még a Sulla dictator jogkörének azon egyes competentíáit, a melyeket Plutarchos²⁾ »Sulla«-jában találunk megörökítve egy Mommsen által is teljesen hitelesnek elismert forrás után: ἐψηφίσθη δὲ αὐτῷ πρὸς τὸ μέλλον ἐξουσία θανάτου, δημεύσεως, κληρουχῶν, κτίσεως, πορθήσεως, ἀφελέσθαι βασιλείαν καὶ ὃ βούλοιο χαρίσασθαι. Ez körülbelül oda megy ki, a mit Sallustius »Historiae«-jának első könyve töredékeiben találunk följegyezve, hogy: »leges, iudicia, aerarium, provinciae, reges penes unum, denique necis et vitae licentia.«³⁾

Mindent egybevetve tehát Sulla dictatornak teljhatalom adatott az állampolgárok élete fölött első és legfelső folyamodványon ítéletet hozni, — az államvagyonnal saját tetszése szerint rendelkezni, — Róma határát, Italia határát, tetszése szerint időbb- vagy tovább tolni, Italiában városi községeket alapítani vagy megszüntetni, — a provinciák és a Rómától függő államok fölött rendelkezni, a legfőbb imperiumot a nép nevében valakire ráruházni, proconsulokat, praetorokat kinevezni, magát az államot új törvények alkotása által reorganizálni; de teljhatalmat nyert Sulla e dictatorságával még arra is, hogy míg ő e dictatorságot gyakorolja, fölfüggeszthesse, sőt egyáltalán beszüntethesse, ha jónak látja, a consulok

II, 662. köv. II. nem foglalkozik eléggé tüzetesen e kérdésekkel. Herzog sem; a többiek még kevésbbé. Hsl. s. Mommsen, Forschungen I. il. h.

¹⁾ Appian I, 98—99.

²⁾ Plut. Vit. Sull. c. 33.

³⁾ Sallust. Histor. I, 41, 73.

működését is, és hogy ezen dictatorságától senki által, semmi úton módon el ne mozdíttathassék, hanem, hogy ő csak is saját maga léphessen vissza ezen dictatorságától és csak is akkor, a mikor ő ezt tenni az eléje tűzött magasztos czél érdekében jónak látni fogja. Mommsennek ¹⁾ tulajdon szavai ezek, és azt hiszem jobban találunk, mint Herzog fejtegetései. ²⁾

Szegénységi bizonyítványt állított tehát ki most a római nép azon ősrégi szabadsághősök naiv törvényhozásának, a kik a decemvirek leléptetése után törvényt alkottattak vala, melynek értelmében soha többé senki provocatiohoz nem kötött magistratus fölállítását indítványozni ne merészelje, a ki pedig ily magistratust merészelne életbeléptetni, azt szabad legyen bárkinek is büntetés terhe nélkül megölni. — Ne qui magistratus sine provocatione crearetur ³⁾, így hangzott az ősrégi törvény értelme Cicero tanuságtétele szerint. Ne quis ullum magistratum sine provocatione crearet: qui creasset eum ius fasque esset occidi neve ea caedes capitalis noxae haberetur. « Így találjuk följegyezve azt Liviusnál. Jóval töredékszerűebbek a hireink a Sulla dictatorságát behozó törvény megalkotásának részleteiről, semhogy tudhatnók, minő álláspontot foglalt el a senatus szemben e törvényekkel a Sulla dictatorságának tárgyalásakor: pedig nagyon fontos lenne tudni, hogy mennyire ragaszkodott a római köztársaság ez alapjogához legalább alakilag ez a senatus, a mely megmenthette volna legalább a látszatát az alkotmányos eljárásnak, ha mielőtt a Sulla dictatorságát, provocatio nélküli dictatorságát elhatározza vala, amaz ősrégi törvényt — tekintettel ez esetre — hatályon kívül helyezte volna. Mi nyomát sem látjuk forrásainkban, hogy ilyesmi komolyan indítványoztatott volna. A »salus reipublicae« döntött: ez elv, ez ürügy védve alatt aligha is keresett a senatus egy ily pillanatban a maga alkotmányellenes eljárásának beigazolására valamelyes mentséget. Az a néhány jogtudós pedig, a ki ott ült a senatusban,

¹⁾ R. G. II, 336—7.

²⁾ Herzog Gesch. u. Syst. d. Röm. Staatsverf. I, 509. II.

³⁾ Cic. De Republ. II, 31, 54.

⁴⁾ Liv. III, 55, 5.

midőn az interrex előadta a maga indítványát vagy tán csak is egyszerűleg proclamálta ezen provocatio nélküli, több mint királyi hatalmat involváló, bizonytalan időre szóló dictatorságot, ez a néhány jogtudós senator pedig bizonyára lesütötte a szemeit és azt gondolhatta magában, a mit Cicero irt Atticusnak: »Vides numquam esse observatas sanctiones earum legum, quae abrogarentur: nam si id esset, nulla fere abrogari posset, nulla enim fere est, quae non ipsa se saepiat difficultate abrogationis: sed cum lex abrogatur, illud ipsum abrogatur, quo non eam abrogari oporteat«. — Az igaz, hogy egy ily önvallomás az ötszáz éves köztársaság részéről nem vethet azután valami nagyon kedvező világot e történelmileg fejlődött köztársaság összes államjogi törvényhozásának emlékezetére: ámde éppen e körülmény jelezheti az államtudományi kritika előtt azon tátongó úrt, a mely a rendszeres alaptörvény keretében fejlődött modern köztársaságok államéletének viszontagságait egy csakis úgynevezett történelmi fejlődéssel birt antik köztársaság államéletének viszontagságaitól a jogfolytonosság elvének szempontjából elválasztja.

De térjünk vissza Sulla dictatorságára.

Abban az alakban, a melyben Sulla e dictatorságot nyerte, teljesen új valami volt ez, miként már hangsulyozám, a római alkotmányjog történelmében. Nem volt ez dictatorság a szó azon államjogi értelmében, a melyben ezt esetről-esetre fölmerülni látjuk a Volesus Valerius unokájától Marcus Valeriustól vagy Titus Larcus Flavustól kezdve le egész a hannibali háborúig, legtöbbnyire a veszély pillanatában — »quando duellum gravior, graviorisque discordiae civium essent« — vagy mint dictatorság »rei gerundae causa«, — »seditionis sedandae et rei gerundae causa«, — »clavi figendi causa« vagy a »comitiorum habendorum causa«, — »feriarum constituendarum causa« — »comitiorum ludorumque faciendorum causa.«¹⁾ Nem hat hónapra ruháztatott csupán, miként e régi egyszerű dictatorságoknál történni szokott, Sullára a főhatalom, nem is volt alávetve semmiféle határidőnek: a saját belá-

¹⁾ L. »Demokratie« cz. művem II. köt.

tása szabhatta meg egyedül annak határidejét és nem volt alávetve a provocatio jogának, a mely óriási külömbözetet jelvényileg a lictorok jóval nagyobb száma által volt jelzendő: éppen kétszer annyi lictor lépdelt Sulla előtt e minőségében, mint a mennyi a régi, egyszerű dictatorok előtt a szertartási rendtartás értelmében lépdelni szokott. — De másfelől nagyobb volt a Sulla dictatorsága a »decemviri consulari imperio legibus scribendis« féle államtestületnek alkotmányjogilag megszabott jogkörénél is: mert csakis »decemviri legibus scribendis« voltak ők, miként a »Corpus Inscriptionum Latinarum« VI, 2011 fölíratából, majd Suetoniusból, Gelliusból és Diodorból, is sőt még Liviusnak ¹⁾ egyik helyéből is látható — decemviri ad condenda iura creati; csakis a kétes hitelességű Ampelius mondja, hogy »populus Romanus — decemviros legum ferendarum et reipublicae constituendae causa paravit«. Ez az »et reipublicae constituendae« teljesen azonossá tenné ugyan a decemvirek jogkörét a Sulla »dictator legibus scribendis et reipublicae constituendae« jogkörével, és ez esetben a külömbözet csak is arra szorítkoznék, hogy Sullára, tehát egyetlen-egy emberre volt ruházva az az egész roppant nagy jogkör, a melyet a decemviratus idején nem egyes decemvirek, hanem csak is az egész tiz tagból álló collegium gyakorol vala de iure: ámde Lucius Ampelius, a »Liber memorialis« szerzője, a Granius Licinianus kortársa már a Kr. u. II-dik században élt, és nem is a legjobb forrásokból szokott meríteni. Ha azonban Cicero a decemvirek »summum imperium«-áról, mint »maxima potestas«-ról beszél, ez nem veendő államjogilag e műszó tüzetes értelmében, és midőn Dionysios Halikarnassosból a királyok hatalmával hasonlítja össze a decemvirek hatalmát, mondván, a maga X-dik könyvében, hogy ἐξουσίαν ἔχοντες ὑπὲρ πάντων τῶν κατὰ τὴν πόλιν, ἣν εἶχον οἱ τε ὑπατοὶ καὶ ἐπὶ πρότερον οἱ βασιλεῖς, — ez ismét nem szabatos beszéd, mert hisz a consulok — οἱ ὑπατοὶ — jogköre nagyon távol állott a

¹⁾ Fast. Capitol 303. — Varro Gelliusnál XIV, 7; Cic. De Republ. II, 36 : Decemviri — qui et summum imperium haberent et leges scribebant. Hogy mennyire félreértette ezt Livius III, 9, 5, 1. Mommsen R. Staatsr. II, 1, 662—3.

királyok jogkörétől, külömben is Dionysios nem akar maga sem, úgy látszik e szavaira valami különös államjogi súlyt fektetni, miután egy más helyütt a decemvirek jogkörét a néptribuni jogkörrel — τῇν δημορχικὴν ἐξουσίαν — hozza kapcsolatba; és Claudius császár a maga lyoni beszédében, melyre Mommsen a maga »Römisches Staatsrecht«-jében szintén hivatkozik, midőn »regnum decemvirale«-t emleget, bizonyára nem a decemvirek államjogi illetékességeinek összességét akarja jelezni, hanem csak is azon bevégzett történelmi tényt, miszerént a decemvirek tényleg csakugyan magukhoz is ragadták a legfőbb hatalmat.

Oly rendkívüli volt a Sulla dictatorsági jogköre és hatalomköre, hogy nem csoda, ha az ily dictator legibus scribendis et reipublicae constituendaet egynémely görög író, mint Appian τῶραννος ἀτοκράτωρ-nak,¹⁾ sőt egynémely helyütt egyenesen μόναρχος-nak²⁾ nevezi. Közelebbről tekintve azonban, ha jóval indokoltabb is Sullával szemben egy ily kifejezés, Thukydides azon ismert iránytani műfogásánál, a melyel a Perikles hatalomkörét egyetlenegy ember uralmának nevezi vala: államtudományilag szólva még sem nevezhetni Sullát sem τῶραννος ἀτοκράτωρ-nak, sem μόναρχος-nak, még a szó antik értelmében sem. Nem nevezhetni így őt: mert az ő mandatumum nem éltelosszára szólott, hanem csak is határozatlan időhosszra, de a fölavató törvényhozási actus intentiójához képest mindenesetre az ő életének határain belülre: a mint hogy Sulla befejezván, a maga államrendezési missióját, le is tette önként a dictatorságot pár év múlva.

De lássuk, hogy rendezte Sulla az államot, teljesen biztos és nyugodt birtokában azon nagyszerű jogkörnek és hatalomkörnek, melyet az interrex néven járó törvény, a Lex Valeria kezeibe ad vala?

Elsőben is kiirtotta az ellenzéket. Egyszerű haditörvény-széki eljárással kezdte és hirhedt proscriptionalis törvényének³⁾ kibocsátásával, s könyörtelen végrehajtásával fejezte

¹⁾ Appian I, 99.

²⁾ Appian I, 3.

³⁾ Cic. pro Rosc. Amer. 128. — Flor. III, 21; Vell. II, 28; Appian

be e kegyetlen műveletet. Találóan jegyzi meg Herzog ¹⁾, hogy e proscriptiók éle a »két első rendet«, a senatorit és a lovagrendet érte első sorban, még pedig akként, hogy jogilag megsemmisítette az ily proscriptio az általa sujtottak családját is. Nem kevesebb mint 15 consul-viselt senator és 40 senator esett e proscriptiónak áldozatul, tehát valamivel több mint a hányat az első rendből Marius végeztetett ki; míg azonban Marius csak 1000 lovagot fosztott meg életétől, Sulla nem érte be ennyivel, de halálra ítéltetett és kivégeztetett a lovagok közül 1600-t. És éppen ez mutatja, hogy Sulla mindent inkább kívánhatott kimélgetni, csak nem az úgy nevezett conservatív elemeket. Mert ha proscriptiói a senatorok közül a Marius és Cinna által creáltakat érték is kiválóan: azon 1600 lovag, a kiket ez az állítólagos »conservatív« ellenforradalmár kivégeztetett és jogilag még családjaikban is megsemmisített, bizonyára nem túlnyomólag a Mariusék, Cinnáék kegyeinek köszönhető az ő, részben már nemzedékeken át egybehalmozódott kincseit. El levén hárítva — ily antik modorban — azon nagy akadály, mely az ellenzéki demagogia részéről Sulla alkotmánypolitikai terveit fenyegetheti vala, nyugodt tárgyilagossággal foghatott már most hozzá a »dictator legibus scribendis et rei publicae constituendae« az államintézmények korszerű refomjához.

Sulla belátta, hogy az az államjogi dualismus, melyet a történelmi fejlődés folyamában a senatus jogköre szemben a comitiák — kivált a tributa comitiák — jogkörével folyton még a legszerencsésebb érdekkapcsolatok és hallgatag compromissumok idejében is mutat vala, nem vall egy egészséges államszervezetre. A consularis vagy is a centuriata comitiák még oly szerves összefüggésben állottak ugyan a senatussal éppen a főmagistratusnak élesen körvonalmazott jogkörénél, esetleg, a bonyolultabb, kivált a törvényhozási kérdésekben, nagyon tapintatosan kiesztelt discretionarius hatalomkörénél fogva, hogy ezen szerves egybefüggés aligha fogta volna valaha is komolyabb mérvű illetékességi összeütközések által

I, 95, 103. — Max. Valer. IX, 21. Eutrop. V, 9. — Oros. V, 22. Plut. Sull. 31. Mommsen RG. II, 338.

¹⁾ Herzog I, 510. — Mommsen RG. II, 339.

compromittálni az államhatalom egységének minden egészséges államéletre nézve mellözhetlenül kielégítendő alapkövetelményét. Ámde mit mondjunk a tributa comitiákról, a tulajdonképeni, censuailag nem tagolt állampolgárság souverain gyülekezetéről, — e gyülekezetről, a melyben a néptribunokat illeti vala a jog törvényjavaslatokat — akár a legnagyobb horderejű alkotmányjogi kérdésben is — elfogadás végett a nép elé terjeszteni, és ha a többség az elfogadás mellett nyilatkozik vala, egyszerűleg törvényerőre emelni ¹⁾ — lex seive id plebeivescitum est — a nélkül, hogy egyéb biztosítékkal rendelkezett volna, Hortensius dictator törvényhozása, vagy is Kr. e. 287 óta, az alkotmányjog az egyes néptribunoknak e jogilag minden irányban, még a törvényjavaslatok dogai érdemére nézve is korlátlan kezdeményezési jogával szemben, mint a minő egy felől a néptribuni intercessio, tehát annál inkább kétélű fegyver, mennél szilasabb a pártok dulongása — más felől pedig az államvallás babonájára, madárjósoltaira, állítólagos égi jeleire, s több e félére támaszkodó obnuntiatio ²⁾ — és a nélkül, hogy a merevbb fölfogású, élesebb elvi álláspontú néptribunokra akár a senatus, akár a magistratura egyéb törvényhozási befolyást gyakorolhatott volna, mint a minőt bármely dúsgazdag, vagy egyébként nagy

¹⁾ Orelli-Baiter (Onomast. Tull. III. p. 117—305) összeállította Cicero-ból, a scholiastákból, Liviusból, Vellejusból és Gelliusból parallel egyfelől a magistratusok (consul stb.) által indítványozott, tehát túlhymólag a centuriata comitiákban alkotott »leges«-eket, másfelől meg a néptribunok által indítványozott és a tributa comitiák által megszavazott leges seive plebeivescitum-okat; Lange hasonló célra törekedett (Alterth. 2 §§. 128—133), külön sorolván föl a leges-t, és külön a »plebiscitum«-okat, a szerint, a mint t. i. az illető törvényalkotó comitiák competentiája hozta Lange fölfogása szerint szükségkép magával. — Érdekes azon párhuzam, a melyet egy kitünő dán tudós Ussing von egyfelől a tributa comitiák törvényhozási eljárása, másfelől pedig a Lex Malacitanában megszabott municipalis gyülekezet szabványalkotó eljárása között. (»Oversigt over det danske Videnskabernes Selskabs Forhandling« 1862 p. 54 kvv. II.) Madvig, Ussing nagyhirű, csak nemrég elhunyt szaktársa, szintén magáévá teszi e párhuzamot »Die Verf. und Verw. des Röm. Staatsr.« című jeles munkájában, I, 258. l. — A »leges seive plebiscitum«-ok fönmaradt töredékeire nézve l. Bruns, Fontes 41 kvv. II.

²⁾ Cic. de Divin. I, 16. Att. IV. 3.

befolyású római magán ember gyakorolhat vala bármely útczai népszónokra, üzérre, vagy proletárra — t. i. többé vagy kevésbbé közvetlen, többé vagy kevésbbé nyílt megvesztegetés de minden esetre ocsmány lélekvásárlás által? — Mi, a XIX. század gyermekei, egy nemével az erkölcsi émelynek tekintünk le most azon római néptribunra, a ki nem tudja másként megvédeni a nép érdekét, nem tudja másként megakadályozni az ő politikai ellenfelének törvényhozási sikereit, mint hogy azt füllenti, hogy kora reggel kedvezőtlen előjeleket észlelt az ő pullariusával — már t. i. az ő saját házánál — az auspicium alá vett tyukokban és ennél fogva az előre egybe hitt tributa comitiák ezúttal meg nem tarthatók: de viszont, nem csekélyebb erkölcsi émelylyel telt száналommal kell hogy tekintsünk vissza azon senatusra is, a mely nem bírja másként érvénytelenné tenni az állampolgárzat felségi jogkört alkotmányyszerűleg gyakorló nagy gyülekezete által különben teljesen correct eljárással alkotott törvényt, ha ez az ő, e nagy államtestek többségének fölfogásával ellenkezik, mint hogy a Kr. e. 156-ban alkotott Lex Aelia-Fufia-ra vagy ha tetszik, Lange szerint a Lex Aelia-ra és Lex Fufia-ra hivatkozik és szemlesütve ad — komoly meggyőződése ellenére, vagy legalább józan kételyei daczára látszólagos hitelt azon consulnak, aki csak hogy az illető tributa comitiák törvényhozási határozata utólag megsemmisíttethessék, más senki által nem látott, más senki által nem hallott égi jeleknek állítólag a gyűlés, a tanácskozás folyama alatt történt bekövetkeztéről ünnepélyes szemforgatással hazudozik. Cicero maga is nagyon jól tudja, hogy az ily hozott törvényt megsemmisítő obnuntiatiók alapja vajmi gyakran nem volt egyéb az auspiciumok eredményeként ravaszul odaállított, légből kapott merő hazugságnál: ámde azért mégis azt látjuk, hogy még az oly tanult gondolkodó római államférfi is, mint Cicero ¹⁾ a köztársaság alkotmányos életén ejtett érzékeny csorbának tekinté, hogy Clodius eltöröltette törvényhozási uton eme botrányos Lex Aelia Fufia-t vagy ha úgy tetszik

¹⁾ Cic. de Legg. II, 12, stb. Mommsen.

²⁾ »Die Demokratie« című művemben bővebben kifejtem.

Lex Aeliát és Lex Fufiát. Másfelől a senatus és a comitiák e dualismusában — melyet Mommsen maga is nagyon is fölismer s melyet azonban elég helytelenül dyarchiának nevez, — nem volt élesen körvonalozva sem a senatus jogköre, sem a comitiáké.

Ez okozta Hortensius és kivált G. Gracchusék óta a szakadatlan antagonizmust senatus és nép között, ¹⁾ ez teremtette a senatus pártját és állandósította meg azt a legkülönbözőbb érdekkapcsolatokban is, szemben a comitiák pártjával vagyis a néppárttal, és nemzedékeken át oly visszássá bonyolódott ez államjogi helyzet, hogy még valódi nyereség volt néha a közügyre nézve, ha az oly senatus-consultumot, melyet a tribunok vetoja visszavetett törvényszerűség vagy czélszerűség szempontjából a törvényalkotásnál, a belátásteljes magistratusok mégis végrehajtották, nem mint törvényt, de a senatus úgynevezett »auctoritas«-ára való tekintetből, — végrehajtották pedig csak azért, mert adott körülmények közt, a felmerült concret esetben vagy érzékeny csorbát szenvedett volna az állam, vagy összeütközésbe jött volna saját magával az állam gépezete. Valóban ez oly dualismus volt, mely századokon át annyi tapintat mellett, mint a minőt a senatus nehéz időkben tagadhatlanul nem egyszer tanusít vala, alapjában még sem támaszkodott egyébre, mint az esetről-esetre érvényben volt államjog kijátszására, és ha sok ideig birta is ellensúlyozni a comitiák kitörő hevét, többé-kevésbbé hazafiúilag jóhiszemű szövetségben egyik másik népvezetővel, a függönyök mögött, a senatus ama tapintata: a Marius és Sulla közti háború kitörésekor már sokkal betegebb volt — a sok százados hazug compromissum folytán — a római állam egész szervezetében, sokkal élesebbek voltak már az ellentétek, semhogy a puszt »auctoritas«-t gyakorolható, és ezt legtöbbszörre csakis az államvallás babonájának értékesítésével gyakorolható sena-

¹⁾ L. »Demokratie« cz. művem II. köt. — Mommsen nem adta ki még a maga »R. Staatsrecht«-jének azon kötetét, a mely tüzetesen lesz hivatva szólni a »senatus«-ról; egyéb helyütt elejtett nyilatkozatai pedig azt mutatják, hogy ő azt, a mit »dyarchiá«-nak nevez, fölismeri ugyan, de korántsem tartja azt a római államélet pathologiai fejlődése kinövésének. L. Willems, Le sénat romain és Herzog, i. h.

tusnak ama rég kipróbált, de ez idő szerint már teljesen el is nyílt tapintata a katastrophák egész sorozatát a politikai, erkölcsi és gazdasági életben csak némileg is föltartóztathatta volna.

E bajon akart Sulla segíteni, midőn a senatust szervi egybefüggésbe kívánta hozni a comitiákkal. Ez azonban csak új alapon történhetett. Csak oly alapon, a mely megszüntendő volt a két nagy államtestnek történelmi fejlődésében gyökerező benső antagonismusát, és míg egyfelől a néptribunok jogkörét a tervezett államjogi szerves egybefüggés értelmében volt az egységes államszervezet irányában mérséklendő, másfelől pedig magát a senatust, most már a különben államjogilag rég egységiesült összes állampolgárság közbizalmának letéteményesévé volt egyszerűen mindenkorra fölavatandó.

Nemde úgy hangzik ez, mintha holmi képviselet behozatalának irányában teendett törvényhozási kísérletről lett volna a szó? Ne tagadjuk; Sulla csakugyan ilyesmit contemplált, midőn mint dictator legibus scribendis et reipublicae constituendae a senatus egybeállításának egy oly módzatát rendelte el a maga alkotmányozásában, a mely páratlanul áll a római alkotmányjog történelmében.

Nem a képviseleti rendszernek a szó modern értelmébeni behozataláról van szó; ilyesmire Sulla nem is gondolhatott; hisz épen nekem jutott a szerencse kimutatni a tisztelt akadémia előtt egy tüzetes értekezésben ¹⁾ ezelőtt mintegy két évvel egyfelől azok tévedését, a kik egyik-másik görög állam autokrator tanácsában a képviseleti rendszer megtestesülését vélték előre árnyékolva, — másfelől pedig azon okokat, a melyek folytán egyáltalán lehetetlen volt a képviseleti rendszernek, mint ilyennek, az antik államéletben egyáltalán kifejlődnie. Nem, itt csak oly alkotmányozási törekvről van szó, a mely a közbizalomnak, mint államjogi elemnek értékesítését elodázhatlan politikai szükségletnek érezte most már a senatus egybeállításánál is. Nem én látok először a Sulla senatusának egybeállításában egy ily eszmét: maga Momm-

¹⁾ Melyik görög állam közelítette meg leginkább a képviseleti rendszert? II. osztály, jan. 4 1886.

sen fejezte ki magát már évtizedekkel ezelőtt következőképen: ¹⁾ »Indem ferner sowohl die ausserordentlich eintretenden Senatoren als die Quaestoren ernannt wurden von den Tributcomitien, wurde der bisher mittelbar auf den Wahlen des Volkes (?) ruhende Senat jetzt durchaus auf directe Volkswahl gegründet, derselbe also einem repraesentativem Regiment so weit genähert, als dies mit dem Wesen der Oligarchie und den Begriffen des Alterthums überhaupt sich vertrug.« — Mommsen tehát még többet mond, mint én. De az is elvitázhatatlan, hogy Mommsen egyáltalán nem hajlandó Sulla e senatusi reformjának alkotmánypolitikai jelentőségét teljes mérvben méltányolni, sőt fölületesnek, frivolnak, erkölcstelennek ²⁾ nevezi Sulla ezen egész alkotmányozását, és azt mondja, hogy Sulla nem is a saját maga alkotmánypolitikai eszméjét rakta le ezen alkotmányműben, hanem csak amúgy tákolta össze, korábbi oligarchikus kezdeményezéseket utánzogatva.

Lesújtó ítélet egy ily nagy tekintély részéről: ámde azt hiszem, ki fogom mutathatni, hogy merőben téves, és teljesen igazságtalan.

Sulla az utóbbi népöklések folytán a számerőre nézve nagyon is megfogyatkozott senatusba elsőben is 300 új senatort rendelt el a tributcomitiák által beválasztatni, tehát nem többé, miként eddig történt, a censorok által a senatusba beleszemeltetni, de egyenesen a tributcomitiák által beválasztatni, természetesen nem szabad választás útján, de azon megkötött jelöltségi névjegyzék alapján, a melyet ő maga a dictator l. scr. et r. c. terjesztett a tributcomitiák elé; — a jövőre nézve pedig elrendelte, hogy jövőre csak is azon állampolgárok fognak belépni a senatusba, a kik quaestori hivatalt viseltek; be fognak pedig ezek lépni a senatusba ugyancsak, és csak is ezen államszolgálati minősítvény alapján, nem a censorok intézkedése folytán, miként eddig, de minden magistratusi beavatkozás nélkül, csupán érdemleg viselt államhivatalbeli

¹⁾ Röm. Gesch. II, 348.

²⁾ Röm. Gesch. II, 372, kv. 374 kvv. ll. — L. alább.

³⁾ Cic. de Leg. III, 10: Omnes magistratus auspicium habent exque is senatus esto.

jelzett minősítvényök jogczímén, *proprio jure*, és hogy kellő számmal léphessenek ily minősítvényű állampolgárok a senatusba minden időben, a számbeli szükséglethez képest, Sulla a quaestorok számát 20-ra emelte ugyanekkor.

Így reformálta Sulla a senatust.

Álljunk csak meg egy kissé. E reform-actusnak két nagy mozzanata van. Az egyik, az első izrombeli rögtöni kiegészítés ama 300 tag által még a 81-dik év folyamában; a másik mozzanat pedig azon alkotmányjogi rendelkezés, a mely az ekként 300 új taggal fölfrissített senatusnak a későbbi idők folyamában esetről esetre történendő kiegészítése alkalmából a belépést a senatusba imperative a quaestorviseltség minősítvényéhez köti. Tekintsük egyelőre amaz elsőbbit mozzanatot, a számerejében rendkívül megfogyatkozott senatusnak azonnal, még a 81-dik év folyamában végrehajtott kiegészítését ama 300 új tag által. Vajjon mit mondanak e pontra nézve forrásaink? Valljuk be őszintén, hogy a mit forrásaink e részben rendelkezésünkre adnak, az sajnálatraméltólag szegényes anyag.

Azt, hogy a tributcomitiák által választatta Sulla e 300 senatort, ezt csakis Appianosnál találjuk határozottan kifejezve, és ugyan e szavak által — ἀμφὶ τοῖς τριακοσίοις ἐκ τῶν ἀρίστων ἱππέων — ταῖς φυλαῖς ἀναθοῦς ψῆφον περὶ ἐκάστου.¹⁾ Már előbb²⁾ Appian azonban így fejezi ki magát: κατέλεξαν ἐς τὸ βουλευτήριον — ἀθρόους ἐκ τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν τριακοσίους. Halikarnassosi Dionysiosnál nincs az egybeállítás módozata tüzetesen körülírva, hanem csak az mondatik, hogy Sulla βουλὴν ἐκ τῶν ἐπιτοχόντων ἀνθρώπων συνέστησε, vagyis, hogy Sulla a senatust amúgy találomra állította össze, tekintet nélkül azok születési, vagyonfokbeli és egyéb hagyományos szabványokra³⁾. Fontos híradás, bár nem egészíti ki a senatori állomások betöltésének módozatát az Appianos által felszínre hozott kérdés-

¹⁾ Appian. B. C. I, 100.

²⁾ Appian B. C. I, 59. Lehet, hogy Appian azért ír I, 100 ἱππέων-t ἀνδρῶν helyett, mert I, 35. Livius Drusus ἀπὸ τῶν ἱππέων ἐσχηκεῖτο ἀριστίν-δην προσκαταλεγεῖναι.

³⁾ Dionys. Halicarn. V, 77

ben. Sallustius is, e jól értesült író, hasonló értelemben nyilatkozik a maga Catilinájában — »ex gregariis militibus alios senatores videbant«¹⁾. Sem Dionysios, sem Sallustius híradása nem egyezik meg ugyan Appianos főnebb közölt azon híradásával, hogy Sulla ἐξ ἀρίστων ἱππέων — a legkiválóbb lovagrendbeliek közül — szemelte volna ki azon háromezrész senator jelölését, a kiket azután tulajdonképeni megválasztás, vagy, ha úgy tetszik, megerősítés végett a tributa comitiák szavazása alá bocsátott: ámde már Herzog is²⁾ sejtí, hogy itt nem lappanghat kűtfőinkben érdemleges ellenmondás, és ugyan még szemben Livius szavaival sem³⁾, a ki szerint pedig Sulla »ex equestri ordine« állította egybe senatusát. Herzog is már fölismerte ugyan annak valószínűségét, hogy mind ez új senatorok, különben is Sulla kegyeltjei, vagy legalább a győztes párt hívei, csak is a legújabb válságok alkalmából tehettek szert oly nagy vagyonra, a mely őket már közvetlen a senatusba lépés előtt a lovagrendi censusra képesítette. Másfelől Livius rendszerint jóval csekélyebb értéket szokott az ily alkotmányjogi mozzanatok iránt tanúsítani, semhogy az ő tekintélyére lehetne hivatkozni akkor, midőn Dionysios és Sallustius oly határozottan hangsúlyozzák azt, a mit concret egyéni mozzanatokból különben is tudunk, hogy t. i. Sulla nem tekintett sem születésre, sem vagyonfokra, midőn a maga senator-jelöltjeit kiszemelte, hanem csak is egyéni tulajdonokra, egyéni érdemekre. A római köztársaság ez idő szerinti védrendszerének természete éppen nem zárta ki ugyanis annak lehetőségét, hogy a legműveltebb, legképzettebb, közszolgálatilag kiérdemült állampolgárok is ne mint gregarii milites küzdjenek a legiókban, és így nagyon is valószínű, hogy Sulla ezek közül is, kiket Appianos ἀρίστοι ἱππεῖς-nek nevez, szemelte ki a senatori jelölteket, vagyis oly szellemileg, közszolgálatilag kiváló állampolgárok közül, a kik kevéssel azelőtt mint gregarii milites szolgáltak ugyan a legiókban, de a kik közvetlenül a senatusba lépések után már annyira megvagyonosodtak, éppen a

¹⁾ Sallust. Catil. c. 37.

²⁾ Herzog, Gesch. u. Syst. d. Röm. Staatsverf. I. 513.

³⁾ Liv. 89.

Sulla kegyéből, hogy elérték az equester ordo vagyoni-foki képesítvényét. Ha ismernők Fenestellának államjogtörténelmi mozzanatokban oly annyira gazdag »Annales«-eit, a melyekből Plutarchos, mint Sulla életirója, oly sokat merített; ha ismernők Sempr. Asellionak »Rerum gestarum« című alkotmányjogi mozzanatokban nem kevésbé gazdag munkáját: úgy bizonyára ma tisztában állana a Sulla senatusreformjának képe előttünk. Mert ha Fenestella Tiberius alatt írta is meg a maga »Annales«-eit: tény, hogy Varro e nagy buzgalmú irodalmi tanítványa nem mindennapi alapos-sággal és, miként Noniusból ¹⁾ és Priscianusból ²⁾ kitűnik, szokatlan részlegességekbe mélyedve írta meg, és a legjobb források nyomán, Sulla korának történelmét, bőven szólva a provocatio ³⁾ és a quaestorok alkotmánytörténelmi kérdéséről is. Sempronius Asellio pedig a Sulla dictatorságának kortársa volt, és mint Gellius mondja, »resque eas, quibus gerendis ipse interfuit, conscripsit ⁴⁾. Bármit mondjon is Cicero ⁵⁾ a »De legibus«-ban, Cicero, ki a Gellius, Clodius, Antipater és Asellio közti párhuzamban egyoldalúlag csak is a művészi előadásra tekint első sorban, Sempronius Asellio messze túlhaladta a vele egykorú római történetírókat munkájának államjogi értékére nézve ⁶⁾: hisz ő, Asellio volt az, Sulla e kortársa, a ki Gellius tanuságtétele szerint a maga munkájában oda nyilatkozott, hogy »csupán a háborúk történetét beszélni el, és mellőzni a senatus meg a törvényhozás viselt dolgait,« — ez Asellio szerint — »csak is annyit tesz, mint meséket beszélni el a gyermekek számára, nem pedig történelmet írni: «Scribere autem bellum inito quo consule sit — non praedicare autem interea quid senatus decreverit

¹⁾ Non. 385, 9.

²⁾ Priscian. II, 386, 13.

³⁾ Sen. Ep. 108, 31: — provocationem ad populum etiam a regibus fuisse; idita in pontificalibus libris et alii putant et Fenestella.« — Lactant. Ira Dei 22, 5: plurimi et maximi auctores — nostrorum Varro et Fenestella.

⁴⁾ Gell. II, 13, 3.

⁵⁾ Cic. Leg. I, 6.

⁶⁾ Hsl. Eggert: Sempr. Asellio, quem locum, quamque vim inter historicos romanos habuerit 1869.

aut quae lex rogatiove lata sit — id fabulas pueris est narrare, non historiam scribere«¹⁾. — Valóban érzékeny veszteség a Sulla alkotmányjogi reformjának modern kritikusaire nézve, hogy mind Asellio, mind Fenestella művéből csak csekély töredékek szállhattak korunkra; ámde nincs kritikailag beigazolható indokunk azért elvetni azon nagy jelentőségű mozzanatokat, a melyeket Halikarnassosi Dionysios, Appian és Sallustios a Sulla senatus-reformjának természetére nézve föntidézett híradásaikban megmentettek. Kivüláglík ezekből is annyi, hogy Sulla nem csak a képviseleti eszme sejtelmének behatása alatt állott, midőn a Kr. e. 81-ben senatorrá jelölt 300 állampolgár fölött, és ugyan e 300 állampolgár mindenike fölött egyenkint külön-külön — περί ἐκάστου — lezavasztatta a comitiákat, de határozottan az állampolgári jogegyenlőség elvének alapján is állott, nem kötván a senatori minősítvényt sem nemzeti kötelékhez, tehát születéshez, sem pedig magasabb vagyonfokhoz, mint ezt a köztársaság törvényhozása annakelőtte cselekedte volt, bármennyire szeretné is ezt Herzog elvitatni a maga munkájában.²⁾ Ezen elv, az állampolgári jogegyenlőség elve hatja át a senatus jövőrei, esetről-esetre felmerülendő kiegészítésének módozatára vonatkozó törvényhozási intézkedését is. Sulla censust mint belépési fölvételt a jövőre nézve sem kötött ki minősítvényül, sem pedig születési jogczimet, nemzeti köteléket. Az, a mit Sulla a jövőre nézve senatori minősítvényül kikötött a maga alkotmányjogi törvényhozásában, az nem családfa, nem vagyonfok, hanem közszolgálati, tehát, tekintve az akkori viszonyokat, egyúttal valóságos műveltségi qualificatio is volt. Sulla ide vonatkozó törvényének szövege nem szállott korunkra: a »Corpus Inscriptionum Latinarum«-ban csak töredékét találjuk³⁾ a »Lex de XX quaestoribus«-nak, mely tüzetes fölvilágosítással szolgálhatott volna a senatuskiegészítés módosítására nézve is; Tacitus »Annales«-e XI. könyvében pedig csak annyit találunk följegyezve, hogy »lege viginti (már t. i. quaestores) creati supplendo senatui«:⁴⁾

¹⁾ Gell. V, 18, 8.

²⁾ I, 899, Liv. 24, 118. — ³⁾ Corp. Inscr. Lat. I, n. 202.

⁴⁾ Tac. Annal. XI, 22.

ámde az irodalmi hagyatékból tisztán, világosan látható, hogy Sulla törvényt alkotott, a mely szerint jövőre csak is oly állampolgárok léphettek be a senatusba, a kik az államszolgálatban legalább is a quaestori rangfokot már tényleg elérték volt¹⁾; és hogy ez alapon kellő számmal léphessenek esetről esetre folyton új erők, államszolgálatilag kipróbált erők a senatusba: Sulla a quaestorok számát húszra emelte. Mommsen egyáltalán nem akarja megérteni e rendszabály fontosságát; ő ebben mindössze is lényegtelen vagy legalább is nem valami nagy fontosságú módosítást látja Ovinius törvényének, a melynek értelmében úgy hiszi Mommsen, hogy nem csak a curuli hivatalok volt viselői léptek be tényleg és mellőzhetetlen joggal a senatusba — tehát a consulok, praetorok és aedilisek, — de egyúttal a volt néptribunok és a volt quaestorok is igényt tarthattak arra, hogy a censorok őket — ha csak erkölcsi fogyatékoság nem szolgált akadályul, — ugyan csak alkotmányos erkölcsi jogkörüknel fogva beleszemeljék a senatusba. »Die Bekleidung eines niederen Amtes, des Tribunats oder der Quaestur, gab wohl einen factischen Anspruch auf einen Platz im Senat, insofern die censorische Auswahl vorzugsweise (?) auf diese Männer sich lenkte, aber keineswegs eine rechtliche (!) Anwartschaft.« — De midőn Mommsen a quaestori rangfoki képesítvényre alapított senatusában Sullának nem ezen alkotmányozó dictator eszméjét, nem az ő saját szellemi termékét, hanem csak is egy korábbi, miként ő mondja, oligarchikus intézménynek szabályozását és szigorú megállapítását akarja fölsísmerni, — midőn Mommsen azt mondja, hogy »es begegnet in ihr — már t. i. in der Sullanischen Verfassung — auch nicht ein statsmännisch neuer Gedanke,« — s hogy: »alle ihre wesentlichsten Momente, der Eintritt in den Senat durch Bekleidung der Quaestur — sind nicht von Sulla geschaffene, sondern früher schon aus dem oligarchischen Regiment entwickelte und durch ihn nur regulirte und fixirte Institutionen«²⁾; már akkor a nagy tekintélyű bűvár oly támadást intéz az alkotmánytörténelmi források tanuságtétele ellen, a mely

¹⁾ Cic. de Leg. i. h.

²⁾ Röm. Gesch. II, 372.

nagyban zavarólag, igen zavarólag hat, miként legújabb szakirodalmi termékekből láthatni, úgy a történelmi, mint az államtudományi kritika fogalomkörére.

Teljesen önkényszerűleg, forrásilag beigazolatlanul és be nem is igazolhatólag, jár el Mommsen ugyanis akkor, midőn a Sulla senatus-reformját úgy állítja elénk, mint ha ez a Sulla senatus-reformja csak is holmi külsőleges szabályoztatása és csak is holmi alakilagos megszigorítása lett volna az Ovinius törvénye által állítólag létre hozott senatus-reformnak. De hát mit tudunk mi, mit tudhat maga Mommsen ezen Oviniusféle senatus-reformról?

Nagyon csekély a positiv magva ennek a tudásunknak. Legelőször azt sem tudjuk, hogy ki volt, miféle politikai irányzat követője volt ez az Ovinius? Csak azt tudjuk, hogy néptribun volt és hogy minden esetre a Kr. e. 367 után, sőt valószínűleg a 339-diki jogtágító törvény megalkotása után és a 312-diki censurság létre jötté előtt kellett megalkottatnia az ő — néptribunilag javaslatba hozott — törvényének. Ennyi az, a mit Ovinius személyéről tudunk: minden egyéb merő föltevés vagy gyanítgatás. Niebuhr¹⁾ még kétségbe vonta magának az Ovinius névnek történelmi hitelességét; Schwegler²⁾ nem sokat ad egyáltalán ezen egész homály-borította regeszzerű néptribuni alak történelmi jelentőségére; Fr. Hoffmann³⁾ a patricius pártérdek szószólójának tartja őt; Lange⁴⁾ és Willems⁵⁾ a plebeiusi pártérdek szószólójának, Mommsen⁶⁾ a Licinius törvényhozása plebejus-barát folyamánának tartja és szoros összefüggésbe hozza az Appius Claudius dicsőségteljes censurságával. Valóban, nagyon elmosódó alaknak kell lennie az olyan törvényhozónak, a kinek egyetlen egy törvényhozási actusában annyi-

¹⁾ Niebuhr II, 453 A, 885.

²⁾ Schwegler III, 121 A, 3.

³⁾ Hofmann, Der Römische Senat. II. II. kvv.

⁴⁾ Lange, II, 356.

⁵⁾ Willems, Le sénat de la République Romaine I, p. 154. kvv.

⁶⁾ Forschungen, I, 266 kva. Hl. e. R. Staatsrecht. II, 43 A, 3. — Hl. e. Herzog Geschn. u. Syst. d. R. Staatsverf. I, 260 kvv., hol azonban az anyag csak fölhardva vagyon, de koránt sincs a dolog érdemére nézve kritikailag kellő államjogi éllel földolgozva.

féle és egymással ennyire ellentétes politikai pártirányzatokat vélnek fölismerhetni a szakbuvárlat legilletékesebb kitünőségei, már csak Niebuhr és Schweigler elhunytá óta is!

Úgy de ezen ne is csodálkozzunk: hisz nem maga az Ovinus törvényének ránk maradt szövege szolgáltat benső indokot a vélemények és föltevések ily szétágazására, de az alkotmánytörténelmi combinációk egész sorozata, a melylyel a szakirodalom a köztársaság senatusa szervezetének positiv történetirői kieszelését, kellő forrásbeli anyag hiányában, évtizedek óta körülvenni jónak látta. Ovinus törvénye csakis egyetlen-egy helyütt fordul elő forrásainkban: Festusnál, a hol ez mondatik: *Donec Ovinia tribunicia intervenit, qua (már t. i. lege) sancitum est, ut censores ex omni ordine optimum quemque iurati (kézirat curiati) in senatum legerent. Quo factum est, ut qui praeteriti essent, et loco moti, haberentur ignominiosi.*¹⁾ — E törvénytörédekben, vagy ha úgy tetszik, kivonatban szó sincsen a senatus oly szervezetéről, a melyről Mommsen joggal állíthatná, hogy mintaképiül szolgált a Sulla senatus-reformjának, és ha a volt consulok, volt praetorok és volt curuli aedilisek az Ovinus törvénye alapján nyertek is formaszerinti jogot a senatorságra: Mommsen maga is nagyon jól tudja, hogy a volt néptribunok és volt quaestorok egészen a Sulla senatus-reformjáig sokkal csekélyebb számarányban szerepeltek tagokul a senatusban egyéb a censorok által

¹⁾ Fest. p. 246. A közvetlen előző sorok — *Praeteriti senatores quondam in opprobrio non erant, quod ut reges sibi legebant sublegebantque quos in consilio publico haberent, ita post exactos consules eos consules quoque et tribuni militum consulari potestate coniunctissimos sibi quosque patriciorum et deinde plebeiorum legebant* — szintén nem árulnak el semmit, a miből az »optimum quemque« kifejezés államjogi értelmében bizvást következtetni lehetne; a »coniunctissimos sibi quosque patriciorum et plebeiorum« pedig legfőlebb nemzetségi vagy bizalmi minősítvényre látszik utalni, a mely körülmény tehát ismét nem utal szükségképen arra, hogy az »optimum quemque« alatt, ez Ovinus törvényének értelmében csak is, vagy csak első sorban is a volt curulis államhivatalnokok mellőzhetetlen, és a volt néptribunok meg volt quaestorok elnyerhető jogát kellene értenünk okvetetlenül, a mint ezt Mommsen föltevése involválja. Hsl. e. Herzog, I, 260 kvv.

beszemelt születési és plutokratikus elemek mellett, sem-hogy egy merőben quaestor-viselt, tehát államszolgálatilag minősített senatus, mint a minőt Sullának létrehozni törvényhozói intentiója volt, ama régi oviniusi senatus megrendszabályozott, alakilag megszigorított folytatásának lenne nevezhető. Maga Mommsen mondja, hogy a censorok a Sulla senatus-reformja előtt igen gyakran oly állampolgárokat is beszemeltek a senatusba, a kiknek nem volt egyéb minősítvényök, mint az az érdemök, hogy agyonütöttek valakit a csatában az ellenség soraiból, vagy pedig megmentették egy embernek az életét. »Häufig diejenigen Bürger, die ein nicht curulisches Gemeindeamt verwaltet, oder durch persönliche Tapferkeit sich hervorgethan, einen Feind im Gefecht getödtet, oder einem Bürger das Leben gerettet hatten.«¹⁾ — Ez éppen a különbözet; és e különbözet nem csekély, a szellemi képzettség szempontjából első sorban.

Rómában ez idő szerint, már t. i. Sulla alkotmány-reformjakor még nem létezett kötelező állami jogi tanfolyam, közigazgatási tanfolyam a hivatalok elnyerhetése szempontjából sem. A »Responsa prudentum« kincseiből bőven meríthettek azok, kik eljártak a Quintus Scaevola méltó tanítványának, Gaius Aquilius Gallusnak még Plinius²⁾ idejében is magasztalt házához; és Aquilius nem állott egyedül a jogi magánoktatás terén már azon időben sem, sőt voltak e részben is tekintélyes számmal versenytársai, különösen a saját tanítványai közül már akkor, midőn a Sulla senatusainak ifjabb tagjai fölnövekedtek. Ámde Aquilius Gallus maga még nem irt rendszeres tankönyvet; mindössze csak is jogi formularékat bocsátott közre irodalmilag; így az »Aquiliana stipulatio et acceptilatio«-t³⁾, a »Formulae de dolo malo«-t⁴⁾ stb. Aquilius nagynevű tanítványa

¹⁾ Röm. Gesch. I, 315.

²⁾ Plin. Nat. Hist. XVII, 2: clarioris illa etiam quam juris scientia.

³⁾ Inst. III, 29, 2; Dig. XLVI, 4, 18, 1.

⁴⁾ Cic. de Offic. III, 60, 61; Nat. Deor. III, 72. — Hsl. e. Heinecius, de C. Aquilio Gallo, Opusc. II, 777 és Zimmern, Gesch. d. röm. P.-R. I, 1, 287.

pedig, Servius Sulpicius Rufus, csak a Kr. e. 77-dik évben, tehát egy évvel Sulla halála után hagyta oda eddigi szakmáját a retorikát és csak ekkor fogott hozzá a jogtudomány tüzetesebb műveléséhez. Rengeteg számú jogi műveiből, melyeknek számát Pomponius 180 könyvre teszi¹⁾, nem tanulhattak volna még római jogot azon nemzedékek tagjai, a melyek közül akár Sulla, akár más alkotmányjogi törvényhozó a Kr. e. 81-dik évben a senatus tagjait egyedül javaslatba hozhatandotta. Nem; a Kr. e. 81-dik esztendőben nem létezett még a római köztársaságban sem rendszeres jogi tankönyv, sem semmiféle intézmény vagy vállalat, a mely csak a siker némi látszatával is arra szolgálhatott volna, hogy módot nyújtson a római összes állampolgároknak kellő általános tájékozottságot szerezhetni akár az államjogi, akár a büntető- és magánjogi ismereteknek gyakorlatilag érvényesíthető egészéről. A ki nem tartozott véletlenül az Aeliusok, Muciusok, Porciusok, Sulpiciusok hagyományosan jogtudós nemzetségének kötelékébe, vagy nem volt eléggé vagyonos arra, hogy a magánvállalkozó jogi oktatóknak a súlyos tandíjat megfizesse: az ily római állampolgár, még ha megvolt is benne a kellő tudvágy, ezt a Kr. e. 81-diki év előtt csak is a Quintus Scaevola pontifex maximusnak Pomponius szerint 18 könyvre terjedő nagyobb, vagy a *Ῥωμαίων* című kisebb munkájából²⁾ igyekezhetett magának megszerezni, föltéve, hogy a 82-ben a mariusi népöldöklés alkalmával elesett szerzőnek e művei még életében lettek közrebocsátva, a mi, tekintettel az ő tanítványainak irodalmi viselkedésére, nézetem szerint egyáltalán nincs még bebizonyítva. De még ez esetben is, — bármennyire korszakalkotó volt legyen is a Quintus Scaevola munkája a magánjog egyes nagy mozzanataira, pl. a végrendekezési jogra nézve: azt, hogy az államjogot, közigazgatást, pénzügyet, szóval mindazt, a minek ismeretére egy senatornak

¹⁾ Dig. I, 2, 2, 43 : itaque libri complures eius exstant Cercinae confecti — huius volumina complura exstant — reliquit autem prope CLXXX libros. — Cic. Brut. 152. — Gell. II, 20, 1.

²⁾ Dig. I, 2, 2, 41 : ius civile primus constituit, generatim in libros XVIII redigendo. — Gell. VII, 15, 2 : Q. Scaevola in librorum quo de iure civili composuit.

szüksége leendett, ezen nagyérdemű jogtudós pontifexnek a műveiből megtanulhatta volna bármely római állampolgár, ezt még sem Voigt,¹⁾ sem más szaktekintély nem mutatta ki, tudomásom szerint. Nem is fogja ezt senki valaha is kimutatni, legkevesébbé a Ὁρων azon idézetei alapján, a melyek a Digestákba²⁾ belejutottak.

Csak egyetlen-egy — ha nem is mindenkre nézve egyaránt gyümölcsöző, de az akkori viszonyokhoz képest mindenre nézve megközelíthető, gyakorlati tanfolyamát nyitotta ezidétt meg a politikai életnek a római köztársaság: azon gyakorlati tanfolyamot értem, a mely magában az államszolgálatban, a magistraturában rejlett mindazokra nézve, a kik a közbizalom e mandatumát jóhiszeműleg a közügy érdekében igyekeznek vala betölteni. E téren pedig egyik magistratura sem kínálkozhatott annyi kilátással, mint az, a melylyel a római köztársaság államférfiai politikai pályájokat a legtöbb esetben kezdeni szokták volt, a quaestura. Mommsen a quaestorok illetékességi jogköréről azt mondja,³⁾ hogy az részlegesen meg sem is határozható, hanem, hogy éppen oly nagy volt az, mint magáé a főmagistratusé, a consulé, a kinek általános, hivatalbeli segédeül a quaestori hivatal fölállítatott. Még azok is, kik nem osztják Mommsen e nézetét, kénytelenek lesznek azonban megengedni, hogy a quaestori hivatal — a maga különböző ágazataiban — városi quaestorok vagy aerarialis quaestorok, táborig quaestorok, hajóhadia quaestorok, provincialis quaestorok vagy itáliai quaestorok — jó nagy részét ölelte át a római köztársaság közigazgatásának: és ez a Sulla törvényhozását közvetlenül megelőzőtt évtizedek folyamában az állami közigazgatásnak bizonyára nem többé holmi primitív, hanem már is meglehetősen kifejlesztett színvonalát jelentette. A Sulla törvényhozását köz-

¹⁾ M. Voigt a szász kir. tud. társ. »Abhandl.« VII, 337. Voigt megkísérli itt Quintus Scaevola munkájának alaprajzát rekonstruálni, körülbelül oly módon mint ezt Böckh a Philochoros Ἀρχαία-val cselekedte. Jelentékeny munkálat kétségtelenül a Voigté, de jó része merő hypothesis. L. »Demokr.« II, i. h.

²⁾ Dig. XLI, 1, 64; XLIII, 20, 8; L. 16, 241; L. 17, 73.

³⁾ Mommsen, Röm. Staatsrecht II, 1, 492. l.

vetlenül megelőzőtt évtizedekben az a római állampolgár, aki a quaestori hivatalt viselte, részleges betekintést nyerhetett nem csak a haderő legkülönbébb viszonyaiba, nem csak — a res frumentaria kezelése folytán — a közgazdasági viszonyokba, le egész az államterület talajának termőképességéig, de megismerkedhetett a római állam pénzügyeivel és egész államháztartásával tüzetesebben és alaposabban, mint bárki más a magistratusok közül. Budget, költségvetési előirányzat a szó mai értelmében a római köztársaság államháztartásában nem létezett. A senatus, valahányszor pénzügyi rendelkezéseket tőn, vagy egyáltalán oly rendszabályokat volt hozandó, a melyek az állam pénzét, vagyonát voltak igénybe veendők, mindannyiszor a quaestorokat hívta föl, hogy tájékoztat nyerhessen az állam pénzügyi viszonyai felől a fölmerült concret esetben. »Quintus Caepio, qui per id tempus quaestor urbanus erat, docuit senatum, aerarium pati non posse largitionem tantam; senatus decrevit« stb. ¹⁾ De ismernie kellett a quaestornak ezidétt már az állam érvényben levő államjogi törvényeinek egész szövegét is, lehetőleg alaposan: mert a quaestori hivatal működése úgy a magistratusokkal szemben, mint a táborban törvények által volt szabályozva, a melynek megsértését a fenyítő jogszolgáltatás esetleg a legszigorúbb büntetéssel sújtotta. Ezért állott ellent — miként Polybios XXIV. könyvében olvassuk, a quaestor még magának Scipionak is, midőn ez újabb összeget akart kivétetni a maga hadicézláira a pénztárból. A quaestor ellentmond és a törvény betűire hivatkozik. ²⁾ Volt azonban még egy más nevezetes illetékességi jogköre is a quaestori hivatalnak a Sulla törvényhozását közvetlenül megelőzőtt évtizedek folyamában: a quaestoroké volt a cura tabularum publicarum, és ennek a tisztnek folytán a quaestorok tüzetesebb értelemben, közvetlenebb módon ismerkedhettek meg úgy egyáltalán a törvények szövegével, mint az őrizetökre bízott államokmányokkal, a mint hogy a quaestorok tisztje volt másfelől az államtisztviselőket a törvényekre

¹⁾ Ad Herenn. I, 21.

²⁾ Polyb. XXIV, 9. Dind. Hsl. e. Liv. XXXIII, 42, 4. Hsl. e. Mommsen és Herzog ii. hh.

fölesketni. ¹⁾ És ha úgy a pénzügyi közigazgatás folyó ügyeiben, mint a cura tabularum publicarum mindennapi ellátásában, a munka azon része, mely folytonos és rendszeres tanulmányozást elengedhetetlenül követel vala, első sorban a scribákra, az irnoki, jegyzői, fogalmazói teendőket végző fölshabadtakra nehezedett is, már az antik államéletnek egész természete szerint: a jóhiszemű, habár csak közepes készűltűsgű quaestor is bizonyára ovakodni fogott, legalább akkor, midőn az összes közvetlen bevételek és kiadások elkönnyvelése volt napirenden, — »rationes rēf. rē« — ily alkalommal bizonyára ovakodott minden csak közepes jóhiszeműsgű és készűltűsgű quaestor is elhanyagolni, könnyelműleg elszalasztani azon alkalmat, a mely neki az általános áttekintés megszerzésére kínálkozott. Ha elmulasztja ezt: felelősséget vállal a scribák minden képzelhető csinytettéért, a mi a sikkasztási bűnperek ama fénykorában bizonyára nem lett volna az emelkedni vágyó quaestorra nézve veszély nélkül. Vajmi gyakran adhatott okot ily visszaélésekre egyes quaestoroknak nemcsak rosszhiszeműsége, de már hivatalbeli, tanulmánykerülő, munkakerülő hanyagsága is: ámde, ha a Plutarchos »kisebbik Cato«-jában fölhozott esetek már e korszakban a szabályt képezték volna ²⁾ és nem a kivételt: vajjon akkor nem dőlt volna-e össze még Sulla törvényhozása előtt a római köztársaság?

Úgy van; a quaestori hivatal viselése valódi tanfolyama volt az államférfiúi pályának ez idő szerint Rómában; midőn tehát Sulla a maga törvényében azt rendeli vala, hogy jövőre csak oly állampolgárok léphessenek be tagokúl, senatorokúl a senatusba, a kik quaestori hivatalt viseltek volt, ez által Sulla kimondta azt, hogy a senatust jövőre csak oly erőkből ohajtja megalkotni, a kik keresztül mentek becsülettel az államférfiúi tanfolyamon.

Mommsen maga elismeri, hogy a quaestori hivatal viselése a legjobb iskolául szolgált, valódi gyakorlati iskolául szolgált a jövőendő államtisztviselők számára. »Nicht der

¹⁾ Appian. I, 31: ἐξανίστατο ἐς τὸν τοῦ Κρόνου νεών, οὗ τοῖς τομίαις ἐχρῶντο. Hsl. e. Mommsen Röm, Staatsr. i. h. és Madvig i. h.

²⁾ Plut. Cat. Min. 16. 17.

letzte Zweck dieser Ordnungen wird es gewesen sein in der Quaestur eine praktische Schule der künftigen Beamten zu schaffen«¹⁾ — mondja egész hévvel a »Römisches Staatsrecht« ünnepelt szerzője. Úgy de hát nem azon erők értékesítéséről van-e szó a Sulla senatus-reformjában, vajjon nem-e azon erőkből akarta-e Sulla a senatust egybeállítani, a melyek becsülettel megállották az államtisztviselők ezen Mommsen által is gyakorlatinak nevezett iskoláját? Valóban sajátyszerű, hogy Mommsen fölületes, frivol toldás-foldásnak, hagyományos, oligarchikus intézmények, ~~egy~~eszerű, eszmeszegény szabályozásának és szabatosításának nevezi Sulla e reformművét, holott Mommsen saját maga tudhatta legjobban azon óriási különbséget, a mely az Ovinus törvényének megalkotása óta történelmileg fejlődött senatust a Sulla által törvényhozásilag contemplált senatustól már mindjárt az első, államtudományilag mellőzhetlen nagy kérdésben, a szellemi képzettség, az államférfúi képesítvény kérdésében elválasztja! Sulla e törvénye által ki lön mondvá egyébként az életkorbeli minősítvény is a senatorokra nézve, tekintettel t. i. a hadkötelezettség teljesítésére, melynek lejártával választathatott meg csak e törvény értelmében valaki quaestorrá.²⁾ Fontosabb ennél az, hogy midőn Sulla kimondotta törvény által, hogy jövőre csakis oly tagjai lehetnek a senatusnak, a kik quaestori hivatalt már viseltek: kimondotta Sulla ez által azt a nagy elvet is, hogy jövőre senki nem lehet tagja a senatusnak, a kit a nép szavazatjoga nem tüntetett ki már előzőleg, úgy mint a közbizalom letéteményesét, a quaestori választásnál. Ugyan hol vagyon ehhez hasonló gondolat a Sulla törvényhozása előtti egész római alkotmánytörténelemben?

¹⁾ Röm. Staatsrecht. I. 445. l. Kissé föltűnhetik, hogy Mommsen ily intiéntiőt tulajdonít már a legkorábbi köztársasági államszervezet politikájának is, tehát már ama durva időknek is, de Sulla intiéntióját e gyakorlati iskola növendékeinek értékesítésére nézve nem akarja megérteni. Nagyon valószínűnek tartom, hogy Mommsen egészen más szellemenben írt volna a maga »Römische Geschichte«-jében Sulláról, ha előbb a »Röm. Staatsrecht«-jét írta volna meg és csak azután a »Römische Geschichte«-t.

²⁾ Harmincz évvel lehetett valaki csak quaestorrá. L. Mommsen »R. Staatsrecht,« II. 469. l.

És ezt nevezi Mommsen szellemtelen oligarchikus restaurációnak, ¹⁾ fölületes, frivol toldás-foldásnak!

¹⁾ Mommsen, »Röm. Geschichte«, II. 336. l.: »so war er (Sulla) auch jetzt (81. Kr. e.) unter weit schärferen und gespannten Verhältnissen entschlossen, die Oligarchie nicht mit, (!) sondern trotz der (!) Oligarchen auf eigene Hand zu restauriren (!)«. Már ez a fejtegetés is mutatja, hogy Mommsen maga is észrevette, mennyire nem tiszta dolog Sullából egyszerűleg oligarchikus restauratort csinálni. — Az is fogalomzavart támaszthat, a mit Mommsen »Römische Geschichte« II. kötetének, 347. lapján mond, az összes különbséget az Ovinius törvénye által alkotott senatusi szervezet államférfiúi mozzanatai és a Sulla senatusának államférfiúi mozzanatai közt oda akarván formulázni, hogy »dass der gesetzliche Eintritt in den Senat statt an die Aeditilität, an die Quaestur geknüpft und zugleich die Zahl der jährlich zu ernennenden Quaestoren auf Zwanzig erhöht ward.« — Mommsen csak az esetben lett volna államtudományi szempontból följogosítva ily stylfordulat megköczkáztatására, ha az Ovinius törvénye azt rendelte volna, hogy jövőre csakis oly tagjai lehetnek a senatusnak, a kik legalább is aedilisi hivatalt viseltek, ily kategorikus és egyúttal kizárólagos intézkedés azonban esze ágába sem jutott Oviniusnak, hanem mindössze csak azt rendelte el, hogy a sok száz minden hivatalviselési képesítvényű, patriciusi nagybirtokos és plebejusi plutokrata mellett helyet foglaljanak a senatusban azon állampolgárok is, a kik consulok, praetorok vagy legalább aedilisek voltak. Ha nem lett volna Mommsen annyira elfogult Sulla irányában, úgy fönnbbi stylfordulat helyett bizonyára azt hangsúlyozta volna, hogy míg az oviniusi senatusban legfőlebb 165—200 (Hsl. e. Willems) olyan állampolgár foglalt szükségkép helyet, a ki mint volt consul, praetor, aedilis, államférfiúi minősítvénynyel birt, a többi 250—350 pedig túlnyomólag közepes műveltségű, esetleg alantas műveltségű patriciusi és plebeiusi elemekből állhatott: addig a Sulla senatusa 600 tagból állott körülbelül, de e 600 tag, e 600 senator között egyetlen-egynek sem szabadott lennie olyannak, a ki mint quaestor-viselt állampolgár ne birt volna az akkori viszonyokhoz mért államférfiúi képesítvénynyel. Így kellett volna megformulálnia Mommsennek a párhuzamot, akkor azután nem keletkezhetett volna oly boszantó fogalom, zavar az ő fejtegetései folytán a legújabb szakirodalomban épen e pontra vonatkozólag. — L. Herzog, I. 514., ki ily sajátzerű megjegyzést tesz a szóban forgó kérdésben: »völlig neu war diese Anknüpfung an die Magistratur nicht, neu ist nur (!) der obligatorische Charakter derselben, der nach dem ovinischen Gesetz durch die Vollmacht der Censoren, d. h. durch das Moment der individuellen Prüfung nicht unwesentlich beeinträchtigt war.« — Ugyan már kicsoda beszéd ez! Hát hogy mondhatja Herzog csak az »obligatorischer Charakter«-t »neu«-nek, ha ugyanakkor meg azt állítja fölöle, hogy ez az »obligatorischer Charakter« az »Ovinisches Gesetz« alapján, a censorok teljhatalma által »nem lényegtelenül lett megnyirbálva« — ?

Lényeges módosulást szenvedett végre a senatus szervezete a Sulla reformjának azon intézkedése által, mely hatályon kívül helyezte a censorok által eddig gyakorolt lectiót; souverain jog volt ez, melyet sem a consulok, sem a praetorok, sem a néptribunok intercessió-joga nem érinthetett; de eltörölte Sulla egyúttal a censorok azon jogát is, hogy a senatusból bármely senatort saját indokolt erkölcsbirói véleménynyilvánításuk — iudicium de moribus — alapján kilökhessenek, illetőleg a senatori névjegyzékből a lectio, esetleg sublectio alkalmával, kitorölhessenek. A censorok ez actusukért sem voltak egyáltalán senkinek felelősek — οἱ τῇ ἀντιεὐθύνον ἔχοντες ἀρχήν — így nevezi őket Halikarnassosi Dionysios; ha a két censor erkölcsbirói véleménye megegyezett egymással abban, hogy ez vagy ama senator mint »nem jó erkölcsű ember« a senatusból kilökendő, sőt ha valamelyiknek a két censor közül az az erkölcsbirói véleménye támadt, hogy ez vagy amaz állampolgár, a ki még eddig senator nem volt, nem veendő föl a senatusba, és ezen véleménye ellen az ő censori collegája határozottan és ünnepélyesen nem tiltakozott: hát akkor a legkimagaslóbb állampolgári egyéniség menthetetlenül áldozatává eshetett a censori, többé-kevésbé jóhiszemű, többé-kevésbé jól értesült önkénynek, elfogultságnak, függöny mögötti befolyásoltatásnak, hogy ne mondjam pártérdeknek, magánérdekhajhászatnak, boszúvágnak, féltékenységnek vagy egyszerűleg a souveraine pletykának. Csakis oly censorok, mint egy Appius Claudius Caecus gyakorolhatják vala e nagy horderejű, mert al-

»Nicht unwesentlich beeinträchtigt war!« Ugyan, hogy lehet valamit megnyirbálni, a mi nem létezik? Ha az »obligatorischer Charakter« új valami volt a Sulla törvényhozásában, miként ő mondja, hogy »neu«, hát akkor hogy nyirbálhatták volna meg a censorok ezt az »obligatorischer Charakter«-t, még mielőtt Sulla törvényhozása létrejött, vagyis az Ovinius törvényének alapján? — Valóban észre sem vette talán Herzog, ez az érdemdús réalphilolog, hogy a római alkotmány történelméről akart tudományos munkát írni, midőn megírta a »Geschichte und System der Römischen Staatsverfassung« című nagy munkájának ezerkétszáz sűrűn nyomtatott nagy 8-rét lapnyi kötetét: mert különben talán mégis jobban ügyelt volna a nyelvezetére, nehogy olyasmit mondjon, a mit a kissé logikaibb beszédhez szokott államjogászok és államtudósok utoljára még elég udvariatlanok lesznek logikátlan réalphilologizálásnak tekinteni. — Hsl. e. Hoffmann és Willems ii. hh.

kotmányjogba vágó jogkört az államélet előnyére; már az oly erénygőgös, elfogúlt, köznapi erkölcsbíró, mint Cato, megsérti vele a fölvilágosult erkölcsiség érdekeit; az oly censorok pedig, mint a kikiről Livius a maga XXIX. könyvében, és utána Valerius Maximus a maga VII. könyvében beszél, már az ily censorok csak olybá tűntethetik föl a censorok ezen jogkörét, mint az ezidei római alkotmányjog egyik legrikítóbb szegénységi bizonyítványát, — és csak akkor mondhatnók el teljes joggal, hogy az ily esetek nagyon is kivételesek, ha minden egyes nemzedéknek történelmét tüzetes munkában szállította volna korunkra, és még egyéb példát is fölhozva, nemcsak a Livius által említetteket, egy-egy Fenestella vagy egy-egy Asellio.

Az által tehát, hogy Sulla kivette a senatus tagjainak lectióját és sublectióját a censorok, e nem felelős, és meg sem is fellebbezhető közegek kezéből, épen nem esett csorba az államélet haladhatásának követelményein: a szellemi képesítvényt sokkal jobban fogta biztosítani Sulla törvényének alapján a quaestori hivatalnak becsülettal való betöltése; az erkölcsi minősítvényt pedig az általános romlottság e századában úgy sem biztosíthatta volna a két-két nem felelős censornak egyéni fölfogása, egyéni állásfoglalása szemben a mindent háttérbe szorító pártérdekkel és gazdasági érdekkapcsolatokkal a szó komolyabb értelmében. Ha azonban Mommsen azt mondja, hogy eltörölvén a censori lectiót Sulla, ez által ismét a senatorok életfogytiglani intézményét, sőt a senatorok elmozdíthatatlanságát emelte érvényre s az oligarchiát restaurálta az Ovinus törvényhozását megelőzőtt régi államrend szellemében:¹⁾ úgy Mommsen ismét csak igazságtalanul jár el a Sulla alkotmányjogi törvényhozásának bírálatában, mert az ily közbizalomra fektetett, s államférfiúi képesítvények betöltésétől föltételes államtestnek, minőt Sulla a maga reformált senatusában contemplált, a neve sem modern, sem antik

¹⁾ Mommsen, »Röm. Gesch.« II. 349.: »das wesentliche Grundprinzip jeder Oligarchie, die Inamovibilität und Lebenslänglichkeit der zu Sitz und Stimme gelangten Glieder des Herrenstandes endgiltig consolidirt.« — Aristotelesi reminiscenciák, de akrisiával járók e kapcsolatban. — L. R. Forsch. I. ii. hh.

nyelven nem ὀλιγαρχία, hanem antik nyelven határozottan ἀριστοκρατία. Nem merem hinni, hogy Mommsen úgy lenne meggyőződve, miszerint a köztársaság senatusának hagyományos szellemben való továbbfejlesztése jobban megfelelhetett volna a már világalomra jutott római állam méltóságának és legélethevágóbb érdekeinek!

Mommsen is úgy emlegeti e reformot, mint a mely az úri rendnek »Herrenstand« végleges consolidatiójára vezetett.¹⁾ Ámde lehet-e úri rendről és ennek végleges consolidatiójáról beszélni, midőn a vérségi előjogok, a nemzetségi képesítvények és a vagyonfok helyett kizárólag egyéni tulajdonokra, egyéni érdemekre, minden vérségi előjogtól és nagy vagyonfoktól független államférfiúi képesítvények betöltésére lőnek fektetve?

Épen ellenkezőleg, nem hogy consolidálni igyekezett volna Sulla a római köztársaság állampolgári társadalmának rendi tagozatát, sőt inkább megszüntette annak legkiszögellőbb mozzanatait, és a mennyire csak adott viszonyok közt tehette, az állampolgári társadalomnak jogegyenlőségi alapon egységesítésére törekedett, legalább magában a tulajdonképeni római államban. Sulla volt az, a ki megszüntette a Gracchusok által valóságos renddé emelt lovagok osztályának, az ordo equesternek úgy politikai előjogait, mint rangfokozati különállását: amazt az által, hogy elvonta tőlök az esküdt bíraskodás monopoliumát, elrendelvén, hogy jövőre az esküdtbírák csakis a senatorok sorából szemeltessenek, s az által, hogy smét megszüntette a lovagok tized- és vámbérlői előjogait, első sorban az általok annyira zsarolt »Asia« provinciára vonatkozólag; emezt pedig az által, hogy megszüntette a lovagrendiek diszhelyeit az állami és népünnepélyeknél és egyszerűleg a plebejus, helyesebben a nem-senatori állampolgárok nagy tömegének közpadjaira utasította őket vissza.²⁾ Valószínűleg Sulla terjesztette ki a patriciusi magistratusokból belépett senatorok történelmi előjogát a piros cipő viseléséhez

¹⁾ Mommsen, u. o.

²⁾ Cic. Verr. act. I. 37.; Vell. II. 32.; Tac. Annal. XI. 22. — Appian. Mithrid. 62. — Cassiodor. Chron. 670. — Cic. pro Flacc. 14., 32. Cic. Q. fr. I. 1., 11., 33. — Mommsen R. G. II. 346.

az összes senatorokra, tekintet nélkül ezek családfájára.¹⁾ Sulla csak a senatorius ordot hagyta meg ilyenül: különben megszüntetett minden rendi különbözetet az állampolgárságon belül. Ámde az által, hogy Sulla a senatorságot kizárólag quaestorviselt államférfiúi képesítvényhez, tehát merőben egyéni érdemhez kötötte, teljesen kivetköztette a »senatorius ordo«-t, mintilyent, eddigi hagyományos természetéből: elejét vette annak, hogy oly senatorok családaiából, a kiknek fiai, illetőleg unokái, nem voltak képesek elérni a quaesturát, merőben vérségi alapon valódi nemesi rend keletkezzék.²⁾ »Seminarium senatus,« — így nevezi Livius³⁾ az ordo equestert a köztársaság történelmi fejlődésének későbbi idejéből, és csakugyan a Sulla előtti állapotokat mi sem jellemzi annyira,

¹⁾ Piros czipő fekete zsinórzattal. Cic. Philipp. XIII. 28. — Horat. Sat. I. 6. 27. Hsl. Juvenal. I. 111.

²⁾ Cic. pro Cluent. 104.: Cuius erat ordinis? Senatorii. — Cic. pro Glauc. 15. Hic familia consulari est, ille praetoria, reliquos video esse ex equestri loco — cedat consulari generi praetorium, nec contendant cum praetoris nomine equester locus: sublata sunt studia, extinctae suffragationes, nullae contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus. Hsl. ő. Digest. L. 1. 22. Senatores et eorum filii filiaeque origini eximuntur, liceat municipalem retineant dignitatem. 23.: municeps esse desinit senatoriam adeptus dignitatem quantum ad munera, quantum vero ad honores, retinere creditur originem; denique manumissi ab eo eius municipii efficiuntur municipes, unde originem trahit. — A mit ezen és csakis ezen források alapján (!) Herzog a maga művében (I. 1041. l.) mond, hogy t. i. »das Prinzip, dass die Würde an eine persönliche Funktion gebunden ist, die von der Wahl zur Magistratur und der Einschreibung durch den Censor abhing, verhinderte die ganze Republik hindurch dass der Senatorenstand als Ganzes ein förmlicher Adel wurde, sofern zu dessen Begriff die Fortpflanzung durch Erbrecht gehört« — ez csakis a Sulla alkotmányreformjára vonatkozhatik teljes mértékben, mert hisz az Ovinus törvénye alapján túlnyomólag mégis oly elemek szoktak a senatusba censorilag beszemeltetni, a kiknek nem volt egyéb »egyéni« érdemök, minthogy fiai vagy unokái voltak valamelyik patriciusnak vagy nagy hivatalra vergődött, vagy vagyonra szert tett equesnek, a nélkül, hogy saját magok azelőtt az állam kormányzására vagy csak az alsóbb közigazgatásra is hivatalviselés által kiképezték volna magokat. Hsl. ő Mommsen R. G. II. 346. kv. II. Willems ii. hh.

³⁾ Liv. XLII. 61. 5. Ezt nem méltatja eléggé figyelemre Mommsen, midőn párhuzamot von egyfelől az ovinusi, másfelől pedig a Sulla féle senatus között.

mint hogy nem szellemi, nem hivatalbeli egyéni képesítvények, de egy részben vagyoni, részben vérségi minősítvényen nyugvó rend képezi még ekkor amaz államtest seminariumát. Sulla megszüntette e rend különállását; tehát már ez okból sem lehet Mommsennel a most már tisztán egyéni érdemre fektetett senatorius ordót »Herrenstand«-nak nevezni; nem »Herrenstand«-ot akart Sulla a maga senatus-reformja által létrehozni, hanem a legkitűnőbb szellemi, erkölcsi és politikai erők uralmát vagyis ἀριστοκρατία-t a szónak valódi antik értelmében. Hogy minő viszonyban állott a Sulla senatusának belső rangfokozati szervezete az oviniusi senatus belső rangfokozati szervezetéhez, ezt tüzetesebben kifejtteni mindaddig meglehetősen nehézségekkel fog járni, míg csupa gyanítás, csupa sejtelen fog maradni legnagyobb részt az is, a mit ez utóbbiról, t. i. az oviniusi senatus belső rangfokozati szervezetéről tudunk. Érti ezt maga Mommsen is; nem is siet kiadni a maga »Römisches Staatsrecht«-jének azon kötetét, a melyben a »senatus«-t kellendett a maga egész rendszerében felölelnie.

Sulla a senatust tette a törvényhozás őrévé, s a közigazgatás és bíraskodás urává, a nélkül azonban, hogy ez által a comitiákban egybegyűlt állampolgárságnak felségjogát alakilag a senatus jogkörének alárendelte volna. Nem is ruházta át Sulla egyáltalán a kezdeményezés jogát kizárólag a senatusra, és már ez értelemben sem lehet az ő alkotmány-reformját oligarchiai restaurationnak nevezni. Nem; Sulla csak a néptribunok kezdeményezési jogának tényleges gyakorlását tette esetről-esetre a senatus előzetes beleegyezésétől függővé. A »jus populum agitando« a »licentia populum agitando, — mint Sallustius, Tacitus kifejezik: csak ez vettett alá a senatus előzetes jóváhagyó határozatának minden egyes esetben, valahányszor a néptribunok valamelyike törvényjavaslattal szándékozott a tributa comitiák elé lépni, vagy pedig vádat akart emeltetni a comitiákban egybegyűlt nép által számadással tartozó, vagy más jogczimen a törvény értelmében feleletre vonandott volt tisztviselők ellen.¹⁾ Ez

¹⁾ Sallust. Histor. I. 41.: populus Romanus — exutus iure agitando — Tacit. Annal. III. 27.: statim turbidis Lepidi rogationibus neque multo post tribunis reddita licentia quoque vellent populum agitando.

azonban nem érintette a legtávolabbról sem a centuriata comitiák kezdeményezési jogát, sem törvényhozási tekintetben, sem különben. Magistratusok, consulok, praetorok a senatus előzetes jóváhagyása nélkül is hozhattak be törvényjavaslatokat és törvényt is emelhették azokat a centuriata comitiákban.¹⁾ — Egyébként, ha meggondoljuk, hogy az a senatus, a melynek előleges beleegyezésétől, illetőleg formai jóváhagyásától Sulla függővé tette a néptribuni kezdeményezést, kizárólag a közbizalomnak születésre, vagyonfokra való tekintet nélküli letétmentéseinek nyugodott, míg a Hortensius reformja előtti senatus a születési előjogok túlsúlyának volt kinyomata, ha, mondom, ezt meggondoljuk: hát akkor csak őszinte sajnálkozásunknak adhatunk kifejezést Herzog azon ép annyira tudománytalan, mint meggondolatlan eljárása fölött, midőn ez a 81-diki reformot a tribunicia potestasnak 88-dik évi megszorításával azonosítja,²⁾ ez utóbbról pedig azt mondja hogy »ebenso wurde die tribunicische Gesetzgebung hinter (!) das Hortensische Gesetz von 287 zurückgebracht und aufs Neue dem Vorbeschluss des Senats unterworfen.«³⁾

Sulla mindenesetre megszorította a néptribunok jogkörét 81-diki törvényhozásával: ha nem is oly túlságos mérvekben, mint ezt némely elfogúlt brabeuták manap Livius kritikátlan declamatiója alapján — »omne ius legum ferendarum ademit«⁴⁾ — vagy Cicero⁵⁾ és Caesar⁶⁾ meggondolatlan kifejezései alapján még hajlandók tanítani; megszorította Sulla

Cic. de leg. III. 4. 10. — »de senatus sententia.« — Mommsen R. G. II. 351. lap.

¹⁾ Corpus Inscript. Lat. I. Nro 204: tribuni pleb. de senatus sententia plebem consuluerunt, ha helyes a kiegészítés. Mommsen R. G. II. 351. jegyz.; a hol Mommsen fölemlíti, hogy a Kr. e. 73-dik évben, tehát még a Sulla törvényhozásának e részbeni hatálya alatt nem a néptribunok alkothatnak plebiscitum által gabnatörvényt a tributa comitiákban, de a consulok a centuriatákban.

²⁾ Gesch. u. Syst. d. Röm. Staatsverf. I. 512.

³⁾ U. o. 502. 1.

⁴⁾ Liv. Ep. 89.

⁵⁾ Cic. de Legib. III. 22.

⁶⁾ Caes. de Bell. Civ. I. 6. Hsl. e. Mommsen »Röm. Staatsr.« és »Röm. Gesch.« ii. hh.

mégis csakugyan a néptribunok jogkörét annyiban, a mennyiben az egységes államhatalom helyreállításának követelményei ezt az adott viszonyok közt szükségessé teszik vala. Ha a néptribunok a legéletbevágóbb alkotmányjogi vagy társadalmi kérdésekben bármely pillanatban fölléphetnek a leggyökeresebb törvényjavaslatokkal, és a comitiákban egybegyűlt állampolgárságnak túlnyomólag műveletlen nagy tömege törvényerőre emelheti egymásután a legellenmondóbb vagy legbádababb javaslatokat, a nélkül, hogy az ily veszélyes üzelmeket másként, mint egyik-másik tribunnak intercessiója vagy pedig az államvallás babonájának cselszövényszerű felhasználásával meggátolni vagy utólag ártalmatlanná tenni lehetne: hát ekkor természetszerűleg kifejlődik az államéletben az, a mi kifejlődött Rómában a Gracchusok, a Lex Aelia és a Lex Fufia meghozatala óta mindkét irányban: önző céljaikra vagy elfogúlt, államellenes pártcélokra zsákmányolják ki a néptribunok a tömeg legalantasabb szenvedélyeit nyíltan vagy leplezve egymás ellen, és alárendelik az értelmi és erkölcsi haladás összes tekinteteit egy oly vallás babonájának, a melynek közvetlen kezelői már magok sem hisznek többé ezen vallásban.

Sulla éppen ennek akart véget vetni, midőn a tribunok kezdeményezési jogát a senatusnak, most már egy, minden születési és minden vagyonfokra való tekintet nélkül kizárólag egyéni érdem szerint, tisztán csakis államférfiúi képesítvényekkel bíró állampolgári kitünőségekből egybeállított senatusnak — előzetes jóváhagyásától tette függővé. Ámde, ha ez megszorítás volt is, egy józan, korszerű állampolitika értelmében éppen nem járt e megszorítás szükségkép együtt oly rendszabályok behozatalával, a melyek merő árnyékká vagy merő szemfényvesztéssé súlyoszhették volna alá a néptribunok alkotmányjogi jelentőségét. Sulla meghagyta a néptribuni intercessio jogát a magistratusi decretum ellenében, vagyis az auxiliumot, természetesen a Pomeriumon belül kibocsátott magistratusi intézkedésre vonatkozólag, és ennek folytán meghagyta Sulla a néptribuni intercessiónak még azon jogát is, hogy az ellenszegülő magistratust, akár consult, elfogathassa és béklyókba verethesse hivatalos működése közben is a néptribun: ámde

Sulla törvénye súlyos pénzbírsággal, majd csak hogy nem valódi vagyonelkobzással sújtotta azon néptribunt, a ki visszaélést követett el vagy éppen törvénysértést az intercessio e jogának gyakorlásában. »Sullam probo, — mondja Cicero a »De Legibus« harmadik könyvében — Sullam probo, qui tribunis plebis sua lege iniuriae faciendae potestatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit.«¹⁾ — »Sulla nudata omnibus rebus tribu. nia potestate tamen intercessionem liberam reliquisse²⁾ — mondja maga Caesar. — Hogy e szavakban »omnibus rebus« nagy a túlzás, megjegyzi Herzog is, és valóban nem fogja senki komolyan venni a Caesar e kifejezését, a ki meggondolja, hogy a néptribunok már az intercessio ezen egy jogánál fogva is mennyire jelentékeny hatalomkörrel rendelkeztek Rómában a Sulla törvényhozása alapján még az esetben is, ha a senatusconsultum ellen az intercessio e jogával már többé nem is élhettek vala. Sulla törvényt alkotott, miszerint néptribunná jövőre csakis senatorok voltak választhatók,³⁾ másfelől pedig megadta a néptribunoknak a jogot, sőt köteleességgé tette nemcsak jelen lenni, részt venni a senatus üléseiben, de referálni is a senatushoz mindazon ügyekben, a melyeket akár a senatus, akár a néptribunok eléggé fontosaknak tartottak e tekintetben. — E háttérből tekintve azután egészen más bevilágítást nyer a néptribunok kezdeményezési jogának fönnemlített függővé tétele is a senatus előzetes jóváhagyásától. Mert ha intercessio jogával élhettek a néptribunok a senatus határozatai ellenében egyáltalában: úgy intercessióval élhettek minden egyes concret esetben azon határozat ellen is, a melylyel egyik vagy másik néptribunnak kezdeményezését az előleges jóváhagyás megtagadása által érvényen kívül helyezte ezen magas államtestület; miután pedig a néptribunok ezentúl csakis senatorok lehettek, bizonyára teljes mérvben fel lőnek ruházva az ily concret esetben is a tanácskozási jognak mind azon attributumával, a mely a senatoro-

¹⁾ Cic. De Leg. III. 22.

²⁾ Caes. Bell. Civ. I. 6. — I. 5.: Nec tribunis plebis — spatium datur — sui periculi deprecandi neque etiam extremi iuris intercessione retinendi.

³⁾ Appian. I. 100. Hsl. e. Mommsen és Herzog ii. hh.

kat mint ilyeket megillette, és ily értelemben szabad vita tárgyát képezhetvén amaz előzetes jóváhagyás kérdése egyfelől a senatusban de iure és de lege bennülő, senatori állású néptribunok, másfelől pedig a senatus egyéb tagjai között, épen nem lehet mondani, hogy ez valamely oligarchikus megszorítása lett volna a néptribuni kezdeményezési jognak vagy pedig épen leplezett confiscatiója a senatus javára.

Sulla törvény által tiltotta el a néptribunokat attól, hogy letelvén népszószólói mandatumuk, bármiféle államhivatalt — magistratust — viselhessenek. Νόμος κωλύσας — mondja Appian.¹⁾ Herzog azt mondja, hogy »das Amt — már t. i. a néptribunság — selbst wurde durch diese Bestimmung erniedrigt.²⁾ Épen ellenkezőleg e rendszabály oly magasra helyezé a néptribuni állást, melyet amúgy is a senatori rangfokozathoz köt vala, miszerint a magistratus elnyerése nem lehetett már azután egy ily elmozdíthatatlan, életfogytiglan senatori rangot viselő és a senatusban teljes tanácskozási jogot, intercessiót úgy a magistratusok decretumai, mint a rogatiók és a senatusconsultumok ellenében szabadon gyakorló néptribunra nézve előléptetés, kivált miután nem az áll a forrásainkban, hogy csak fensőbb, curulis magistratust nem viselhetett a néptribun mandatura leteltével — a mint Mommsen szavaiból megérthetnők — alsóbb fokú hivatalt pedig viselhetett volna; nem, a forrásainkban egyenesen az áll, hogy Sulla törvényének alapján a volt néptribun egyáltalán semmiféle hivatalt, sem felsőt, sem alsót, sem curulis, sem nem-curulis magistraturát többé nem viselhetett.³⁾ Valóban nagyon önkényszerűleg jár el Mommsen, midőn a »curulis magistratus«-okat forrásainkba teljesen alaptalanul beleolvasván, így nyilatkozik: »Endlich wurde hinzugefügt, dass die Bekleidung des Tribunats in Zukunft zur Uebernahme eines höheren (!) Amtes unfähig machen solle, eine Bestimmung

¹⁾ Appian. I. 100. : νόμος κωλύσας μηδεμίαν ἄλλην τὸν δῆμαρχον ἀρχὴν εἶναι ἄρχεῖν. Hsl. e. Ascon. p. 78.

²⁾ Gesch. u. Syst. d. Röm. Staatsverf. I. 512. Hsl. ö. Mommsen i. h.

³⁾ L. Appian. I. 100. — μηδεμίαν ἄλλην — ἀρχήν. — Ascon. i. h. : alios magistratus — quod lege Sullae eis erat ereptum. Nincs itt semmi szó curulis magistratusokról, hanem egyáltalán csak magistratusokról.

die wie so manches Andere (!) in Sulla's Restauration (!) wieder auf die altpatricischen (!) Satzungen zurückkehrte und ganz wie in den Zeiten vor der Zulassung der Plebejer zu den bürgerlichen Aemtern das Tribunat einer- und die curulischen Aemter anderseits mit einander unvereinbar erklärte.«¹⁾ Teljességgel nincs joga Mommsennek sem Appianból, sem Asconiusból ily »ó-patriciusi« reactiót kiolvasni a Sulla rovására; hogy pedig egyéb forrásokból beigazolhatná Mommsen e sujtó ítéletét, ennek sehol semmi nyoma.²⁾ Legyen bárhogy, annyi tény, hogy Sulla e rendszabálya által első sorban azon üzelmeknek kívánta elejét venni, a melyeket a köztársaság történelmi fejlődésű államéletében a néptribunok csábos törvényjavaslatok, vakmerő indítványok megtétele által csak azért szoknak vala rendszerint szítogatni, hogy megnyervén a nép kegyét, a consuli, praetori vagy censori magas állást annál könnyebben elérhessék.

Egyet azonban bizonyosan tudunk, és ez az, hogy Sulla — eltekintve a néptribuni kezdeményezés jogának e megszorításától — semmi tekintetben sem ejtett csorbát a comitiák azon jogkörén, melyet ezek eddigelé, mint a felségi jogok tulajdonképeni letéteményesei, az öröklött alkotmányjog szabványai szerint gyakoroltak. Maga Mommsen is kénytelen ezt beismerni, még pedig úgy a törvényhozási, határozathozatali jogkörre, mint a választási jog gyakorlására nézve; sőt aligha bírná beigazolni Herzog, ha erre fölhivatnék, azon célzását sem, hogy a contiók, a tributa comitiák souverain gyűléseinek ezen előkészítő tanácskozásai, elértekezletei, a Sulla törvényhozása folytán megszűntek.³⁾ Hisz néhány lappal lejjebb⁴⁾ Herzog maga is bevallja, hogy contiók Sulla dictatorsága alatt tovább is léteztek; a mi pedig Cicero kifakadását illeti, — *rostra vacua, locusque ille post adventum L. Sullae a tri-*

¹⁾ Mommsen, Röm. Gesch. II. 351. l.

²⁾ Hogy mennyire nélküli az államjogi szabatossgot Herzog nyelvezete, kiderülhet a többek közt művének azon helyeiből is, a melyekben úgy nyilatkozik, hogy Sulla eltiltotta a hivatalokrai »Bewerbung«-ot a néptribunoknak.

³⁾ Herzog I. 313. l.

⁴⁾ Herzog I. 319. l.

bunicia voce desertus — úgy minden oda mutat, hogy a néptribuni szónak ez elnémulása egész terjedelmében csakis a rémuralom napjaira és utónapjaira vonatkozhatik csupán, s ha később, az új államrend normális folyamában csekélyebb számmal és csekélyebb hévvel lőnek contiók tartva Rómában, mint Sulla törvényhozása előtt, úgy ennek nem az volt az oka, mintha Sulla betiltotta volna a contiókat: hanem egyebek közt tán az is lehetett oka, hogy a néptribunok, elesvén már most úgys a consulság, praetorság, censorság stb. elnyerhetésének reményétől, nem tartották többé szükségesnek a népet holmi contiók által tüzetesen a közügyekkel foglalkoztatni.

Másfelől bizvást azt lehet mondani, hogy az az alkotmánypolitika, melyet Sulla a comitiák egybeállításának kérdésében vallott, határozottan a nagymérvű jogtágítás politikája volt. Nem kevesebb mint 10,000 rabszolgát emelt egy tollvonással a római állampolgárság kötelékébe, — a Cornelianusokat értem ¹⁾ — a proscibáltak egykori rabszolgáit, a kikből valódi testőrséget alkotott magának, mitsem törődve a Romulus fideicommissumának követelményeivel, a melyekhez Sulla, ha csakugyan annyira conservativ velleitásokkal lett volna telítve, mint Mommsen állítja, bizonyára kissé több kegyelettel ragaszkodik vala. De elment ő tovább is. Eltekintve bizonyos községektől, melyeket, miként a többek közt Volaterraet, büntetésből csak latin polgárjogban részesített az ő törvényhozása, Sulla fölvette a római állampolgári kötelékbe egész Italiát vagyis Italia összes községeinek, a hódítás előtt független város-államok, szövetségesek, sociusok mindazon szabad lakosait, a kik az illető szövetséges vagy egyéb város-államban, mint ilyenben, már polgárjogot, majd azután Róma kegyelméből többé-kevésbé jelentékeny egyéb polgári jogokat is élveztek volt. Legióit, számra ha nem is 47-et, mint Livius mondja, de bizonyára legalább is 23-at ²⁾ szerte telepítette a gyarmatokban, telket, házat, sőt egész városokat juttatva nekik, hogy megjutalmazza őket a csak imént lezajlott hadjáratokban tett szolgálatokért. Sok

¹⁾ Corp. Inscript. Lat. I. Nr. 585. Mommsen comm. Appian. I. 104.

²⁾ Jiv. Ep. 89. — Appian. I. 100. Hsl. ö. Lachmanu »Liber coloniarum.« Herzog I. 518.

százezer itáliai polgár pusztult el a legutóbbi polgárháborúban, és velök együtt sok ezer előkelő római; hisz Sulla hadi törvényszékei egész városokat irtottak ki és confiscáltak a kivégzett ezrek egész vagyonát a római állam számára. Ebből juttatott most bőven Sulla a legiók szerte telepített közharczosainak s egyéb új, azaz általa creált állampolgároknak; ennyi vérontás emlékezete iszonynyal tölti el lelkünket: ámde a tudományos kritikának nem szabad azért kábulatba esnie mind e rémtettek benyomása alatt, hanem ki kell derítenie a tiszta igazságot a vértelt emlékü alkotmányozó dictator politikájában. És ha a kritika ez után törekszik, lehetetlen lesz föl nem ismernie a Sulla alkotmánypolitikai irányát e mozzanatra nézve is. Igen, könnyű lesz ezt fölismerni, ha meggondoljuk, hogy Sulla az általa a legkülönbözőbb elemekből: itáliaiakból, fölszabadított rabszolgákból creált új állampolgárok roppant, bizonyára több százezer főnyi tömegét nem a hagyományos conservatív politikusok módjára négy vagy nyolcz tribusba, de az összes 35 tribusba közigazgatási úton osztotta be: tehát ugyanazon alkotmánypolitikát követte e részben is, a melyért a néppárt vezérei Rómában hosszú emberöltőkön át annyi kitartással küzdöttek. Ez magyarázza ki azután azt is, hogy Sulla 81-ben nem állította vissza a Servius Tullius szavazatrendi szervezetét a centuriata comitiákban; holott még 88-ban úgy értékesítette e szervezet ideiglenes restauratióját mint pártpolitikai műfogást, csakhogy leküzdhesse Mariust. Most, hogy meg volt törve az ellenpárt, Sulla csak az állam érdekét tartotta szem előtt, és az állam érdekét ő, mint felvilágosult alkotmánypolitikus, csak az által vélte kielégíthetni, ha lehetőleg mellőz minden szervezetet, a mely az állampolgári jogegyenlőség tekinteteivel kirívólag éles ellentétbe jöhet, még magában a lényegileg timokrat természetű centuriata comitiákban is. — Ez magyarázza meg másfelől azon intézkedését is, hogy a kisbirtokosok számát Italiában lehetőleg szaporítandó és a rendkívül nagy földbirtokok egybehalmozódását meggátlandó, azon 120,000 telek közül, a melyeket Sulla a legionariusoknak assignáltatott, a külön egyediséget egyetlen egynek sem engedte egy másik telekkel vagy éppen több telekkel egyesíteni, hanem jövőre is ugyanannyi

vagyis 120,000 kisbirtokos önálló, elidegeníthetetlen tulajdonában igyekezett mind a 120,000 telket megtartatni.¹⁾ — Ne per Corneliam quidem licet coemere agros: tanúskodik Cicero is. — Közgazdasági szempontból bizonyára szó férhet ez intézkedéshez, a mennyiben t. i. az elidegeníthetetlen kisbirtok alapvető előnyeinek elmélete nem talál ma már föltétlen hitelre nem egy közgazdasági iskola részéről: ámde Sulla e törvényhozási intézkedése bevilágítja legalább az ő alkotmánypolitikájának éppen azon mozzanatait, a melyekre legkevésbbé látszik vala gondolni egynémely modern történetíró, midőn Sullát az oligarchia, az optimat-uralom, az ó-patriciusi velleitások és egyáltalán a hagyományos conservatív politika toldó-foldó restauratorának színében igyekezett feltüntetni.

Azok, kik Sullában minden áron fölületes, mélyebbre ható államférfiúi hivatás nélküli dilettáns alkotmányozót igyekeznek fölismerni, ezek megütközve szokják fölemlíteni, hogy sehol semmi nyoma sincsen annak, hogy Sulla censust tartatott, népszámlálást, védkötelezettséget és vagyonösszeírást elrendelt volna. Teljes joggal mondják a kritika e mesterei azt, hogy nincs ennek ránk nézve semmi nyoma: ez tagadhatatlan;

¹⁾ Cic. de Leg. agr. II. 78. — Mommsen R. Gesch. II. 344—5. II. Mommsen e fejtegetését ismét csakis azon hajlama, hogy Sulla törvényhozása és a korábbi conservatív törvényhozások közt minden ponton biztosra vegye a szerves összefüggést, teszi nehézkessé. Ugyanily eredményekhez eljuthatott volna a nagynevű buvár, ha mellőzve az ily irányú analogia-keresést, a források tanúságtételeiből emelte volna ki azokat. Sajnálkozva kell azonban constataálnunk, hogy Mommsen, különben a források nagy fölfedezője, a maga »Römische Geschichte« című gyönyörű művének — mint már előttem mások is megjegyezték — rendszert éppen azon szakaszaiban szokott leginkább a forrásokra utalással hátraléktan maradni, a hol erőtelj állásfoglalása leginkább vár, legalább a részlegességekbe tárgyilagosan belemélyedő kritika a források tanúságtételeinek tüzetes réalphilologiai beigazolására. — Egészen másként jár el Mommsen a »Römisches Staatsrecht« című valóban halhatatlan művében; csakhogy a jelen értekezésemben fölölelt kérdésekre nézve e nagy műve már csak azért sem nyújthat minden oldalról kimerítő tájékoztatást, minthogy nem alkotmánytörténelmi alapon, hanem mint bevégezett egységes egészet tárgyalja Mommsen a római államjog rendszerét. — A »Forschungen« című nagybecsű munkája meg azért nem nyújthat kellő felvilágosítást fölölelt kérdéseinkre nézve, minthogy azok nagy részével egyáltalán nem is foglalkozik.

ámde ez még korántsem jelenti azt, hogy Sulla csakugyan nem is tarthatott népszámlálást, oly értelemben, a mint azt Demetrios Phalereus végrehajtatta a maga idejében Athenében. A censorok tiszte volt különben a censust megtartani: a Sulla alkotmányreformja azonban eliminálta a censorokat; eltörölte ezek jogát a *lectio senatus*-ra, a consulokra ruházta a censorok pénzügyi kormányzati munkakörét, és az ő erkölcs-bírói tisztöket is megszüntette, a törvényre, az általa tüzetesen e célra alkotott törvényekre bízván a közerkölcsiség ellenőrzését.¹⁾ Ne csodálkozzunk tehát, ha bűváraink nem akadhattak még népszámlálási *actus* nyomaira a Sulla korából. Az állampolgári védkötelezettség szigorú ősrégi szabványai helyett Marius óta a toborzás állította ezidétt is a római sereget fegyverbe; nem szedetett *tributum* már ekkor, és a mi a legfőbb, Sulla eltörölte a gabnakiosztást is, a melynek tekintetei oly nagy mérvben tették szükségessé az állampolgárok számának és vagyonfokának szigorú szemmeltartását, Rómában szintűgy, mint hajdan Athenében.²⁾ Mind ez arra utal bennünket, hogy szelidebben ítéljük meg a Sulla dictatorságának e fogyatkozását, föltéve, hogy e fogyatkozás történelmi tény; lehetett egyébkint e fogyatkozásban része a számításnak is; nem kell, hogy szükségkép azonos lett legyen az a könnyelmű mulasztással. Sulla egybe akarta forrasztani, ő egy bevégzett egységes állampolgári társadalommá törekedett beolvasztani nemcsak a római város-állam ősrégi és újabb keletű állampolgárait, de még Italia összes, legújabbban creált állampolgári elemeit is az ő alkotmánypolitikája által; nagyon érthető tehát, ha Sulla nem tartotta most czélszerűnek mozgásba

¹⁾ A mit Herzog I. 516. l. »Sulla's mechanisch-politischer Begriff der Optimatenherrschaft«-járól mond, — »in dem der ethische Charakter vollkommen durch den alleinigen Zweck der politischen Machtübung ersetzt war« — ez épen oly kritikátlan beszéd, mint a jó öreg Gronoviusé, a ki (Schol. Gronov. p. 384. Or.) Sulláról azt mondja, hogy »omnes pro nobilitate faciens (!) sustulit tribunos et censores!«

²⁾ Licin. p. 43. B. — »Lex frumentaria.« — Mommsen nem méltatja eléggé figyelmére. — Sallust *Histor.* I, 41, II. D. Lepidus, a *Lex frumentaria* szerzője így nyilatkozik: *populus Romanus ne servilia quidem alimenta reliqua habet.* — Herzog I, 519. l. szintén csak úgy átsurran ezen idézeteken. — Hsl. ö. Thau, Sulla il. h.

hozni azon egész apparatust, a mely lustrumról lustrumra oly éles ellentétekben tüntette ki az állampolgárok közti származási és vagyonfoki különbözeteket.

Demagog fogás volt-e ez? — Úgy látszik, nem állott távol az effélettől; ámde Sullának, a ki eltörölte a gabnakiosztást, mert nem akarta az állam pénzén hizlalni a dologkerülő proletariátust, — Sullának, a ki munkát, kenyeret nyitott a coloniákban és a közműveknél a vagyon nélküli vagy kevésbé vagyonos elemeknek, — Sullának, a ki államférfiúi képesítvényekhez kötötte a senatorságot, — Sullának nem tudhatjuk be e politikai műfogást, még ha csakugyan elkövette is, szigorúbban, mint a hogy betudjuk Aristotelesnek a demokratikus, oligarchikus és aristokratikus politikai műfogások azon egész gyűjteményét, a melyet rendelkezésére bocsát a nagynevű állam bölcsész az ő Πολιτικά-ja olvasóinak. Egyébként az is lehetséges, hogy megszüntetvén a censorokat, Sulla már csak a maga tájékoztatása végett is — miként Demetrios Phalereus — csakugyan végrehajtatta a népszámlálást, de más közegek által, nem az eddigi eljárással, és így nagyon könnyen érthető, hogy még ennek nyomára nem birtak bukkanni búváraink.

Valóban naiv fölfogásra mutat, abból, hogy Sulla a demokratikus alkotmányú Capuát megsemmisítette, arra következtetni, hogy Sulla az oligarchiai állameszmének, a »paucorum dominatus«-nak volt czéltudatos előharczosa az alkotmánypolitikában; a nyers, tudatlan, fejszám szerinti tömeguralomnak nem volt barátja, az tagadhatatlan: de Capua vesztét egészen más okoknak köszönheté első sorban, nem pedig a saját demokratikus alkotmányának. Komolyabb ellenvetést tehetnek azok, kik Sullának a papi collegiumok egybeállításai módozatára vonatkozó törvényhozási intézkedését párhuzamba állítják a Kr. e. 104-dik évben alkotott államrenddel. A Domitius törvénye — már t. i. Gnaeus Domitiusé — 104-ben ugyanis úgy a pontifexek s augurok mint a jóslatörök választásának jogát, mely addig cooptation nyugodott, az állampolgárságnak egy részére, a XVII. tribusra ruházta át, a mint hogy már Kr. e. 212-óta a curiók és pontifexek collegiumainak elnökeit ugyancsak e collegiumok tagjai közül

szintígy a tribusok összeségének ősrégi kisebbik fele választotta. Sulla eltörölte mind a Gnaeus Domitius törvényét, mind pedig a 212-diki törvényt és visszaállította a cooptatio jogát mind e papi collegiumokban. A Sulla intézkedése folytán tehát ezentúl mind e papi collegiumok saját magok voltak önmagokat kiegészítendőik, miként ez 212 előtt hagyományosan szokásban volt.

Ime! itt van az oligarchikus alkotmánypolitika kriteriona! kiáltanak föl némely kritikusok; ime Sulla elveszi a választás jogát a néptől és ráruházza azt cooptatio alakjában egy-egy oly szűkkörű collegiumra, mint a pontifexek, augurok, jóslat-örök és epulonok collegiuma volt. Ha 15-re emelte is Sulla most e collegiumok tagjainak számát: mégis elrabolta ez által Sulla, miként magát egy gyarló scholiasta kifejezi, az »arbitrium creandorum sacerdotum«-ot a néptől ¹⁾).

Igy érvelnek azok, kik Sullában minden áron az oligarchikus restauratort igyekeznek fölismerni. Maga Mommsen is nagy súlyt fektet e körülményre. ²⁾ Pedig csak vissza kell gondolnunk egy kissé azon álláspontra, melyet ama törvény, vagy, ha úgy tetszik, plebiscitum megalkottatója, Gnaeus Domitius Ahenobarbus, a fölvilágosodás ügyével szemben elfoglal vala, és azonnal más színben fogjuk látni Sulla ezen intézkedését. Valóban, maga az összes római állampolgárság gyakorolta-e ama választási jogot a Gnaeus Domitius Ahenobarbus plebiscitumának alapján? Nem az összes állampolgárság, nem az összes 35 tribus, hanem csak azon része az összes állampolgárságnak, a mely bizonyos 17 tribusba tartozott.

Álljunk meg csak egy kissé e 17 tribusnál. Melyik 17 tribusról lehet itt szó? Mommsen erre azt mondja, hogy e 17 tribus úgy lett esetről esetre az ilyen papválasztások alkalmából kisorsolva az összes 35 tribus közül; alapítja pedig ezen nézetét, melyet Herzog magáévá tesz, Cicero ezen

¹⁾ Dio Cass. XXXVII, 37. — Liv. Ep. 89. — Hsl. e. Cic. ad. fam. 8, 4, 1. Az a gyarló scholiasta a Verrinák scholiastája (p. 102, Orelli); Mommsen »schlechter Scholiast«-nak nevezi. (R. Staatsr. II, 1, 28), de azért mégis rá támaszkodik.

²⁾ R. Gesch. II, 349. — R. Staatsr. II, 1, 28. kvv. II,

szavaira, »sortis beneficio«¹⁾. Ámde Cicero nem a papválasztásra egybehívott quasi comitiák tüzetes leírását adja illető munkájában; Cicero csak a Rullus néptribun által javaslatba hozott »Decemviri agris adsignandis« választásának módzatát hasonlítja a papválasztásra egybehívott 17 tribus eljárásának módzatához, mondván, hogy — iubet (lex) tribunum plebis, qui eam legem tulerit, creare decemviros per tribus XVII, ut quem novem tribus fecerint, is decemvir sit«. Ha tehát a szöveg további folyamában Cicero hozzá teszi, hogy »sortis beneficio« — úgy ebből teljességgel nincs jogunk egyebet következtetni, mint azt, hogy az »agris adsignandis« decemvirek választása alkalmára lett a 17 tribus kisorsolva, nem pedig egyáltalán a papválasztások alkalmára is. Telekassignatiók dolgában volt is az ily tribus-kisorsolásnak értelme: de mi értelme lehetett volna az ily kisorsolásnak szemben a papválasztással, melynek háttérében ott állott a római állam genetikus alapeszméje, a Romulusék fideicommissuma? Nem lehet itt az analogiát tovább erőltetni: sőt van forrásainkban jelezve egy ténykörülmény, a mely egyenesen arra utal, hogy Mommsen határozottan tévedésben van, midőn Cicero e szavait »sortis beneficio« a papválasztásokra is vonatkoztatja. Ez a ténykörülmény pedig abban áll, miszerint a papválasztásra egybehívott 17 tribus gyülekezetében nem néptribun, hanem pontifex vitte rendszerint az elnökséget²⁾ és maga az egész eljárás auspicato történt, a mint maga Mommsen is állítja. Hogy a patriciusok ki lettek volna zárva ezen 17 tribus gyülekezetéből, ezt Mommsen sem meri³⁾ állítani, Herzog pedig azon ténykörülményből, miszerint az ily gyülekezeteket pontifex hívta egybe és mint elnök pontifex vezette, egyenesen azt következteti,⁴⁾ miszerint

¹⁾ Mommsen »Röm. Staatsr.« II, 1, 24. kvv. II. — Cic. de lege agr. 2, 7, 16—17.

²⁾ Liv. 25, 2; 25, 5; 39, 46, 4. Mommsen Röm. Staatsr. II, 1. 25. kvv. II.

³⁾ R. Staatsr. II, 1, 26: »Ob die Patricier auch hier ausgeschlossen waren, wie bei der Tribunenwahl, ist nicht mit Sicherheit (!) zu entscheiden.

⁴⁾ Herzog, I, 1134: »Aus dem Charakter des zu wählenden Amts sowie aus der Stellung des Vorsitzenden, der ein Mitglied des Pontifikal-

a patriciusok e gyülekezetben határozottan részt vettek. És csakis ezen az úton lehet megértenünk a Gn. Domitius plebiscitumát, és csak is ezen az úton lehet megértenünk a Sulla ide vonatkozó reformját. Kr. e. 104-ben alkottatta meg Gn. Domitius Ahenobarbus, kapcsolatban a pontifex maximus és a curio maximus választására vonatkozó régibb, még mindig rendi irányzatú törvényekkel, a maga plebiscitumát azért, hogy fölhasználhassa a 17 tribus tömegének politikai éretlenségét, hagyományos szellemű demagog czélokra, szemben a fölvilágosodás azon áramlatával, melyet a Rómában már ekkor ugyancsak gyökeret vert görög bölcsészeti és retorikai tanulmányok támasztottak főleg az ifjabb állampolgári nemzedék köreiben; Domitius Ahenobarbus czélt ért, hisz már két évre rá megválasztatta magát pontifex maximussá¹⁾: Sulla azonban fölismerte azon culturelles reactiót, a melynek szolgálatában Domitius bölcsészek és retorok ellen dühöng vala, és fölismerte egyúttal azon veszélyt is, mely a tömeg általi papválasztások üzelméből az államéletre háramlott: ezért, a fölvilágosodás érdekében járt ő el első sorban, midőn viaszorította a papi collegiumok befolyását magokra e collegiumokra, és útját kívánta vágni a cooptio visszaállítása által annak, hogy a babonás és culturelles római államvallás szolgáinak érdekkapcsolatai a politikai nézetek, meggyőződések szabad fejlesztését továbbra is demagogszerűleg befolyásolhassák.²⁾

A cooptatio visszaállítása különben az egyetlen egy mozzanat Sulla egész alkotmányjogi reformművében, a melyre ráillik a kifejezés, hogy »restauratio«. Ámde ez is csak alakilag volt annak nevezhető: benső horderejére nézve Sulla ez intézkedése, adott viszonyok közt, éppen nem a hagyományos

collegiums war, lässt sich entnehmen, dass die Patricier bei der Wahl mitwirkten.«

¹⁾ Liv. Ep. 67.

²⁾ Cic. de lege agr. 2, 7, 18. Cr. Domitius tribunus plebis — tulit — ut minor pars populi vocaretur, ab ea parte qui esset factus, is a collegio cooptaretur. Suetonius (Nero 2) és (Vellejus (II, 12, 3) már csak »populus«-ról beszélnek; nem mintha jobban lettek volna értesülve e kérdésben Ciceronál, de mert inkább fektetnek súlyt a dictióra mint az államjogi szabatosságra.

reactiót volt szolgálendő, hanem a jogegyenlőség ügyét, meg a gondolatszabadságét. Kiterjedt azonban Sulla reformműve a magistraturára is, sőt felölelte ez alkotmányjogi reformmú az egész törvénykezést, a pénzügyet, a tartományi közigazgatást és a municipális önkormányzatot nem kevésbbé.

A magistratura terén az ő legfontosabb törvényhozási intézkedése kétségenkívül a politikai és katonai jogkörök különválasztása és a hivatalos képesítvények rendszeresítése volt. — Sulla belátta, hogy egy oly nagy államban, minő már ezidétt a római köztársaság volt, a legfőbb tisztviselők a politikai és katonai hatalmat egyúttleg sikerrel többé nem kezelhetik, legkevesbbé tehetik pedig ezt egy ugyanazon hivatalos év folyamában: ezért törvényt alkotott, a melynek alapján a consulok és a praetorok a comitiákban egybegyűlt állampolgárok által egy évre voltak ezentúl is választandók ugyan, de ezen év folyamában Róma városát illetőleg Italiát nem volt szabad elhagyniok, hanem hivatalukat a két consuli és nyolcz praetori illetékességi körön belül állandólag a helyszínén, azaz Róma városában, illetőleg az italiai szárazföldön kellett gyakorolniok; letelvén azonban consulságuk, illetőleg praetorságuk éve, még egy évig hivatalban voltak marandók, de most már nem mint polgári főtisztviselők, hanem mint katonai főparancsnokok, azaz mint proconsulok és propraeorok a provinciákban ¹⁾. A praetorok számát Sulla egyébként 6-ról ha nem is 10-re, mint Pomponius mondja, de 8-ra emelte, egyrészt tekintettel a praetori szükségletekre, másfelől pedig a törvénykezés reformjára, melyet Sulla csakhamar életbe léptetett. E szerint a két consul a kormányzás és a közigazgatás teendőit látta el a városban, és a most már csupa római állampolgárokból álló, és így fegyveres erő által többé nem őrzött Itáliában, két praetor a polgári törvénykezés, hat praetor az újjá szervezett büntető törvénykezés élén állott, 2 proconsul és 8 propraeor pedig a főparancsnokságot vitte a 10. helytartóságban vagyis provinciában, u. m. Siciliában, Sardiniában, a két Hispaniában, Makedoniában, Asiában, Afrikában, Narbóban, Kilikiában

¹⁾ Caes. de Bell. Civ. I, 6, 7. Hl. e. Mommsen, Rechtsfrage zwischen Caesar und dem Senat 32. II. kkv. Herzog I, 515.

és az itáliai Keltaföldön. A katonai főparancsnoksági állomások betöltésének jogát e szerint Sulla formaszerint a senatusra ruházta: mert a comitiák által megejtett választás most már csak határozottan egy évre és csak is polgári főtisztségekre szólt, letelvén az év, a senatus gyakorolta Sulla reformja alapján most már azon jogot, hogy a következő évre a volt consult és volt praetort mint proconsult, illetőleg mint propraetort, egy vagy más provinciába behelyezze, vagy egyáltalán ily állásba be sem is helyezze, és a senatus gyakorolta most már azon jogot is, hogy a katonai főparancsnokokat, — proconsulokat, propraetorokat — ez állásuktól föl is menthesse. A haderő fölött való rendelkezés jogát ilyformán Sulla a senatus kezébe tette le: a comitiák most már a katonai főparancsnokok kinevezésébe, megerősítésébe, letételébe többé nem avatkozhattak.¹⁾

A magistratura reformját, — kapcsolatosan a quaestorok számának 20-ra emelésével — Sulla oly szellemben igyekezett keresztülvinni, hogy egyfelől lehetőleg minden túlkapásnak eleje vetessék, a mely a törvények uralmának consolidációját gátolhatná, vagy éppen a politikai szabadságot elnyomással fenyegethetné; másfelől pedig, hogy egy képzett tisztviselői szervezet, a munkafelosztás és gyakorlatilag szerzett szakműveltség alapján mentül előbb fölépíttethessék és a nyers tömeg szeszélyei, tájékozatlansága ellenében a saját maga szellemi értékében biztos erkölcsi támaszt nyerjen.

L. Villius Kr. e. 170-dik évben alkotott »lex annalis«-ának határozatait Sulla oda szabatosította, hogy a quaestura, praetura és a consulatus viselése közt legalább két évi időköznek, — ugyanazon, nép választotta hivatalnak két izbeni viselése közt pedig legalább 10 évi időköznek kell eltelnie, és hogy quaestor 31 évvel csak az lehet, a ki a nemkötelező kisebb hivatalokat már viselte, különben pedig a quaestorságra nézve a 37-dik, a praetorságra nézve a 40-dik, a consulságra nézve a 43-dik életévet állította föl korbeli határvonalúl.²⁾

¹⁾ Dio Cass. XLI, 51; Pompon Digest. 1, 2, 2, 32. Cic. ad fam. 8, 8: in octo provincias, quae praetorii pro praetore obtinerent. — Mommsen R. Staatsr. ii. hh. — Herzog I, 514 kvv. II.

²⁾ Jellemző a római államjog történelme megírásának mai állapo-

A hivatalviselést megszakító időközöket már századok előtt biztosítékul állította föl a köztársaság primitív állambölcsésége; már Villius előtt Marcus Pinarius Rusca néptribun igyekezett törvényalkotása által vetni gátot a hivatalos hatalom egy ugyanazon személy általi gyakorlásának folytonosságából a politikai szabadságra háramolható hátrányok föltorlódása elé, bár sikertelenül: hogy Sulla is szükségesnek látta ez időközöket, ez csak azt mutatja, hogy a politikai szabadság iránt az ő fölfogása is ugyanazon féltékenységet táplálta, mint az antik világnak mindazon államférfiai, a kik sem magok nem törekeshetnek vala tyrannisra, sem pedig másoknak nem akarják vala ez irányban az utat egyengetni. Ámde a nagyobb életkor több tapasztalatot és egyúttal több ismeretet is volt e fölfogás szerint involválendő, föltéve, hogy az illető korábbi éveit már hivatalban töltötte. Hogy azonban az alsóbb hivatal — miként művelt államban szokás — a felsőbb hivatalnak képezze elengedhetetlenül előfokát a tisztviselői pályán, tehát a quaestorság a praetorságnak, a praetorság meg a consulságnak, — ezt csak is Sulla törvényhozása vezette bele a római államélet szervezetébe első ízben mint rendszeres tételét az államjognak. Sulla előtt is kifejlődött már ugyan bizonyos hagyományos értelmében a szónak ez a »certus ordo magistratum«: ámde valódi erőszakoskodást követnek el buváraink úgy a hannibali háború lezajlása után esetről-esetre létrejött intézkedések valódi jelentőségén, mint Ovinius sokat emlegetett törvényének értelmezésén, midőn forrásaink gyér és töredékszerű tanúságtételeiből azt akarják kiolvasni,

tára nézve, hogy mennyi mindent véltek Villius e törvényének ránk szállott töredékéből az oly szaktekintélyek is mint Mommsen, Nipperdey, Lange stb. kiolvashatni. Livius (XL, 44, 1.) Villius törvényének tartalmát következőleg domborítja ki: »quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque.« — Ebben tehát szó sincsen még azon »certus ordo«-ról, a melyet Cicero egy helyére való tekintetből modern buváraink olybá egyetemlegiesítettek, mintha már Sulla törvényhozása előtt hagyományosan dívott és az oviniusi törvény folytán rendszeresítést is nyert volna a hivataloknak előzetesen bizonyos rangfokozatokhoz kötött betölthetése. Herzog I, 669. l. L. alább. Cic. de leg. agr. II, 24: — magistratus, quorum certus ordo est. — Hl. ö. Digest. I. 4, 14, 5. — Röm. Staatsr. i. h. — Herzog I, 668, ll. kvv. — I, 592. ll. kvv.

hogy Sulla csak szigorította a hivatalos rangfokozatoknak fokozatos egymásutánban való betölthetésére irányuló öröklött intézkedéseket, nem pedig kezdeményezte egy egészen új eszme alapján az egész irányzatot. Igen, azt mondják, hogy már Sulla törvényhozása előtt is megvolt a »certus ordo«: törvényt azonban, melyből ezt kiolvasni lehetne, nem bir idézni sem Mommsen, sem Herzog. Sőt ez utóbbi egyenesen bevallja, hogy annyira specialis intézmények-, és intézkedésekkel szövevényes a Sulla-előtti multja annak, a mit ő »certus ordo«-úl szeretne elfogadtatni, hogy általánosításokat megkísérteni e téren hivatást ő sem érezhet magában ¹⁾ Másfelől ismerünk a régibb időkben eseteket, midőn a legmagasabb hivatalból kilépett állampolgár alantasabb hivatalért pályázott, sőt be is töltötte azt: így Titus Quinctius Capitolinus már consul volt, még pedig három ízben volt már consul, mielőtt a Kr. e. 458-dik évben quaestorrá választatta meg magát. Az igaz, Livius ²⁾ elbeszéléséből kitűnik, hogy bosszuvágyának kielégíthetése végett pályázott csupán a quaestorságért; ámde, hogy egy volt consul utóbb ismét quaestorrá lehetett Rómában, ez a régi római köztársaság államéletére nézve éppen a jellemző. Egyébiránt Mommsen bőven halmozott együvé adatokat, a melyekből kitűnik, hogy a certus ordo a magistratusi állomások betöltésének alkalmából éppen nem lett betartva még a Sulla törvényhozását közvetlenül megelőző időkben sem: és ha Mommsen mindezek daczára mégis kivételekül kívánja tekintetni mindez eseteket: úgy ez oly álláspontra vall, melyet úgynevezett szabályszerű eseteknek nagyobb számával egyáltalán nem lenne képes beigazolni.

Sulla tehát törvényt alkotott, a melynek rendelete szerint a consulságért csak az pályázhatott, a ki már megelőzőleg praetorságot viselt, praetorságért pedig csak az, a ki megelőzőleg már quaestor volt ³⁾: és hogy mennyire fontosnak tartotta Sulla e törvényt a római állam életerejének fokozhatására, a köztársaság consolidatiójára és regenerálá-

¹⁾ Herzog, I, 592. l.

²⁾ Liv. III, 25, 3 : qui ter consul fuerat.

³⁾ Appian I, 100 : καὶ στρατηγεῖν ἀπέχεσθαι πρὶν ταμιεύσαι καὶ ὑπατεύειν πρὶν στρατηγήσαι.

sára nézve: mutatja azon tette, hogy alvezéreinek egyikét Lucretius Ofellát csak azért vágatta le a választás színhe-lyén a ráküldött centurió által ¹⁾, mert Ofella, daczára Sulla e törvényének, a consulságra merészelt pályázni, jöllehet nem volt még praetor sem. A szakszerű államhivatali szervezet-nek rendszeres alaprajzát tehát első ízben Sulla e törvénye által tette le Rómában: ezen alapra épített tovább a császárság és közvetve később az egész művelt európai államélet Valóban nem oligarchikus restauratio volt a Sulla alkotmány-jogi reformjának e nagy mozzanata: új eszme volt ez, melyet Sulla bizonyára nem vett kölcsön a hagyományos patriciusi állambölcsestől. Kapcsolatban a magistratura rendszeresbí-tésével szabályozta Sulla a tartományok, a provinciák közigaz-gatását is. Sorshúzás állapította meg, hogy melyik consul vagy praetor melyik tartományba menjen helytartóul, pro-consulúl, illetőleg propriaetorúl, mihelyt a Rómában töltött hivatalos consulsági, illetőleg praetorsági éve leteltt: és míg az előző időkben éveken át maradhatott egy-egy procon-sul vagy propriaetor a maga tartományában a törvényszerű ellenőrzés hiányos volta miatt: most a Sulla törvényének alapján minden helytartó köteles volt végleg odahagyni a maga tartományát a hivatalos év leteltével, harmincz nappal azon nap után, hogy az új helytartó a tartomány határát átlépte. Sulla a tartományok közigazgatását egyébként több tekintetben újjászervezte; nem csak az »Asia« nevet viselő tartomány nyert tőle már K. e. 85-ben egy merőben új sta-tutumot, hanem alaptörvényszerű szabványokat bocsátott közre a többi tartományok szervezetének megállapítása végett is, és hogy nem egyedül fiscalis szempontok vezérelték Sullát e szabványok megalkotásában, ez látható Cicero azon helyéből is, a hol a tartományi hivatalnokok igényeiről van szó. ²⁾

Korszak-alkotó vonása a Sulla alkotmányjogi reform-

¹⁾ Plut. Sulla c. 33.

²⁾ Cic. ad fam. 3, 6, 3. 6. — U. o. 3, 10, 6. — Tac. Annal. III, 62 — Magnetes-Sullae constitutis nitebantur. — Appian I, 102. — Hl. e. Waddington, Fastes des provinces asiatiques, p. 41. — Hl. e. Herzog, I, 517 kvv. ll.

jának továbbá még az is, hogy egy általános schema alapján a municipiumokat egyfelől a római államkötelékébe, illetőleg ennek közigazgatásába egyszer-mindenkorra szervesen beillesztette; másfelől pedig, tekintettel az egyes municipiumok viszonyaira és politikailag viselt dolgaire, e municipiumok helyhatósági önkormányzatát véglegesen rendezte. A sorai inscriptióból látható,¹⁾ hogy első izromban az oda-telepített katonaság tisztjeiből szemeltette ki, nevezte ki, vagy választotta meg az illető municipiumok főbb tisztviselőit, később azonban a municipiumok összes tisztviselőiket szabadon választották ugyancsak a Sulla által adott önkormányzati szabványok értelmében. Hogy egyébként a római állam egysége és méltósága csorbát ne szenvedjen, Sulla megtiltotta e municipiumoknak az eddig hagyományosan divott »consul« »praetor«, »senator« stb. Róma-városát utánzó kifejezések használatát: a municipiumok a magok főtisztviselőit ezentúl »duumvir«-eknek, »quattuorviri iure dicundo«-nak, községi tanácsosait pedig »decuriok«-nak, »centumvir«-eknek stb. nevezhették csupán. E rendelkezés is egy egészen új alkotmányjogi gondolatra vall: megfoghatatlan, mikép lehet Herzog²⁾ annyira elfogúlva, hogy Sullának még e municipális reformját is holmi hagyományos conservatív alkotmánypolitikai mozzanatok restaurálásául igyekszik feltüntetni, holott Sulla törvényhozása előtt gyakoroltak ugyan önkormányzatot Capuán kívül egyéb községek is Italiában, de a római törvényhozás eddigelé még csak nem is jöhetett soha oly helyzetbe, hogy az összes municipiumok önkormányzatát az egy-egyes római állameszme alapján igyekezzék megszervezni. Rendezte Sulla az állam pénzügyeit is, még pedig solid alapon, egyfelől az által, hogy a viszonyokhoz képest lehetőleg okszerű módon szabályozta az adókimétezt³⁾, másfelől pedig az által, hogy megszüntetvén jövőre a gabnakiosztást⁴⁾, megkimélte az állampénztárt egyúttal azon nyomasztó tehertől

¹⁾ Wilmans, Exempl. Inscript. I, 1427. Hl. e. Ephem. Epigr. II, 105.

²⁾ Herzog I, 518. l. — Hl. e. Mommsen »Röm. Staatsr.« és »R. G.« ii. hh.

³⁾ Appian. B. c. I, 102.

⁴⁾ L. főnebb.

is, mely arra ezen nem kevésbé hagyományos mint dőre conservatív politikai műfogás gyakorlása által már annyi emberöltő óta ránehezedett. Ázsiában vítt győzelmes csatáinak roppant hadi zsákmánya és kegyetlen proscriptióinak tömeges jószág-elkobzásai nem csak helyreállították az egyensúlyt az államnak még mindig hagyományosan primitív háztartásában: de oly alapot teremtettek, a melyek által a regenerált római állam messze időkre hatalmas mértékben látta biztosítva a maga pénzügeit ¹⁾).

Reformművét Sulla a törvénykezés korszakalkotó reformjával tetőzte be. Nemcsak méltóbb lábra állította a törvénykezési szervezetet az által, hogy visszahelyezte a senátorokat, tehát az államférfiúi és így törvénykezési képesítvénynyel is kisebb-nagyobb mérvekben bíró elemeket az esküdtbírói jogkörbe, melyet Gaius Gracchus óta az üzérkedő lovagok gyakoroltak: de át is alakította ezen szervezetet oly szellemben, mely utat nyitott a római jog uralmának még későbbi évezredek folyamában is a legkülönbözőbb népeknél. Mert az tagadhatatlan, hogy a római jog távolról sem fejlődhetett volna a tökélynek oly fokára, hogy ha Sulla továbbra is a tömeges népbíráskodásnak illetékességében hagyta volna meg mindazon peres ügyeket, illetőleg bűnügyeket, a melyekben a hagyományos jog szerint, vagy ha úgy tetszik, a történelmi fejlődés-nyújtotta államjogi alapon Sulla törvényhozása előtt nem a képzett esküdtbírákból egy-egy praetor elnöklete alatt alakított és törvénytűlő esküdtbíróságok — quaestiones perpetuae — de a pártpolitikai szenvedélyektől hányatott tömeges népbíróság volt illetékes bírászkodni. De a Sulla reformja a szervezet ez átalakításával nem csak az eljárást, de a perjogot is magasabb színvonalra fejlesztette: a mennyiben most már nem csupán a »repetundarum«, a »majestatis« és az »ambitus«-féle bűnügyekben, de a pártpolitikától távol álló közbüntettek fölött is ily »quaestiones perpetuae«, ily esküdtbíróságok levén hivatva törvénytűlni, ezen esküdtbíróságok minden egyes bizottsága tüzetes illetékességének megállapíthatása végett most már a bírák és a

¹⁾ Appian. Mithridat. 62. l. — L. főnebb. — Hl. e. Mommsen »R. G.« II, 358. l.

jogtudósok oda lőnek utalva, hogy az összes közbűntettek nagy tömegét kategoriákba oszszák; hogy pedig ez okszerűleg történhessék, előállott a szüksége annak, hogy a bírák, illetőleg a jogtudósok, az egyes bűntettek fogalmi meghatározásával közelebbről, tüzetesebben foglalkozzanak, mint a hogy ez századokon át eddigelé történni szokott. Csakugyan a római jog legnagyobb modern bűvárai mind inkább és inkább kezdik belátni azon úttörő szerep jelentőségét, mely Sullának a császárság alatt több irányban tökélyesbült jogélet előkészítésében jutott ¹⁾. Róma dicsősége vajmi egyoldalú maradt volna, ha nem szállította volna az utókorra egyúttal a maga bámulatra méltó jogi intézményeit is: ezen intézmények azonban aligha érhatték volna el a későbbi századokban a magok történelmi színvonalát, ha nem állt volna oda Sulla a roskatag hagyományos köztársasági jogrend elé és nem kötötte volna össze erős kézzel a régi juristák elhalványuló vívmányait a politikai szabadság vértelt romjain keletkező juliusi principatus alkotásaival. Egy oly illetékes szakbűvár mint Zumpt, csodálattal van eltelve Sulla jogi reformjai iránt: minő kicsinyes kötekedés azután Herzog részéről, midőn ez csak azért nem tartja szükségesnek a Sulla művének horderejét tüzetesen méltatni, mert nem tudja kitalálni azon római jogtudósokat, a kik az augur Scaevola, és a pontifex Scaevola elhúnyta után Sullának e reform eszméi megfogantatásában tüzetesen segédkezhetnek vala! Hát nem volt-e Sulla maga is praetor, nem volt-e maga is magas képzettségű gondolkodó és író — ? ²⁾

¹⁾ Ci. Verr. act. I, 37. — Vell. II, 32. — Tac. Annal. XI, 22. — Pompon. Digest. I, 2, 2, 32. — XLVIII, 8, 10. — Cic. Rabir. perd. r. 9. — Cic. in Pison. 50. Ascon. 90. — Cic. Verr. act. I, 108; Instit. Justin IV, 4, 8. — Hasl. e. Zumpt műv. »Criminalrecht der römischen Republik« különösen II, 2, 1. kvv. — Mommsen R. G. II, i. h. — Herzog I, 521.

²⁾ E kérdésben bizonynyára helyesebben ítél Mommsen, midőn ekként nyilatkozik: »Die gesammte Reform (már t. i. die gesammte Reform des Gerichtswesens) ist von ungemeinem und dauerndem Nutzen gewesen und ein bleibendes Denkmal des praktischen, gemässigten, staatsmännischen Geistes, der ihr Urheber wohl würdig machte gleich den alten Decemviren als souveräner Vermittler mit der Rolle des Gesetzes zwischen die Parteien zu treten. (Mommsen, Röm. Gesch. II, 361).

Mommsen is nagyban méltányolja a Sulla törvénykezési reformjának ép annyira komoly mint messzeható erejét: ugyanaz a Mommsen teszi ezt, a ki annyira fölületesnek és frivolnak nevezi és csak is a régi patriciusi állambölcsesség toldóföldő utánzatának tartja különben ezen alkotmányozó dictator epochalis reform-művét.¹⁾

Valóban csodálatos, hogy Mommsen, a ki többet látott a római történelem forrásaiból és többet is fedezett föl, és bíralt is meg beható értelmével azokból mint bármely egyéb vezénylő munkása a modern szellemvilágnak, — ő, egy Mommsen, nem veszi észre, hogy már akkor saját maga a legfényesebb elismerésben részesítette legalább részben a Sulla reformjának eredetiségét, midőn annyira tüzetes szavakkal hangsúlyozta a Sulla törvénykezési reformját! Hisz az, a mit Róma a századok hagyományosságától örökölt, meg az, a mit Sulla létrehozott, hasonlíthatatlanul távolabb áll egymástól mint akár a G. Iulius Caesar²⁾, akár az Octavianus³⁾ reformja a Sulláétól! Igen, de hát Mommsennek van egy bálványa és ez éppen Caesar! Caesar a »hasonlíthatatlan«, Caesar az »utólérhetetlen«, Caesar a »tökéletes!« — a maga epochalis munkájában⁴⁾. — De talán éppen azért van elfogulva Mommsen a Sulla alkotmányjogi reformművének jelentősége iránt, mert érzi, hogy el fogná homályosítani a Caesar alkotmányjogi reformját az utókor szemében, ha csak előbb arra nem oktatnák az utókort a modern történetírók, hogy a Caesar műve minden izében eredeti, a Sulláé pedig minden izében merő utánzat.

Legyen bárhogy, annyi tény, hogy a Mommsen kritikája Sulla művének alkotmányjogi és alkotmánypolitikai horderejéről tarthatatlan, majd csaknem az egész vonalon.

Azt hiszem, kimutattam, még pedig lehető tárgyilagossággal a forrásokból, hogy a Sulla alkotmányjogi reformműve ép oly kevésbé utánzat, mint a mennyire nem oligar-

¹⁾ Egészen másként ítél Sulla fölött Ihne a »Röm. Geschichte« V. és VI. kötetében (1875—87).

^{2)—3)} L. »Demokratie« cz. művem II. kötetében.

⁴⁾ Mommsen »R. G.« III. k. ii. hh.

chikus restauratio. — Avagy talán azért volnánk följogosítva a Sulla alkotmányjogi reformját fölületesnek és frivolnak nevezni, mert Plutarchos phlyakoleschái, meg aztán egyéb phlyakoleschák is azt híresztelgetik, hogy Sulla szerette a bort, szerette a szép asszonyokat, és minden komolyabb foglalkozásnál jobban szerette a színészek, kitharisták, bohócok és effélék lakmározó társaságát? — ¹⁾ Hisz ez esetben Caesar alkotásait is frivolnak kellene neveznünk, mert a Caesar magán kedvteléseiről oly híreket vettünk életiróitól, a melyek szintén nem valami épületesek. — Avagy talán csak azért tagadjuk meg Sullától a mélyreható, eredeti eszmékkel dolgozó munkaképességet, mert azt találjuk följegyezve a Plutarchos phlyakolescháinál, hogy nagyon könnyűvérű volt az ő természete és egyáltalán únta a nyilvános élettel járó komolyabb tevékenységet? — Nagyon kritikátlan eljárás lenne ilyesmire akarni ráépíteni a Sulla egyéniségének theoriáját, és ugyan annyival is inkább, minthogy ezen phlyakolescháknál nem csak az áll megírva, hogy Sulla únta a politikát, de az is meg van írva nálok, hogy Sulla únta a háborút ²⁾. — Mind e fecsegés fölött magasan állnak a Sulla szellemi munkásságának emlékei. Sulla alapította az első közkönyvtárt Rómában, midőn Athenéből nem csak hadizsákmánnyal tért vissza, de egyúttal Apellikon egész könyvgyűjteményével is, mindenek fölött pedig Aristoteles és Theophrastos kéziratai-

¹⁾ Plut. Syll. c. 36: συνὴν μίμοις, γυναιξί, καὶ θυρηλαίοις ἀνθρώποις, ἐπὶ σιβαδῶν ἀφ' ἡμέρας συμπίνων, κ. τ. δ. — 26: διαπλεύσας οὖν εἰς Αἰδηψον, ἔχρητο τοῖς θερμοῖς ὕδασι, ῥαθυμῶν ἄμα καὶ συννημερέων τοῖς τὸν Διόνυσον τεχνίταις. k. t. l. — L. Athen. Deipnos. i. h. — Plut. Syll. c. 33: καὶ γυναιξὶν εὐμόρφοις, καὶ λυρικοῖς, καὶ μίμοις καὶ καθάρμασιν ἐξελευθερικοῖς ἐθνῶν χώρας καὶ πόλεων χαρίζομένω προσώποις, ἐνίοις δὲ γάμοις ἀκουσίως ζευγνυμένοις γυναικῶν.

²⁾ Plut. Syll. c. 6.: ἔτι δὲ καὶ δι' ὧν φησι, πρὸς τύχην εὖ πεφυκέναι μᾶλλον, ἢ πρὸς πόλεμον, τῇ τύχῃ τῆς ἀρετῆς πλέον ἔοικε νέμειν. — Montesquieu a maga Sulla-theoriáját egyenesen azon »hirre« alapította, hogy Sulla csak a háború nagy műveiben, országok meghódításában, városok alapításában, stb. lelte volna gyönyörűségét, nem pedig a törvényhozás, kormányzás és közigazgatás munkájában is. L. erre nézve azon értekezésemet, mely e czím alatt jelent meg a tübingeni »Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft« czímű folyóiratban. »Montesquieu's Erziehung zum Verfassungspolitiker« (1884 és 1886).

val, melyeket egyenesen ő mentett meg az utókornak. Tyranniont a grammatikust, majd Andronikost Rhodosból Sulla tudomány-szeretete sarkallotta arra, hogy e kéziratokkal irodalmilag foglalkozzanak ¹⁾, a minthogy maga Sulla is komolyan művelte az irodalmat, nem kevesebb mint huszonkét könyvben írván meg a saját viselt dolgainak emlékiratszerű történetét. Még két nappal halála előtt is dolgozott e művén, melyet ha most a maga egészében birhatnánk, bizonyára más világításban állana előttünk a köztársaság államéletének e nagy horderejű időszaka, mint a melybe azt eddigelé a kritika helyezni képes volt.

De bizonyítanak Sulla komoly szellemi munkássága, és különösen az ő odaadásteljes alkotmánypolitikai foglalkozása mellett az ő eseménydús életének egyéb mozzanatai is. Az utókor még ma is ámulva áll meg azon jelenet előtt, melyet az ő lemondása idéz föl az emberek emlékezetében. Ime, oda áll ő a köztéren, egy előre nem sejtett pillanatban, a szószékre, és leteszi a hatalmat önként, visszaadja azt ő, az élet-halál ura a nép kezébe. Üres kézzel lép ő vissza; föloldozza a legiókat a neki tett eskü alól; elbocsátja még fegyveres kíséretét is, és fölhíja az összes allampolgárokat, hogy hát lépjenek elő, vonják őt feleletre alkotmányozó s dictatori tetteiért, a törvény értelmében, — ő, Lucius Cornelius Sulla majd

¹⁾ Plut. Syll. c. 26: καὶ μυηθεὶς ἐξεῖλεν ἑαυτῷ τὴν Ἀπελλίκωνος τοῦ Τητίου βιβλιοθήκην, ἐν ᾗ τὰ πλεῖστα τῶν Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου βιβλίων ἦν, οὕτω τότε σαφῶς γραμμιζόμενα τοῖς πολλοῖς. Λέγεται δὲ κομμιθεῖσθαι αὐτῆς εἰς Ῥώμην Τυραννίωνα τὸν γραμματικὸν ἐσκευάσασθαι τὰ πολλὰ, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸν Ῥώδιον Ἀνδρόνικον, εὐπορήσαντα τῶν ἀντιγράφων, εἰς μέσον θεῖναι, καὶ ἀναγρῆσαι τοὺς νυν φερομένους πίνακας. Hsl. e. Athen. Deipnos. i. h. — De főleg Strabo, Geograph. XIII, 608. l.

²⁾ Sueton. Grammat. 12.: Cornelius Epicadus, L. Cornelii Sullae dictatoris libertus calatorque in sacerdotio augurali — librum quem Sulla novissimum de rebus suis imperfectum reliquerat, ipse supplevit. — Plut. Lucull. c. 1.: Σύλλας τὰς αὐτοῦ πρόξεις ἀναγράφων ἐκείνῳ προσεφώνησεν. — U. o. 4. Plut. Sull. 6, c. 37.: τὸ εἰκοστὸν καὶ δευτέρον τῶν ὑπομνημάτων πρὸ οὐδενὶ ἡμερῶν ἢ ἐτελεύτα γράφων ἐπαύσατο. — Hsl. e. Priscian. II, 476. — Töredékeit megdöbbsentő mérvben hanyagolta el mindedig a realphilologiai kutatás; az államtudományi kritika pedig tudomásul sem látszik birni azok létezéséről. Peter (Histor. I. CCXXVI és I, 195) gyűjtötte össze egyelőre.

megfelel azokért! — Megdermed a tömeg, de néma marad minden ajak, és ő, kinek lábainál ott feküdt az ezer meg ezer lekaszabolt hulla, és Hispaniától a Pontosig éveken át nem érvényesült egyéb akarat, csak az övé, — visszamegy most így üres kézzel, fegyveres kíséret nélkül, magasztos nyugalommal, keresztül azon tömegen, a mely rettegett tőle még csak imént is, mint valami fensőbb erejű hóhértől, — keresztül azon utcázakon, a melyek mindegyikében sok száz meg száz bosszút lihegő ellenfele lakott, le egészen a saját házáig, melyet nyolcz évvel ezelőtt őrzöngve rombolt le majdnem a földig a nép! Mert nem birta utólrni távollétében a nejét, gyermekeit az ő törével! ¹⁾

Vajjon mi indíthatta Sullát e lépésre? — Némelyek azt hiszik, hogy nagyúri kényelemszeretetből cselekedte. Mások meg azt gondolják, hogy betegsége folytán mondott le, nem bírván tovább viselni a kormányzás fáradalmait. Amazok csak Plutarchos phlyakolescháinak pletykáira támaszkodhatnak csupán, emezeket pedig félrevezette a római papok irányhazugsága. Ráfogták ugyanis, hogy tetvek ették meg, szintűgy mint a görög államvallás megtámadóját, skyrosi Pherekydes bölcsészt, ráfogták mondom Sullára a φθειρίασις-t, mert nagyon haragudtak rá az ő szabadgondolkodásáért. No meg azért is, hogy be nem záratta az egyre szaporodó bölcsészek tanodáit, s ki nem üzte őket a városból Catoék, meg Ahenobarbusék módjára. — Plutarchos phlyakoleschá ²⁾ nem érdemelnek hitelt, mert gyanús forrásból származnak; a φθειρίασις pedig, miként maga Mommsen is constatálja, oly betegség, mely soha nem létezett. ³⁾ Nagyon gyarló alapon áll tehát mindkét fölvet.

Van azonban egy harmadik út is kimagyarázni Sulla lemondását. És ezt éppen Mommsennek kellett volna első sorban szemügyre venni, mert hisz ő volt az, a ki Sullát ön-

¹⁾ Hatalmasan ecseteli Mommsen e jelenetet, (Röm. Gesch. II) de természetesen arra nem is gondol, hogy közelebbről kutassa Sulla lemondásának indokait. Tiltja ezt az ő álláspontja. A mit Montesquieu »Sylla et Eurate« czimű kísérlétében mond, nem egyéb mesénél.

²⁾ Plut. Vit. Sull. ii. hh.

³⁾ Röm. Gesch. II, 376. l. Hsl. e. Ihne V. i. h.

zetlenség dolgában oda állította Washington mellé. — Plutarchos egyik hiteltérdemlő forrásában az áll ugyanis megírva, hogy Sulla nem hagyott föl a közügyekkel még lemondása után sem, hanem hogy Dikaiarcheióban, (Puteoli gyarmatvárosban) még csak tiz nappal is halála előtt a villongó pártok lecsillapításán törekedett, és hogy ezen község számára törvényt, (azaz önkormányzati statutumot) dolgozott ki, a melyet e község életbe is léptetett. — Οὐ μὴν ἐπαυσάτο γε τοῦ πράττειν τὰ δημόσια, δέκα μὲν γὰρ ἡμέρας ἔμπροσθεν τῆς τελευτῆς τοῦ ἐν Δικαιαρχείᾳ στασιάζοντος διαλλάξας, νόμον ἔγραψεν αὐτοῖς, καθ' ὃν πολιτεύονται.¹⁾ — Többet mondhatunk: magát halálát is véromlás a fölötti fölháborodásában idézte elő, hogy említett gyarmatvárosnak egyik magistratusa, ha nem Granius quaestor, ki akarta játszani a Sulla törvényét, csakhogy az állam pénzt továbbra is magánál tarthassa. Kell-e ennél ékeesebben szóló bizonyíték az ő bensőségteljes, élethivatás-szerű érdeklődése mellett a közügyek iránt?

Tehát nem a vadászatnak és a halászatnak élt Sulla, miként Mommsen mondja ²⁾ első sorban, a mióta lemondott a dictatorságáról; nem a fajta könnyűvérű római nagy urat fog fölismerni az államtudományi kritika e tanulmánytelt gondolkodó alkotmánypolitikusban. Ép ellenkezőleg, oly államférfiút fog benne méltányolni, a ki hosszú szellemi munkálkodás árán jutott el ugyan azon alkotmányjogi reformmühöz, a melylyel Rómát regenerálni igyekezett, de a ki meg tudott válni a hatalomtól csak azért, hogy a távolból mint magánember szemlélhesse, hogy ez az organismus, melyet ő terem-

¹⁾ Plut. Via. Sull. c. 37. — Mommsen kiaknázatlanul hagyja e forrást; sőt még Ranke sem fektet rá kellő súlyt, jöllehet ez utóbbi fölismerhetőség merít belőle. (W. G. II, 2, 187. l.)

²⁾ Mommsen Röm. Gesch. II, 376. l.: Auch nach der Resignation blieb er völlig sich gleich, ohne Unmuth und ohne Affectation, froh der öffentlichen Geschäfte entledigt zu sein, und dennoch (!) hie und da (!) eingreifend, wo die Gelegenheit sich bot (!). Jagd (!) und Fischfang (!) und die Abfassung seiner Memoiren füllte seine müssigen (!) Stunden, dazwischen (!) ordnete er auf Bitten der unter sich uneinigen Bürgern Verhältnisse (sic) der benachbarsten Colonie Puteoli ebenso sicher und rasch wie früher die Verhältnisse der Hauptstadt. — Hasl. e. Ihne, Röm. Gesch. i. h.

tett, ő nála nélkül, saját magára hagyatva, hogyan lesz majd képes az államéletben működni? Sulla nem azért ragadta magához a legfőbb hatalmat, hogy azt magának akár mint ajsymmet, akár mint tyrannos minél tovább megtarthassa és azután mint király e legfőbb hatalmat családjában is megörökíthesse. Nem; Sulla csak azért ragadta magához a legfőbb hatalmat, mert hivatást érzett magában arra, hogy az államot rendezze.

Megtörtént. Végre volt már hajtva e rendezés műve minden ízében. Leléphetett tehát azon reményben, hogy be fogja látni az utókor az ő állampolgári önzetlenségét ennek egész nagyszerűségében, ő pedig míg él, szemlélni fogja mint néző a saját reformművének sikeres működését a megmentett állam érdekében.

Csak így lehet megérteni Sulla önkéntes visszavonulását a legfőbb hatalom polczáról; csak egy ily fölfogás világánál domborodhatik ki azon erős szellem alakja a római alkotmány jog történelmében, a ki nem csak össze tudta gyakorlatilag egyeztetni a politikai szabadságot az államrend szilárdságával, midőn meg tudta szüntetni a senatus és a comitiák dualismusát, — nem csak föl bírta emelni a törvénykezést és a közigazgatást hagyományos megromlottságából, de egyúttal föl tudta emelni a még mindig város-állam Rómát, egész Italia szabad lakosainak megállampolgáriasítása, valamint a

*) Jelen értekezésem már be volt fejezve, midőn Mommsen »Römisches Staatsrecht« című nagy műve III. kötetének első darabja (»I. Abtheilung«, Leipzig, S. Hirzel, 1887, 832, II.) megjelent. E hatalmasan vastkos félkötet azonban semmi olyast nem tartalmaz, a mi az általam fentebb mondottak módosításának szükségességét fogná maga után vonhatni. Mommsen ugyanis ezen 832 lapnyi félkötetében még mindig nem tér rá a »Senatus« tárgyalására, azon helyek pedig, a melyekben a comitiákról, lovagokról stb. szóltában Sulla reformját már e félkötetben érinti, éppen nem alkalmasak arra, hogy Mommsennek e »Römische Geschichte«-ben kifejtett, s a »Röm. Staatsrecht« előbbi köteteiben jelzett Sulla-elméletét forrás-tanulmányilag beigazolhatóbbá fokozzák. (III. 439. l.: — »indess mit dem Siege der Waffen Sullas verschwanden die ephemeren Errungenschaften der Popularen«. — 485. l.: »es muss also durch Sulla an die Stelle der censorischen Adsignation des Staatspferdes irgend eine subsidiäre Einrichtung gesetzt worden sein. Welche dies war, ist nicht (!) überliefert und sind wir auf Combinationen (!) beschränkt«. — »Diesem

tartományok és municipiumok korszerű megszervezése által egy valódi állam színvonalára és rá igyekezett fektetni ezen új állam életét a későbbi évezredek haladásának biztosítékaira, a szellemi műveltség állami értékesítésére, az állampolgári jogegyenlőségre és a törvények uralmára *).

Requisit (Erwerbung des Staatspferdes) kommt entgegen, dass unter dem Principat (!) der Senatorensohn geborener Ritter ist (S. 470). Von wem (!) diese Ordnung herrührt, ob Augustus sie vorgefunden (!) oder (!) eingeführt hat, ist nicht (!) überliefert; wir werden sie hienach (!) für Sulla in Anspruch nehmen können« u. s. w. — 532. l. : — »bis auf die Dictatur Sullas, der bei seiner Restauration (!) des alten Regiments (sic) im J. 673 auch die Gerichte dem entsprechend verstärkten Senat zurückgab« u. s. w. — Bizony ily érveléssel bajosan fogja Mommsen valaha is a maga Sulla-elméletét az államtudományi kritika előtt beigazolhatni. Kiváncsiak vagyunk a II. Abtheilungra, a melyben majd a senatusról lesz végre valahára szó.
